

Farkas Ádám, Kelemen Roland

A polgári Magyarország
katonai büntetőjogának
és igazságszolgáltatásának
történeti vázlata 1867-1944



Farkas Ádám, Kelemen Roland

**A POLGÁRI MAGYARORSZÁG KATONAI
BÜNTETŐJOGÁNAK ÉS IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSÁNAK
TÖRTÉNETI VÁZLATA
1867-1944**

TANULMÁNYOK A KATONAI JOGHISTÓRIA KÖRÉBŐL



Libri Collegii de Batthyány

Farkas Ádám, Kelemen Roland
A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának történeti vázlata 1867-1944

Tanulmányok a katonai joghistória köréből

Olvasószerkesztő:

dr. Baranovszky Adrienne

Lektor:

Dr. Barna Attila PhD egyetemi docens

Dr. Csiha Gábor alezredes

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

ISBN

978-963-12-2519-8

978-963-12-2520-4 (online)

Kiadja

Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégiuma

A kiadó képviselője

dr. Kálmán János, igazgató

A borítókép a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őrzésébe tartozó, az Igazságügyi Palota nádor utcai homlokzatáról készült grafika felhasználásával készült (forrás: szazadfordulosbudapest.blogspot.hu)

A borító dr. Farkas Ádám munkája.

©Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégiuma, 2015.

©dr. Farkas Ádám, 2015.

©Kelemen Roland, 2015.

E kötet az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által meghirdetett NTP-SZKOLL-14-0015 kód-számú pályázati támogatásból valósult meg.

Kérjük személyi jövedelemadója 1 %-nak felajánlásával támogatassa a Batthyány Lajos Szakkollégiumért Alapítvány működését!

Adószám: 18983034-1-08



„Aki nem tanul a múltból, elbutítja a jövőt. Aki hátra nem világít, előre sem. A holnap építéséhez először is a múlt téglái kellenek, letisztítva; főleg az alapozásban.”¹

„Ha az egyik nemzet nem érezhet egészen úgy, mint a másik, egyénisége feláldozása nélkül, saját élet-szükségeinek kell a kutatásra is ösztönözni, saját eszével kell gondolkodnia is; nem veheti át készen más nemzetek gondolkodása legmagasabb virágának, tudományának eredményeit, nem lehet merőben kölcsönző.”²

¹ ILLYÉS GYULA: *Naplójegyzetek [1981-1983]*, 2011, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 76. o.

² CONCHA GYÖZÖ: *Politika I. Alkotmánytan*, 1907, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, IX. o.

Tartalom

<i>Tartalom</i>	9
<i>Dr. Benkő Tibor vezérezredes ajánlása</i>	11
<i>Dr. Kovács Tamás altábornagy ajánlása</i>	13
<i>Előszó</i>	15
<i>Farkas Ádám</i>	
A magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás történelmi előzményei	17
<i>Farkas Ádám, Kelemen Roland</i>	
A dualista időszak katonai igazságszolgáltatása az 1912-es nemzeti jogalkotás előtt	35
<i>Kelemen Roland</i>	
Az 1912-es honvéd katonai bűnvádi perrendtartás rendszere	57
<i>Kelemen Roland</i>	
Katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás a polgári és a bolsevik típusú forradalom időszakában	83
<i>Farkas Ádám</i>	
A nemzeti katonai büntető kodifikáció kiteljesedése: az 1930. évi II. törvénycikk	99
<i>Kelemen Roland</i>	
A két világháború közötti évtizedek és a második világháború katonai büntető eljárásjoga és igazságszolgáltatása	123
<i>Ajánlott irodalom</i>	145
<i>A szerzők</i>	153

Dr. Benkő Tibor vezérezredes ajánlása

A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás fontos és nélkülözhetetlen része a mindenkori honvédségnek. Igaz, a hadsereg akkor szerencsés, ha e szakterület nincs reflektorfényben. Az itt végzett munka, az ebből levonható tapasztalatok és eredmények ugyanakkor igazán méltók arra, hogy azokat a szakmai közösség és az érdeklődő szakmán kívüliek egyaránt megismerhessék. Ezért jelentős mérföldkőnek tekintem e tanulmánykötet megjelenését.

„A polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának történeti vázlata” a magyar hadtörténet szempontjából hiánypótló alkotás. Hiánypótló, mert a Kiegyezéstől a második világháború végéig terjedő időszak hadtörténeti irodalma ugyan könyvtáryira rüg, de a katonai szféra különös természetű büntetőjogáról és ítélkezési rendszeréről eddig csak néhány mű született itthon. Dr. Farkas Ádám hadnagy és Kelemen Roland munkája viszont a magyar hadikultúra szemszögéből is jelentős. A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás, vagyis a katonai rend és fegyelem megtartásának végső eszközei ugyanis minden korban nagy jelentőséggel bírtak a parancsnoklás szempontjából.

Örömteli, hogy a kötet alapkutatását két fiatal, katonai múlttal nem rendelkező kutató végezte el: ez azt jelzi, – legalábbis bízom benne – hogy a honvédelem ügye és annak sajátos rendszere újra konstruktív vizsgálódások tárgyává válik a magyar kutatóközösségben és társadalomban. Mint ahogy az is öröndetes, hogy e kiváló szakemberek egyike, ma már a Magyar Honvédség és ezen belül a Honvédelmi Minisztérium Jogi Főosztályának hadnagya.

A kötet erénye, hogy a történeti feltáró, elemző munka eredményeit a mában is hasznosítható tapasztalatként közvetíti. A szerzők az objektivitás szándékával értelmezik a múltat, felmutatva annak azon elemeit és eredményeit, melyeket a jelenben és a jövőben is hasznosíthatónak vélnek. Így az évtizedek óta változásban lévő hazai honvédelmi szabályozásba is beépülhetnek a magyar katonajogi tradíciók. E szemlélet a Magyar Honvédségben meghatározó, hiszen a hagyományokra, megőrzött értékekre való építkezés kiemelt eleme a Magyar Honvédség életének.

A szerzők gazdag forrás- és ismeretanyagból, részletező jegyzeteléssel és a jogi szakmaiság keretei közötti olvasmányossággal közvetítik kutatásaik eredményeit és szakmai következtetéseiket. A tanulmány-

kötet felépítésében, tanulmányainak logikai láncolatában a kronológiai és a tematikai szempontok mellett figyelemmel van az előzmények áttekintésére és a jogi rendszerek mögötti tágabb összefüggések megismerésére, illetve megismertetésére is. Így e tanulmány nemcsak a szűken vett jogászszakmai körök érdeklődésére tarthat számot.

Ahogy minden honvédelemmel foglalkozó mű, úgy jelen kötet is egy olyan különleges társadalmi alrendszerre vonatkozik, melyben mi, mint a Magyar Honvédség személyi állománya, beosztásunktól, feladattunktól és szakmai előéletunktől függetlenül úgy teljesítjük ezt a szolgálatot, hogy tudjuk és valljuk „A Hazáért mindhalálig!” E magasztos eskütételünknek, a történelem minden viharában meg kell felelnünk. Ha kell a harcmezőkön, ha kell a parancsnokságokon, a kórházakban, a hivatalokban, és a törvényszékeken egyaránt.

*Dr. Benkő Tibor PhD vezérezredes
a Honvéd Vezérkar főnöke
Honvédelmi Minisztérium*

Dr. Kovács Tamás altábornagy ajánlása

A múlt év elején kiváló ifjú kollégánk Farkas Ádám a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának oktatója, egyetemi tanársegéd szerkesztésében és kitartó munkája eredményeként megjelent "Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból (1867 -1945)" című gyűjteményt őszinte örömmel és érdeklődéssel fogadták a katonai jogászok, de a mű joggal számíthatott a honvédelmi, katonai vezetés és a szélesebb jogász társadalom érdeklődésére is.

Amikor jó egy évvel ezelőtt megfogalmaztam a jogforrás válogatás ajánlását, azt is örömmel nyugtáztam, hogy Farkas Ádám ígéretet tett arra is, hogy gyűjtő munkáját folytatni fogja.

És íme: Farkas Ádám (immár hadnagy) máris lette az asztalra Kelemen Rolanddal közös, újabb munkáját.

Igaz, hogy e mű címe a polgári Magyarország katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának ismertetését ígéri, de nagyon helyesen nem in medias res kezd ebbe, hanem – ha szükségszerűen jobbára csak vázlatosan is, de – megismerteti az olvasót a gazdag, figyelemre méltó történeti előzményekkel is.

A továbbiakban a szerzők a tárgyalt korszak történelmi, politikai, illetve jogalkotási eseményei szerint tagolt műben pontos, reális képet adnak a magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás alakulásáról, értékeiről, de anomáliáiról is.

E valóban nagyon jelentős szakirodalmi munka annak igazolására is alkalmas, hogy a magyar katonai igazságszolgáltatás a magyar jogi és katonai kultúra értékes részévé nőtte ki magát, és egyre fejlődve, egyre hatékonyabban szolgálta a történelmileg változó kor sajátosságaihoz igazodó katonai rendet és fegyelmet.

A mű a szerzők rendkívüli olvasottságából adódóan lenyűgözően ismeretgazdag, de egyúttal olvasmányos, irodalmilag is értékes alkotás, olyannyira, hogy a 143. oldalhoz érve szinte csalódottan hagyjuk abba az olvasást, bár tudjuk, hogy itt valóban be kell fejeződnie a címben ígért történeti áttekintésnek.

A tanulmánykötet egy rendkívüli értékét külön is méltatnom kell: az információ gazdag lábjegyzetek és az ajánlott irodalomban felsorolt művek kiválóan alkalmasak annak elősegítésére, hogy a téma iránt érdeklődők elmélyültebben is tájékozódhassanak, ugyanakkor azt is konstatálhatjuk, hogy a katonai büntetőjogi irodalom művelése nem volt ide-

gen a magyar büntetőjog iskolateremtő nagyjaitól sem és örömünkre az utóbbi időkben újra megélénkült az ilyen fajta szakirodalmi munka.

Végül: egyetérthetünk a szerzői előszóban leírt felismeréssel, azaz ugyanis, hogy "... a magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás szabályozása úgy ment végbe az elmúlt több, mint negyed században, hogy annak történetét, hazai tradícióit nem is ismerte – feldolgozottság hiányában nem is ismerhette – a jogtudó, jogalkotó közösség".

Bár a szerzők ezúttal nem tettek ígéretet a folytatásra, mégis azt remélem – és bízom abban, hogy ezt más érdeklődők nevében is mondhatom –, hogy a történelmileg hozzánk közelebb álló korszakra kiterjedően is folytatni fogják kutató, elemző munkájukat.

E gondolatok és remények jegyében szívesen ajánlom az érdeklődők figyelmébe ezt a tanulmánykötetet, és kívánok a szerzőknek további sikeres tudományos munkát, és ehhez a régi szép katonaköszöntéssel: „Erőt, egészséget!”.

*Dr. Kovács Tamás nyá. altábornagy
nyugalmazott legfőbb ügyész
a MKJHT tiszteletbeli elnöke*

Előszó

Napjainkban, amikor Magyarország Kormánya elhatározta egy új büntetőeljárási törvény előkészítését és meghatározta annak elvi irányvonalait, úgy vélem elvitathatatlanul aktuálissá vált egy olyan kérdéskör, amellyel szemben Magyarországnak és a magyar jogtudománynak évszázados adósságai vannak. Ez a terület a katonai büntetőjog és büntető igazságszolgáltatás.

Jelen sorokban – azt gondolom, hogy – arra kell felhívni a figyelmet, ami miatt ez a tanulmánykötet igazán létrejött. Ez pedig nem más, mint az a felismerés, hogy a magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás szabályozása úgy ment végbe az elmúlt több, mint negyed században, hogy annak történetét, hazai tradícióit igazán nem is ismerte – feldolgozottság hiányában nem is ismerhette – a jogtudó, jogalkotó közösség.

Sajnos azt kell mondanom, hogy Kelemen Rolanddal közös munkánkban – ami egy tanulmánykötet és nem egy a témát szisztematikusan feldolgozó kézikönyv, – ezt a hiányt nem tudtuk maradéktalanul pótolni, de úgy vélem számos egyéb vállalásunkat követően igyekeztünk ez irányba egy markáns lépést tenni. Tettük ezt a mottóul választott gondolatok szellemében, s különösen a nemzeti tradíciók és vele a nemzeti sajátosságok fontosságának conchai hitében, Illyés Gyula szavait szem előtt tartva, hogy „a holnap építéséhez először is a múlt téglái kelljenek, letisztítva; főleg az alapozásban.”

Ebben a hitben – és abban a reményben, hogy munkánk a jogirodalom hiátusainak pótlása mellett a jogalkotást is segítheti – ajánljuk most a nyájas olvasó számára gondolataink és kutatásaink eredményét, bízva abban, hogy az úgy az érdeklődő nem jogászok, mint a joghallgatók, gyakorlati jogászok, jogalkotók és talán a jogtudomány és annak művelői által is üdvözlésre talál.

dr. Farkas Ádám hadnagy

A magyar katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás történelmi előzményei¹

A katonai büntetőjog vonatkozásában azt mondhatjuk, pontosabban azt kell mondanunk, hogy „a mi él és tovább élni akar, az a fejlődés törvénye alól magát el nem vonhatja. A hadsereggel együtt született, tehát már a történet előtti idők óta élő katonai büntetőjog is (noha a jogtudományi elmélet vele mindeddig fölöttébb keveset foglalkozott) a fejlődés különféle mozzanatain ment át.”² Katonai büntetőjogról tehát lényegében attól fogva beszélhetünk az emberiség történetében, mióta az a csoportos, szervezett hadakozásra társadalmi fejlettsége révén képessé vált. Persze a mai, jogterületi tagozódás szerinti, modern értelmű és tartalmú katonai büntetőjog álláspontunk szerint csak jóval később jelent meg, mégis elvitathatatlan, hogy annak gyökerei a legkorábbi társadalmakig nyúlnak vissza, s hogy annak elvei, illetve a vele szemben támasztott társadalmi elvárások pontosan ezekből az időkből öröklődtek hagyományként az utókorra.

1. A katonai büntetőjog ókori és kora középkori sajátosságai

Ezt az álláspontot igazoltnak látjuk a fentiekén túl a közismert aforizmában is, melyet Iuvenalis intézett korához és az utókorhoz, vagyis, hogy „Quis custodiet qui ipsos custodes?”³ Ezen gondolatot lényegében a katonai büntetőjogért való társadalmi kiáltás egyik legkorábbi ránk maradt emlékeként értelmezzük, melyet megerősít a római jogi eredet is. A

¹ A tanulmány a szerző „Árnyékból a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közti természetrajzához.” című tanulmánya vonatkozó részének átdolgozott változata. (Lásd: FARKAS ÁDÁM: Árnyékból a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közötti természetrajzához, in FARKAS ÁDÁM (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból (1867-1945) I. kötet*, 2014, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest-Győr, 27-54. o.)

² PAP KÁLMÁN: Katonai büntető törvényeink és a jogfejlődés, in ANGYAL PÁL (szerk.): *Bűnügyi Szemle I. kötet*, 1921, Nyomatott Wessely és Horváth Könyvnyomdájában, Pécs, 8. o.

³ „Ki őrzi az őrzőket?” – Decimus Iunius Iuvenalis római költő, szatíra írónak tulajdonított gondolat.

Digesta 49. könyvének „De re militari” című 16. fejezete kapcsán jegyzi le Varga Péter, hogy „az úgynevezett katonai jog a közjog részét alkotta Rómában is [...] Nyilvánvaló, hogy egy olyan fejlett jogi kultúrával rendelkező állam, mint Róma, a katonáskodást sem hagyhatta teljesen szabályozatlanul...”⁴ Ezt a ténymegállapítást egyébként megerősíti Vincze Miklós is, mikor a római katonai jog szabályozását ismerteti. E körben a fent említett forrásra hivatkozva jegyzi le egyebek mellett, hogy „A katonák által elkövetett bűncselekmények különösek vagy általánosak, így a büntetőeljárás is különös vagy általános lehet. Különös bűncselekmények, amelyeket az ember katonaként követ el [...] a római jogban a katonákra a következő büntetések lehetett kiszabni: fenyítés, pénzbüntetés, szolgálatba állítás, szolgálati ág megváltoztatása, lefokozás, büntetésből elbocsátás. A katonákat nem lehetett bányamunkára küldeni és kínvallatásnak alávetni.”⁵ Ezekből jól láthatjuk, hogy a katonai jog egyes intézményei, és tradíciói nem hogy évszázados, de évezreides múltra tekintenek vissza, hiszen a katonai bűncselekmények ma is különösnek tekinthetők,⁶ a büntetések között ma is szerves helyet foglal el a lefokozás, vagy épp a büntetésből elbocsátás – a szolgálati viszony megszüntetése elnevezéssel –, ahogy az a szabály is, hogy katonával szemben közmunka nem szabható ki. A római korig visszanyúló történelmi tradíció mellett azért is fontos ezt tudni, mert jól láthatóan ez a szabályozás, ezek a specialitások túléltek a jogtörténet zűrzavaros korszakainak egész sorát a Római Birodalom bukása és napjaink kora között, ami a jogterület erőteljes karakterét tükrözi.

A római eredet illetően ismertetése még hosszan folytatható lenne, azonban fontosabb e keretek között azt kiemelni, hogy a Római Birodalom bukásával Nyugat-Európára, majd Bizánc elestével Európára nézve

⁴ VARGA PÉTER: De re militari, in TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Juridicata et Politica Szeged*, 1999, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 3. o.

⁵ VINCZE MIKLÓS: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre, in *Ügyészek lapja* 2006/6. szám, 36., 39. o.

⁶ Feltételük a katonai szolgálati viszony és tényállási elemük ezzel összefüggésben a katonai szolgálati rend sérelme. Erre is figyelemmel fogalmazza meg Hautzinger Zoltán helyesen a katonai büntetőjog alapelvei között a katonai rend védelmének elvét, valamint a specialitás elvét, mint ezen történetileg is fennálló különös jegyek elméleti foglatatát. Lásd: HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntetőjog rendszertana*, 2010, AndAnn kiadó, Pécs, 22-27. o.

ez a fajta szabályozás évszázadokra a feledés homályába veszett. Ez szerencsére nem jelentette a katonai jog, illetve a katonai büntetőjog szabályozásának szertefoszlását, csupán háttérbe kerülését. Ismeretes például a Mezey Barna által is képviselt nézet, miszerint őseink és a hasonló nomád törzsi népek úgynevezett fegyveres demokráciákban éltek⁷. Ezen álláspontot úgy értelmezhetjük, hogy a nomád társadalom jogképes – azaz fegyverképes – tagjaira vonatkozó jog, katonai jog volt, így lényegében a katonáskodó társadalmak általános joga egyfajta katonai jog, büntető joga pedig katonai büntető jog volt, melynek homlokterében a hadakozó nemzet katonai erejének és rendjének oltalma állt. Hautzinger Zoltán megfogalmazásával élve: „A vándorló magyarság nomád táboraiiban – minthogy az állandó letelepedési helyet kereső törzseknek minden fegyverképes tagjára szüksége volt a fennmaradás érdekében – a katonai fegyelem szigorú szempont volt. Tekintettel arra, hogy e kötelezettség az összes törzs minden tagját érintette, a katonai jog egyben általános jog is volt.”⁸ Ha azonban figyelembe vesszük e nézet ellenzőinek érvelését, akkor is el kell fogadnunk, hogy a fegyverképességen nyugvó nomád társadalmakban, illetve ezeket követően a fegyverképességhez, fegyveres szolgálathoz szorosan kötődő kora feudális államban a katonai jelleg különleges jogi státuszt alapozott meg, melyből különleges – legalább részben katonai – jogi megoldások következtek. Ezt hazánk tekintetében kimagaslóan példázza Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyve is, amelyben Werbőczy mester a nemesség eredetének ismertetésénél hangsúlyozza ki a katonai kötelemeket, mikor lejegyzi, hogy „a mikor az egész közönséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek föl, vagy a hadseregnek általános felkelése válnék szükségessé, akkor a hunnok lakása helyén és táborában, vérbe mártott tört vagy kardot hordozzanak körül és hangozzék a hirdető szó: mondván «Istennek szava, és az egész közönségnek parancsa az, hogy mindenki ezen s ezen a helyen (megnevezvén azt a helyet) fegyverrel vagy a mint teheti, a közönség tanácsának s egyszersmind parancsának meghallgatására megjelenjen». Ezt a szokást a magyarok közt Szent István első magyar király, dicsősé-

⁷ Lásd: MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*, 2003, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 23. o.

⁸ HAUTZINGER ZOLTÁN: Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára, in BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex nyomda, Pécs, 83. o.

ges fejedelmünk és Apostolunk atyjának Géza vezérnek koráig sértetlenül fenntartották, a mely szokás a hunnok közül sokat örökös szolgaságra juttatott. Mert, elhatározták és végezték, hogy az ily parancs áthágóit, hacsak helyes mentségét nem adják, pallossal kell ketté vágni, vagy közönséges és örökös szolgaságra vetni. Azt állítják, hogy ez a végzés (a mint mondók) igen sok magyart juttatott a parasztság állapotába. Különböben nem történhetett volna, hogy az egyik úrrá, a másik szolgává, ez nemessé, az nem nemessé és paraszttá legyen, mert mindnyájan ugyanegy nemzetségből, tudniillik Hunortól és Magortól származtak.”⁹

2. A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás az államalapítástól a Rákóczi szabadságharcig

A szakirodalom a katonai demokrácia korát követően feljegyezi, hogy „az államalapítást közvetlenül követő korban jelentős különbséggént jelentkezett, hogy megszűnt a vándorló magyarságot jellemző »minden ember katoná« szemlélet, és felállításra került az ún. királyi haderő. [...] Az mindenképpen valószínűsíthető, hogy az állandó királyi haderőben, illetve a korabeli közigazgatási szervezeteknél, a vármegyéknél működő katonai alakulatokban már jelen volt a konkrét fegyelmi és büntető hatalom.”¹⁰ E korszak, mint ismeretes, írásos forrásokban kevésbé gazdag, azonban mint fentebb már leírtuk, a királyi jogalkotás megerősödésével a ránk maradt források száma is megnövekedett, így a korai magyar katonai büntető igazságszolgáltatás történetének kutatói már egyre több konkrétumra leltek kutatásaik során.

„A honfoglalást követően az 1000-1526-ig terjedő időszakban a hadúri jogokat a király gyakorolta, csakúgy, mint a bírói felsőbbbségi jogot. A legtöbb írott forrás az Országos Törvénytárban található, amely Szent István korától tartalmaz a katonákra vonatkozó büntető jogszabályokat. [...] Zsigmond korából már összefüggő hadiszabályzat is maradt ránk, amelyet 1427-ben emelt törvényerőre a király.”¹¹ Ezen kor fő jellemzője az igazságszolgáltatás vonatkozásában, hogy a katonai bűncselekmények megbüntetése – fő szabály szerint – közvetlenül a király fel-

⁹ KOLOSVÁRI SÁNDOR, ÓVÁRI KELEMEN (ford.): *Werbőczy István Hármaskönyve*, 2006, Farkas Lőrincz Imre könyvkiadó, 73-74. o.

¹⁰ HAUZINGER ZOLTÁN: A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története, in *Jogtudományi Közlöny*, 2007/6. szám, 264-265. o.

¹¹ ÖRI GÁBOR: A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig, in *Ügyészek lapja*, 1994/4. szám, 76. o.

adatkörébe tartozott. Ezt szemlélteti az 1475. évi XV. tc. a katonák általi fosztogatás megtiltásáról, mely esetben a törvénycikk kiemeli, hogy „a kik e cikkely ellenére cselekednének, rövid perbehívással a királyi felség, vagy a király távollétében az ő személyese elébe kell idézni.”¹² Hasonló iránymutatást tartalmaz a katonák általi károkozást megfékezni hivatott 1486. évi XXXI. tc., mely kötelező érvénnyel irányozta elő, hogy ha „a károk meg jogtalanságok miatt emelt panasz a király füléhez jut, a királyi felség annak a részéről olyan igazságot és akkora elégtételt tartozik szolgáltatni.”¹³ Őri Gábor ezek tükrében tehát joggal mondhatja, hogy Zsigmond és Mátyás korát aztán a katonai büntetőjog történetében eseménydús korszak követte, még ha magunk az 1526-tól 1848-ig terjedő korszakolással nem is értünk egyet.¹⁴

Elvitathatatlan azonban, hogy az ország három részre szakadását követő évszázadok a dinamikus katonai büntetőjogi jogfejlődést közvetlenül megelőző időszaknak tekinthetők. Ezt igazolja, hogy már a XVII. század végén, XVIII. század elején megjelentek a különböző katonai regulák,¹⁵ majd a XIX. századdal mozgásba lendült a katonai büntetőjogi kodifikáció. Az említett regulák közül kiemelendő például Bethlen Gá-

¹² 1474. évi XV. törvénycikk a katonák saját költségükön éljenek, CJH

¹³ 1486. évi XXXI. törvénycikk a katonák senkinek se okozzanak károkat; és a kártevőknek büntetéséről, CJH

¹⁴ Álláspontunk, hogy a magyar katonai büntetőjog szabályozási szempontú korszakai a következők: (1) Szent István államalapításától 1526-ig, (2) 1526-tól a Rákóczi Szabadságharcig, (3) A Rákóczi Szabadságharc kora, (4) 1711-1867-ig, (5) 1867-1912-ig, (6) 1912-1930-ig, (7) 1930-1961-ig, (8) 1961-től napjainkig. Ennek részletes indoklását a jelen munka céljai okán nem szándékozzuk kifejteni. Mindazonáltal leszögezzük, hogy zsinórmértékül szolgáltak ezen álláspont kialakításánál a katonai büntetőjog terén bekövetkező szabályozási, majd kodifikációs, illetve szervezeti változások jelentősebb eseményei, melyeket a magyar alkotmány- és a köztörténet korszakolására tekintettel próbáltunk rendszerben értelmezni. Fontosnak tartjuk felhívni arra is a figyelmet, hogy ezen általános korszakolástól eltérő korszakhatárok használata szükséges, ha vizsgálataink tárgya nem a katonai büntetőjog egésze, hanem „csak” az anyagi, vagy alaki, vagy szervezeti jog.

¹⁵ Cziáky Ferenc Bocskai István 1606-os hadi fegyelmi szabályzatát, I. Rákóczy György 1645-ös hadi rendszabályait, valamint oláh országi hadjárata alkalmával kibocsátott hadiszabályzatát emeli ki. Lásd: CZIÁKY FERENC: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*, 1924, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 50. o.

bor erdélyi fejedelem hadi edictuma,¹⁶ vagy épp az I. Lipót császár nevéhez köthető 1699. évi Regulamentum Militare.¹⁷ Megjegyzendő azonban, hogy „Lazarus von Schwendi főkapitány 1566(?) -ban adott ki hadiszabályzatot Felső-Magyarországon a magyar lovas és gyalogos katonák részére. A rendek ellenállása miatt ez azonban nem válhatott a végvári jogszolgáltatás alapjává.”¹⁸ A hangsúly az ilyenén osztrákellenes magatartás miatt ezért a szabálygyűjtemények körében az erdélyi kezdeményezésekre helyezendő. „Az erdélyi fejedelmek idején megszületett katonai büntető jogszabályok egyszerre jelentették az addigi jobbra csak egyedi szabályok laza halmazának tekinthető jogi normarendszer egységes szerkezetben történő összefoglalását, valamint a modern jogalkotás kezdetét.”¹⁹ Ezen szabályozókról Hautzinger Zoltán nyomdokaiban járva azt is mondhatjuk, hogy egy Bocskai Istvánnal kezdődő és majdan II. Rákóczi Ferencsel záruló jogfejlesztési, prekodifikációs folyamat állomáskövei, melyeknek előképét a Bocskai-féle 1606. évi hadi fegyelmi szabályzat adta.

Ami e korszak katonai igazságszolgáltatását illeti, kiemelendő, hogy „a földesurak katonáinak ügyében az úriszék járt el, a királyi katonaságot a seregszék előtt vonták felelősségre, a seregszékkel mellett működő seregbíró vagy választották, vagy az illetékes parancsnok nevezte ki. A nemesek, tisztek számára nyitva állt a kerületi főkapitány hadiszékéhez való fellebbezés útja.”²⁰ Elkerülhetetlen azonban annak a lejegyzése, hogy az egységes, következetes és rendezett eljárás még nem alakult ki katonai vonatkozásban ez idő tájt²¹ mégis korszakváltás következett be, hiszen „...a magyar katonai igazságszolgáltatás kezdetei a 16-17. század folyamán a törökellenes magyar hadszíntéren harcoló idegen,

¹⁶ Lásd: HAUSNER GÁBOR: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001/2-3. szám.

¹⁷ Lásd: RÁKÓCZY ROZÁLIA: Regulamentum Militare, 1699, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/2. szám.

¹⁸ FARKAS GYÖNGYI: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt, in BÖGÖLY, HAUTZINGER: i.m. 63. o.

¹⁹ HAUTZINGER: i.m.(2007/I.), 82. o.

²⁰ MEZEY BARNA: „Öszve-szövetkeztetett szövetségünknek kötele”, 2009, Gondolat kiadó, Budapest, 166. o.

²¹ Bővebben lásd: VARGA ENDRE (szerk): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, 1996, Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 76. o.

főleg német katonai hadi bíraskodásra vezethetők vissza.”²² Annál is inkább igaz ez, mivel ez időkben történt az első külön hadbírói, azaz iudex bellicus-i kinevezés. Erre a felső-magyarországi parancsnokságon, 1566 nyarán került sor, Schwendi főkapitány vezérlete alatt.²³ A szisztematikusnak és kiforrottnak nem nevezhető rendszerben a közvetlen katonáskodók feletti ítélkezés azonban hosszú időn át a kapitányoktól elválaszthatatlan kérdés volt. „Bíróági szervezetükben a kapitányok tapasztalt tisztekkel és jogban jártas meghívott személyekkel esküdtszéki formában, az ezredes nevében ítélkeztek a vétkes katonák fölött.”²⁴

Figyelemmel azonban hazánk alkotmánytörténetére, s különösen az osztrák befolyásra, a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás tekintetében mindenképp szükséges kitekintetni – a forrásai tekintetében még ma is részletesebb kutatásokat igénylő – császári hadsereg szabályozására. „E hadsereg legfontosabb jogalkotó tényezői voltak: a bécsi udvari haditanács és az uralkodó, mint a legfőbb hadúr. E korban a fegyelmi fenytő jog és a büntetőbírói hatalom nem voltak szigorúan ketté választva, amint az alábbiak során látni fogjuk, az ezredtulajdonosok fegyelmi fenytő joga olykor a halálbüntetések bírói út mellőzésével való kiszabásának jogát is tartalmazta. A fegyelmi fenytő és büntetőjogszabályok e korban a hadicikkekben (Kriegsartikel, Artikulusbried) öltenek testet.”²⁵ – írja Cziáky, aki forrás gyanánt II. Miksa lovassági és gyalogsági szabályzataira, III. Ferdinánd 1642-es Artukulsbried-jére, annak I. Lipót általi 1665-ös és 1699-es módosításaira, valamint a császári hadsereg 1768-as első szolgálati szabályzatára hivatkozik, melyeket Mária Terézia jogösszegyűjtő és jogalkotó tevékenysége rendezett újra, s rendelt alkalmazni a Constitutio Criminalis Theresiana elveivel, az 1754. július 25-i Theresianische Militär Justiz Norma, valamint az 1790. július 3-i Strafnormmal összhangban.

Az élénk osztrák szabályozás fontossága azonban nem csak, sőt nem elsősorban abban ragadható meg, ahogy az uralkodók kormányzati politikájában megjeleníti a hadügyek és a katonai rend fontosságát, sokkal inkább a jogi változásokban. Mind Cziáky katonai büntető jogtörté-

²² FARKAS (2007): i. m. 63. o.

²³ Bővebben lásd: PÁLFFY GÉZA: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században*, 1995, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 342. o.

²⁴ FARKAS (2007): i. m. 63. o.

²⁵ CZIÁKY: i. m. 70. o.

neti műve, mind pedig a Bónis György, Varga Endre és Degré Alajos által írt hiánypótló bíróság és perjog történeti alpmű rögzíti ugyanis, hogy a Mária Terézia féle jogalkotás előtt a katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás karaktere jelentősen eltért, az azt követően híressé – és hírhedtté – vált inkvizitórius eljárástól.

A zsoldos császári hadsereg büntető eljárásáról Cziáky azt mondja: „Ezen büntető eljárásban egészen a 18-ik század végéig a vádelv érvényesülését látjuk. A büntető eljárás nem ex offo, hanem csak vád alapján indult meg, s a vádat az esetek természetéhez és a jogsérelem tárgyához képest vagy a sértett magánszemély, mint magánvádoló, vagy a foglár, mint közvádoló képviseli. Vád nélkül büntető eljárás nincs, ez annak a perjogi előfeltétele. A megindult eljárásban azután a vádló és vádlott mind perfelek állnak egymással szemben: őket terheli a bizonyítási teher, s az ítélőbíróság – lett légyen a haditörvényszék, vagy a hadi népbíróság – csak az előtte lefolytatott büntetőjogvitát dönti el határozatával. Ezen eljárást külső megjelenési formáiban a szóbeliség, közvetlenség és az ünnepélyes formákhoz való merev ragaszkodás jellemzik.”²⁶ Ez a korszak a gyalogság tekintetében alapvetően az állománycsoportok mindegyikét megjelenítő katonai esküdszéki ítélkezést, illetve egy sajátos – a „hosszú nyársak joga”, vagy Vajna Károlynál lándzsafutás²⁷ néven ismert²⁸ – katonai népbíráskodási rendszert mutat, ahol előbbi esetben a

²⁶ Uo. 72. o.

²⁷ Lásd: VAJNA KÁROLY: *Hazai Régi Büntetések II. kötet*, 1907, Lőrintz Lajos „Univers” Könyvnyomdája, Budapest, 26-27. o.

²⁸ Erről Cziáky a következőket írja:

„A foglár – ha tudomására jutott és kinyomozta a bűncselekményt és tettesét – azzal a kéréssel fordult az ezredparancsnokhoz, hogy engedje meg, miszerint a zsoldosok hadi községét összehívhasa. Ha erre engedélyt nyert, dobszó útján kihirdettette a zsoldos ezredben, miszerint a hadiközség gyűljön össze, mert ítéletet kell tartani. [...] Erre három 41-41 főből álló katonatanácsot alakítottak. Minden egyes tanácskozó csoport külön-külön egymástól félrevonulva, hozta meg határozatát s azután azt egyenként, köztük a legidősebb közölte a hadiközséggel. Ha a három tanács határozata egyhangú volt, az képezte az ítéletet. Ellenkező esetben a három különféle határozat felett az egész hadiközség („Gemain”) karfelemeléssel szavazva döntött, hogy a három tanácshatározat közül melyiket teszi a magáévá. [...] Ezután az ítéletet jelentették az ezredtulajdonosnak, s ha ő is hozzájárult, úgy kihirdették és végrehajtották. A végrehajtás a következőképp folyt le: Az ezred kettős sorfalat képezve, kelet-nyugati irányban utca formáját alkotva állott fel. A keleti végén a

katonai közösség döntésben való visszatükröződése, utóbbi esetben pedig konkrétan a katonai közösség ítélezéséről beszélhetünk. Fontos itt kiemelni, hogy a büntetés és megkegyelmezés joga fő szabály szerint az ezredtulajdonoshoz – illetve a legfőbb hadúrhoz – kötődik, azonban ez a legtöbb esetben az ítélet megerősítésére és a végrehajthatóság kimondására korlátozódott. A lovasság tekintetében az igazságszolgáltatás annyiban volt sajátos, amennyiben vegyítette az esküdszéki és a népbíróági jelleget.

Az osztrák korszak tekintetében kiemelendő azonban, hogy a 17. századig esküdszéki, illetve népbíróági jellegű rendes eljárások mellett ismeretesek voltak az úgynevezett különleges eljárási módok is, melyek (1) a szökevények és távollévők elleni, valamint (2) a rögtönítélő eljárás formájában öltöttek testet.

Idővel, úgy a jogfejlődésre, mint a sereg rendjének fenntartására figyelemmel, a népbíráskodást az esküdtbíráskodás, az utóbbit pedig a szakértői bíráskodás kezdte kiszorítani az igazságszolgáltatásban. A 17. századdal „az ítélezés egyre inkább a csapat- és seregpáncsnokok kezébe került. Az általuk tartott haditörvényszék eljárása gyakran sommás vagy statáriális jellegű, az ítélezés egyre keményebb, a seregpáncsnok nem ritkán magas rangú tisztek felett is törvényszéket tartat s a bírák halálos ítéletet szabnak ki. [...] Ezzel kapcsolatban a fegyelem s a páncsnokok hatalma megszilárdul, az ezredpáncsnokok ezredük felett pallosjogot gyakorolnak. Az ezredtörzs s a hadsereg törzs auditorral (hadbíróval) egészül ki, akinek a profosz (foglár) alárendeltje lesz. [...] A fellebbezés útja azonban még ekkor sem alakult ki, az ezred s hadsereg haditörvényszékének ítéletei csak kivételesen, tisztek esetében mennek fel megerősítés végett a Hofkriegsrat elé, mely mellett – úgy látszik,

zászlósok állottak, a nyugati végén pedig a foglal az elítélttel jelent meg. Az elítéltt – miután előzőleg meggyónt – háromszor végig ment a foglalral bajtársainak sorfala között, hogy azoktól elbúcsúzzon. Ezután a foglal és szószólója bocsánatot kértek az elítélttől, hogy őt kötelességükhöz híven az ezred becsülete érdekében bevádolták. Majd a foglal az utca nyugati végén felállított elítéltt vállára a szt. Háromság nevében 3-at ütve, őt egy erős lökéssel betaszította a bajtársak sorfala közé, akik kopjájkkal leszúrták. Az odasiető zászlótartók pedig zászlóikat kibontva, a megölt bajtárs testét azokkal betakarták. A katonák letérdeltek, imádkoztak a kivégzett lelkiüdvéért és katonai végtisztesség gyanánt három sortüzet adtak le bajtársi búcsúzóul. Ez után az ezred ismét kört formált s a foglal a katonákhoz egy intő beszédet tartott.” CZIÁKY: *i. m.* 84-85. o.

a XVI. század vége óta – a katonai jogszolgáltatás ügyeinek intézésére vezérbírói hivatal (előbb General Schultheiss-Amt, majd General-Auditoriats-Amdt, General-Feld-Kriegs-Auditoriats-Amt) alakult ki.”²⁹

3. *A Rákóczi szabadságharc katonai büntetőjoga és igazságszolgáltatása*

Az osztrák szabályozás uralmát – sajnos csak időlegesen, de – megtörte II. Rákóczi Ferenc „Regulamentum Militare” és „Edictum Universale” címet viselő szabálygyűjteménye és velük a kuruc ellenállás államának katonai büntető jogalkotása és igazságszolgáltatása. A Ráday Pál kancellár és Kajali Pál főhadbíró, kuruc szenátor előkészítése révén született és az ónodi országgyűlésen törvényerőre emelt jogforrások jelenlegi ismereteink szerint az első elkülönült, törvényesített és szisztematikus magyar katonai rendtartási célzatú szabálygyűjteményt adták több, mint háromszáz esztendővel ezelőtt. Fontosságát adja a Rákóczi névvel fémjelzett jogalkotásnak, hogy a „Regulamentum és az Edictum kibocsátása fontos és lényeges feltétele volt a sokasodó, katonai jellegű problémák (fegyelmetlenség, gyakorlatlanság, zsákmányolás, fosztogatás, a föld népének zaklatása, stb.) ördögi köréből kivezető utat jelentő regularizálásnak.”³⁰

A szabályozók ilyen jellegű megközelítése azonban in medias res jellegű jellemzés lenne, ugyanis az 1707-ben elfogadott Regulamentum Militare és Edictum Universale egy tudatos, a szabadságharc előtti helyzetre és a háborús körülmények követelményeire egyaránt reflektáló folyamat eredményeként született meg. „Kezdetből fogva szigorú és igazságos példát akartam állítani a vétkesek ellen, hogy ezt a népi katonaságot a fenyítéktől való félelemmel lehessen kordában tartani.”³¹ – idézi Mezey magát a fejedelmet, aki regnálása során a kezdetektől fogva meghatározó fontosságot tulajdonított a katonai jognak és azon belül a katonai büntetőjognak is. Ezt bizonyítja egyrészt, hogy maga a fejedelem „...iránymutatást is adott az ítélkezéshez: 1704. május 14-én Dunaordasról edictumot bocsátott ki a hadbírák számára, mely 21 pontban foglalta össze az anyagi és alaki jogra vonatkozó rendelkezéseket.”³² Másrészről, hogy 1706-ra a fejedelem elhatározása nyomán minden je-

²⁹ VARGA: *i. m.* 119. o.

³⁰ MEZEY BARNA: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége, in BÖGÖLY – HAUTZINGER: *i. m.* 158. o.

³¹ MEZEY (2009): *i. m.* 162. o.

³² Uo. 163. o.

lentősebb csapatnál szolgált hadbíró a fegyelem és rend megtartása, a büntetőeljárások hatékony lefolytatása érdekében.

A fejedelem közvetlen beavatkozásával párhuzamban azonban megkezdődött a katonai jogalkotási folyamat. 1705-ben Ráday Pál kancellár nyújtotta be „Az magyar országi confoederatio részirül szabot hadi regulák, articulusok edictumok és törvények” című javaslatát, melyet akkor az országgyűlés nem fogadott el. Ezt követően 1706-ban a fejedelem Nagyszombaton kiadta „Hadi regulák avagy articulusok” címet viselő ideiglenesnek szánt rendtartási szabályzatát, melyet aztán 1707-ben az ónodi országgyűlésen beteljesedő jogalkotás követett. Az országgyűlés tehát elfogadta a Regulamentum Militare és az azt kiegészítő Edictum Universale-t, mely utóbbit Kajali Pál főhadbíró kuruc szenátor alakított ki Ráday korábbi javaslata alapján.

„A Regulamentum és az Edictum Universale, jóllehet külön szabályzatként nevesített, létrehozásuk folyamata és tartalmuk alapján nem hagyott kétséget aziránt, hogy egységes szabályozásról van szó.”³³ E szabályozók fontossága egyrészt abban ragadható meg, hogy jogtörténeti fordulópontként értelmezhetők, hiszen az első átfogó, elkülönült katonai rendtartási, büntetőjogi szabályozóként tartjuk számon. Másrészt ez a szabályozó létrehozta a szervezett és rendezett katonai büntető igazságszolgáltatási szervezetet, mely négy fokon fejtette ki tevékenységét. Az első fok volt a regiment melletti hadbíró, a másodfok a „districtuális commandérozó generális corpora mellett léjendő hadi bírák”, a harmadfok „a Generál Stáb mellett resideáló Generális Auditor”, míg a legfelsőbb fok maga a fejedelem, vagy annak helyettesítésére a főgenerális volt.³⁴ A bírák feladatköre ez idő tájt lényegesen kiterjedtebb volt, mint ma, abban közigazgatási jellegű és belső elhárítási feladatok is megjelentek. A törvénykezés tanácsban történt és bár nem volt szoros alá-fölé rendeltség az egyes fokok között, mégis meghatározó volt a tekintély és az utasítási jog ebben az igazságszolgáltatási struktúrában. Ezt szemlélteti a fejedelem Kajali Pálnak címzett, főhadbírói kinevezéséről szóló levele, melyben leszögezi, hogy „...megnevezett uri hivünket ismervén azon érdemes hivatalban általunk praeficiáltatott főtisztnek lenni, authoritásához illendő becsületit megadni és megadatni semmiképpen el ne mulassák, hadi és seregbírák, s úgy regimentbeli auditorok pedig mindenekben despositioi és parancsolatai szerint magokat alkalmaztas-

³³ Uo. 269. o.

³⁴ A Bírószági szervezetről és annak működéséről bővebben lásd: Uo. 162-169.

sák.”³⁵ Hasonló bizonyítékként citálható emellett Rákóczi Ferenc Kajalinak címzett 1708. novemberi levele, melyben utasította a főhadbíró a Bezerédi Imre és társai elleni ügyben történő vizsgálatra és a törvények lehető legteljesebb érvényre juttatására.

Összességében tehát leszögezendő, hogy ez a szabályozás forradalmi változást hozott az anyagi, alaki és szervezeti jog vonatkozásában egyaránt. Kiemelendő egyrészről hogy büntetőjogi értelemben a tényállások csoportosítása korát megelőzően a rokontényállások alapján történt mely Mezey Barna szerint csak az 1700-as évek végén nyer létjogosultságot hazai jogtudományunkban. Másrészről, hogy „...elsősorban az elkövetői körből indul ki, nem a különleges tényállásokból, vagyis a katonakénti elkövetést veszi alapul, és ehhez rendel külön szankciókat úgy katonai, mint köztörvényi bűncselekmények esetén, így nemcsak katonai, hanem köztörvényi bűncselekményeket is tartalmaz.”³⁶ Ezek körében pedig – saját rendszerén belül szemlélve – a szabályozás nem tekinthető aránytalannak, sőt anyagi jogi értelemben a speciális prevenció felsejlése, alaki értelemben az újító eljárási szabályok, szervezeti tekintetben pedig a kiforrott bírói struktúra révén úttörőnek és korszakalkotónak tekinthető.

4. Az osztrák kodifikáció időszaka

A történelem vastörvényei szerint a Rákóczi szabadságharcot követően újra az osztrák szabályozás vált hazánkra nézve is irányadóvá. Erről elmondhatjuk, hogy szellemében a Habsburg abszolutizmust közvetítette és a zsoldosseregekben elharapódzó deviancia véres megfékezésére hivatott instrumentumokra épített az állandó hadsereg – 1715. évi VIII. tc-vel való – felállítását követően.

Ebben az időszakban a katonai büntető igazságszolgáltatás súlypontja már az elsőfokú ezredtörvényszékeknél van, tekintettel arra, hogy a büntetés és kegyelmezés joga felől közelítve a korabeli hadsereg legkisebb önálló egysége az ezred volt. Efelett helyezkedett el másodfokon a General-Commando – vagyis főhadparancsnokság – mellett szervezett Militär-Landes-Gericht, vagy Militär-Ober-Gericht. A harmad- és egy-

³⁵ HECKENAST GUSZTÁV: *Kajali Pál [1662-1710] kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai*, 1980, Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok igazgatósága, Vaja, 38. o.

³⁶ EPERJES KRISZTIÁN: Rákóczi „dogmatikája”, in BÖGÖLY – HAUZINGER: *i. m.* 49. o.

ben végfolyamodású fórum ezt követően is a Hofkriegsrat, vagyis a Haditanács, mely egyben közigazgatási szervezet is volt.³⁷

Ezen bíróságok mellett azonban a 18. század végén felállításra került – mint újabb fellebbviteli fórum – a katonai delegált bíróság. Ennek „elnöki tisztét a General-Commando parancsnokló tábornoka maga látta el, igen széles jogkörrel. E bíróság, minthogy a katonák és polgári személyek közötti perek is hatáskörébe tartoztak, s ilyenkor polgári tagjai is voltak, a magyarországi (civil) hatóságok latin hivatalos nyelvéhez alkalmazkodva, szintén latin (*judicium delegatum militare*) elnevezést kapott.”³⁸ Ezt követően – 1803-ban – az egész császári-királyi hadsereg számára felállításra került a Bécsben szervezett fellebbviteli fórum, az *Allgemeines Militar-Appellations-Gericht*. „A hadbíróságok szervezete tehát, mely most már 1848-ig fennmaradt, a következő formában rögzítődött. A legalsó fórum ezután is az ezredtörvényszék. Felette áll a General-Commando kebelében működő két jogszolgáltatási szerv: a főtörvényszék (újabb neve *Justiz-Deparment*) s a nála magasabb rangú katonai delegált bíróság. A további felsőbb fok a bécsi katonai fellebbviteli bíróság. Végül utolsó fórumként, ahová a fellebbviteli bíróságtól lehet felfolyamodni, megmarad a Hofkriegsrat említett szervezeti egysége.”³⁹

A 17-18. század nem csak a bírósági szervezet, hanem az alkalmazott eljárásjog szempontjából is változásokat hozott. A Mária Terézia nevével fémjelzett joggyűjtő-jogalkotó munka folyamányaként ugyanis a korábbi formális, nyilvános, szóbeli eljárást az inkvizitórius eljárás váltotta fel. „Az inquisitorius eljárás bevezetésével az egész katonai büntető eljárás rendszere átalakult. Az eljárás többé nem csak vád alapján indulhatott meg, hanem szabályt képezett, hogy a bűncselekmények hivatalból üldözendők. Az eljárás megindulásához vádlóra és vádlevélre szükség nem volt. A vádló és vádlott mint perfelek megszűntek, e helyett a váldott a büntető eljárás passiv eszközévé vált, aki köteles volt önmaga ellen vallani, mire kényszer eszközökkel szoríttatott. Az eljárás súlypontja a vizsgálóbíró kezébe és a vizsgálatra esik. A szóbeliség és közvetlenség helyét az írásbeliség váltja fel. [...] A végtárgyalás és az ítélethozatal már csak formaiság mert ott csak a vizsgálat írásbeli adatait olvassák rá a vádlottra, akinek védekeznie sem lehet. [...] Írásbeliség, kötött bizonyítási módszer, titkosság és a gyanúsítottak beismerésre bírása céljából a

³⁷ Bővebben lásd: VARGA: 120-121. o.

³⁸ Uo. 121. o.

³⁹ Uo. 121. o.

kínzó eszközök alkalmazása képezték ezen büntető eljárás leglényegesebb vonásait.”⁴⁰

A szabályozás tekintetében Cziáky Ferenc és Jilly László is rögzítette utóbb, hogy Mária Terézia uralkodása alatt egyrésztől újra kiadásra kerültek a hadi cikkek, amelyek kimondták, hogy a katonai büntetőeljárásra nézve alkalmazni kell a *Constitutio Criminalis Theresiana* szabályait, amelyekhez mértén különös jelentőséggel bírtak a kifejezetten katonai büntetőjogi szabályozók. „A katonai büntető eljárás szabályozását az 1754-ik év július hó 25-én kihirdetett »Theresianische Militär Justiz Norma« és az 1790. július 4-án életbe lépett »Strafnormá«-ban találjuk.”⁴¹

A szabályozásra nézve kiemelendő, hogy szellemiségében valóban a Mária Terézia korához köthető szabályozás határozta meg a katonai büntetőeljárás 19. századi rendjét. Azt is ki kell azonban emelni, hogy ezen a szabályozáson folyamatos finomítások, változtatások történtek a kor előre haladtával, ami elvonja annak a 19. század végi, 20. század eleji és ma – köztünk, kutatók között is – felsejlő tételnek a teljes igazságát, hogy Magyarországon 1912-ig a Mária Terézia korabeli szabályozás volt hatályban, hiszen az több ponton módosult.⁴²

Az érthetőség érdekében azt is le kell szögezni, hogy a katonai büntető törvénykönyv megalkotásáig az anyagi szabályok döntően az ún. hadicikkekben jelentek meg, amelyeket korábbi szakirodalmunk egészen I. Miksa koráig nézve datált.⁴³ Az állomány – hosszú időn át kizárólag combattans, később minden – tagját ezekre, ezek megtartására eskették fel, így a katonai bűncselekmény elkövetése egyben az eskü megszegésével, tágabb értelemben pedig a katonai alakulat és az egész sereg becsületének megsértésével jelentett egyet. A hadicikkeket az egyes uralkodók fejlesztették, időnként újra szabályozták a hadsereg átalakulása és hadvezetési tapasztalatok alapján. Így tett Mária Terézia is, aki a katonai büntetőjog egészét újra szabályozta lényegét tekintve, így valamelyest érthető is, hogy a legszükségesebb módosítások mellett az ilyen módon megújult normarendszer maradt alkalmazásban a 19. század során.

⁴⁰ CZIÁKY: i. m. 72-73. o.

⁴¹ Uo. 73. o.

⁴² E tekintetben lásd: KOBLHEPP, EMIL (szerk.): *Gesetz- und Normalien-Sammlung für das K. K. Heer. Vom Jahre 1818 bis 1877*, 1880, Verlag der Buchhandlung fr Militär-Literatur, Teschen.

⁴³ Lásd: VAJNA: i. m. 24-27. o.

Természetesen az 1848/49-es események a katonai igazságszolgáltatás tekintetében is változást hoztak. Ezek vonatkozásában előzetesen le kell szögezni, hogy az alig másfél éves periódus alatt teljes, rendszer-szintű átalakulás nem mehetett végbe a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás frontjain, azonban azt is ki kell mondanunk, hogy értékes és ígéretes kísérleteket produkált a magyar katonai büntető jogtörténet ezen időszaka is.

A magyar csapatok tekintetében természetesen egyfajta kettősséget láthatunk a forradalom és szabadságharc időszakában, hiszen egyértelmű, hogy amíg a teljes szakadás meg nem történik Bécs és Magyarország között, addig mind az igazságügyi személyzet, mind pedig a szervezeti minták tekintetében a császári haderőben szolgálókra kell hagyatkoznia a felelős magyar kormánynak.

Azzal azonban, hogy az 1848. évi III. törvénycikk kimondta a felelős magyar kormány jogosultságát, egyértelművé vált, hogy a hadügyi vonatkozásokban is létre kell jönnie a felelős magyar hadügyminisztériumnak, s vele egy autonóm hadügyi igazgatásnak. Tekintettel arra, hogy ez idő tájt a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztása még nem történt meg, a független hadügyminisztérium felállítása a katonai igazságszolgáltatás szempontjából is kiemelt fontosságú, hiszen a fellebbviteli szervek az osztrák korszakban is a Haditanácsban működtek, amely elsősorban közigazgatási szervezet volt.

Ennek folyományaként Öri Gábor – F. Kiss Erzsébetnek „Az 1848/49-es magyar minisztériumok című munkájára hivatkozva – úgy fogalmaz, hogy „a katonai közigazgatás következő legfontosabb szervei a főhadparancsnokságok voltak. A főhadparancsnok, mint elnök mellett öt előadó vezetett öt osztályt, ezek egyike volt az úgynevezett bíraskodási osztály.”⁴⁴ Persze ezek hadügyminisztériumi alárendeltségbe vonásához külön uralkodói döntés kellett, majd végül az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. december 10-i rendelete.

A másik ilyen kettősség a nemzetőrség kérdésében alakult ki. Egyrészt különös státuszt adott az a tény, hogy a nemzetőrség megszervezését és működtetését Batthyány Lajos miniszterelnökként magához vonta, így a nemzetőrség és annak vezetését ellátó Országos Nemzetőrségi Haditanács a kezdetekben nem a Hadügyminisztérium, hanem a miniszterelnök alárendeltségébe tartozott. Emellett sajátos volt az a helyzet is,

⁴⁴ ÖRI GÁBOR: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése 1848-1849-ben, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998/1. szám 79. o.

hogy a nemzeti őrseregről szóló 1848. évi XXII. törvénycikk 27. §-a szerint „a szolgálat elleni vétségek eseteire, a büntetés és eljárás rendelet által fog meghatározatni” ahogy 31. §-a szerint azt is, hogy „a nemzeti őrsereg tagjai testi büntetéssel nem fenyíthetnek.” Ezzel ugyanis a nemzetőrség tagjai és a hadsereg tagjai feletti büntető hatalmi egység megbomlott, még ha az előre mutató jelleggel történt is, melynek fő üzenete az volt, hogy minősített időszak beálltáig katonai bíróság, csak a katonai bűnök miatt járjon el, valamint hogy a továbbiakban testi büntetéseket a hadseregben se alkalmazzanak.

A szabadságharc katonai igazságszolgáltatási szervezetének sajátossága volt, hogy abban – a császári seregtől elkülönítve – nem az ezred, hanem a zászlóalj szint volt az az első szervezeti egység, amelynek vezetője – aki rendszerint őrnagy volt – származtatott jogként gyakorolhatta a büntetés és megkegyelmezés jogát. A fellebbviteli rend kialakítása érdekében aztán 1848 végére rendeletileg felállításra került másodfokú fórumként a királyi katonai feltörvényszék, harmad- és egyben végfokú fórumként pedig a királyi legfelsőbb katonai törvényszék. „A fellebbviteli törvényszékek alatt állnak a magyar királyi hadsereg bárhol lévő összes törvényszékei, valamint az ország választott katonai bíróságai (iuditia delegata militaria), a helyőrségi hadbíróságok és a katonai határőrközségek tanácsai a Szerémségben, Horvátországban és a Bánságban.”⁴⁵

A fellebbviteli fórumok vonatkozásában persze mindenképp el kell mondani, hogy azok sorsa meglehetősen hányattatott volt, hiszen azok állománya a kormány debreceni költözésével egyidejűleg részint szétszéledt, s a feltöltés nem ment egyik napról a másikra. Ennek fontossága nem csak a magasabb fórum léte és működése miatt emelendő ki, hanem azért is, mert a kialakult helyzetet újfent a közigazgatási apparátusra hagyatkozással próbálták időlegesen orvosolni, amelynek lényegét az adta, hogy a Hadügyminisztérium igazságügyi osztályához kerültek időlegesen mindazok a jogkörök, amelyeket a feltöltetlen fellebbviteli fórumok láttak volna el.

A szervezet mellett a szabályozásra is érdemes kitékintetni, mivel megszűnéséig azt mondhatjuk, hogy az Országos Nemzetőrségi Haditanács élénkítően hatott a katonai szabályozásra. Ennek példáját adja a részükről a Hadügyminisztériumba beterjesztett „A fegy hatalom körének és fegyszázadok felállításának tervezete a honvédség számára” című

⁴⁵ Uo. 84. o.

szabályzat, amely a nemzeti őrseregről szóló törvény értelmében szabályozta a bíráskodás és a büntetés tárgyköreit. Ennek szabályai szerint egyrészt kimondásra került, hogy a büntetés és megkegyelmezés jogát eredeti hatáskörben kizárólag az Országos Nemzetőrségi Haditanács gyakorolhatta, s egyébként minden parancsnok ez irányú joga csak származékosnak mutatkozott, amelyet nem a parancsnoki kinevezés, hanem külön kérelem származtatott át.

Az eljárási szabályozás fontos eleme, hogy a korábbi társadalmi sajátosságok – tiszti státusz, nemesi származás, stb. – mellett 1848/49 eljárási gyakorlatában a – rögtönítélő eljárástól eltekintve, az altiszti és tiszti állomány esetén – a halálbüntetés kiszabása, az altiszti állomány súlyos elítélése, valamint a hűtlenségi és egyéb állam elleni bűncselekmények feletti döntés esetén az első fokú határozatot szükségképpen fel kellett terjeszteni a fellebbviteli fórumhoz jóváhagyásra. Ez lényegében azt jelenti, hogy a legsúlyosabb büntetések, illetve a legsúlyosabb cselekmények tekintetében elvi szinten garantálva volt a jogorvoslat és az első fokú eljárás feletti felülvizsgálat.

Mindezek mellett azonban ki kell emelni, hogy az idő szűkössége, valamint az erőforrások korlátozottsága miatt alapvetően a katonai büntető igazságszolgáltatásban továbbra is az osztrák szabályozás került alkalmazásra, aminek az is okát adta, hogy a hadbírói kar, amelynek e törvénykezési tevékenységet el kellett látnia, döntően e szabályrendszer szerint alakította ki szakmai gyakorlatát, s szerezte meg szakmai ismereteit.

A szabadságharc leverése után – a magyarországi rémuralom intézményesítésével párhuzamban – a császári katonai igazságszolgáltatási rendszer restaurálása is végbe ment a neoabszolutizmus kiépítésével egyetemben, aminek legjelentékenyebb változása talán a hadicikkek rendszerét felváltó 1855. évi katonai büntető törvénykönyv nyílt parancssal való életbeléptetése volt. Azt kell mondanunk, hogy 1849 és 1867 között nem is lehetett kérdéses, hogy Magyarországon kizárólag az osztrák szabályozás szerinti, osztrák rendszerű katonai igazságszolgáltatás működhetett, amely tény a Kiegyezés rendszerének egyik legnagyobb kihívását plántálta el a magyar jogtörténet szövedékében.

**A dualista időszak katonai igazságszolgáltatása az 1912-es
nemzeti jogalkotás előtt**

Ha a dualizmus katonai büntetőjogának és igazságszolgáltatásának fejlődéstörténeti áttekintéséhez a tényleges kodifikáltság, illetve a következetes és tartós jogalkalmazás követelményeit határozzuk meg fundamentumként, akkor a Kiegyezés ellenére a korszakhatárt 1855-ben kell meghúznunk. Ennek oka, hogy a magyar katonákra, honvédekre nézve egészen 1931-ig az, az osztrák katonai büntető törvénykönyv volt hatályban, melyet Ferenc József császár 1855. január 15-én császári nyílt parancssal léptetett életbe, és amely a magyar törvényalkotás révén *expressis verbis* soha nem vált az alkotmányos magyar jogrendszer részévé.¹ Ehhez érdemes már előljáróban hozzátenni, hogy az eljárásjog nemzeti kodifikációja sem történt meg 1912-ig, s így a neoabszolutizmus anyagi jogát egy töredékes, szellemiségében és egyes intézményeiben Mária Terézia koráig visszanyúló szabályrendszer érvényesítette Magyarországon.

Az 1855. évi osztrák kódex előbb számos alkalommal a véderővitákban, utóbb, a századforduló éveitől, már önmagában véve is sokszor helyezett kritikák kereszttüzebe a jogászi, jogalkotói réteg.² Nem lehet azonban elvitatni, hogy a Kiegyezést követően a magyar országgyűlés

¹ Az eredeti nyelvű szöveget lásd: DAMIANITSCH, MARTIN (erlauter): *Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen von 15. Jänner 1855. für Kaiserthum Oesterreich*, 1861, Wilhelm Braumüller, Wien.

² Már a véderővitában, majd azt követően a katonai bíróságok hatásköréről szóló vitákban, de többször ezektől függetlenül is felmerül a katonai büntetőjog kérdése. Emellett számos szakcikk és tanulmány foglalkozik a kérdéssel, így például: BONTS GYULA: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revíziójának kérdéshez*, 1891, Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, Budapest; SZILÁGYI ARTHUR KÁROLY: A katonai bíróságok hatásköre, in *Jogtudományi Közlöny*, 1914/35-36. szám; SZILÁGYI ARTHUR KÁROLY: Katonai bírászkodás kiterjesztése polgári egyénekre, in *Jogtudományi Közlöny*, 1914/41. szám; KAIN ALBERT: A katonai büntető eljárás reformjához, in *Jogtudományi Közlöny*, 1911/6. szám; FABINYI GUSZTÁV: A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revíziójához, in *Jogtudományi Közlöny*, 1890/41., 50., 51., 1891/2., 4., 6., 8., 10. szám.

egészen 1930-ig nem élt a nemzeti jogalkotás lehetőségével,³ sőt, ahogy erre Szilágyi Arthur Károly helyesen hívja fel a figyelmet, többszörösen helybenhagyta a kódex alkalmazását.⁴ Ezt példázzák a véderőtörvények, a népfölkelésről szóló törvények, illetve a honvédségről szóló törvények, melyek útján a „katonai törvények”, vagy a „katonai büntető és fegyelmi szabályok” megfogalmazással a hazai jogrendszerbe az országgyűlés által be nem épített jogszabályra úgy hivatkoztak, hogy a jogalkalmazás számára egyértelmű volt mely – alkotmányos jogrendszerünkön tulajdonképpen kívül lévő – jogforrást kell alkalmazni, mintegy teret engedve a bírói szokásjognak.⁵

Az eljárásjog tekintetében egy egységesen kimunkált kódex hiányában másabb volt a helyzet. Ennek felismerése úgy a törvényhozás napirendjeiből, mint a politikai törekvésekből, és nem utolsósorban a kormányzati rendeletalkotásból kiütközik. A törvényhozás napirendjén ugyanis már 1867-68-ban megjelent a katonai bíróságok határhöréről szóló törvénytervezet, amelyet a parlament – pont az alkotmányos rendszerben nem ismert katonai büntető törvényekre való hivatkozással – elvetett.⁶ Ez a törvényhozási közjáték aztán 1873-ban is megismétlődött, s miközben a minisztertanács napirendjén újra meg újra felmerült ez a kérdés, a jogfejlesztésre nem nyílt más út, mint a rendeleti szintű – alkotmányosan szintén megkérdőjelezhető – szabályozás.

³ Igaz a kormányzati szándék a jogalkotás előmozdítására kimutatható a minisztertanács jegyzőkönyvekből. Lásd: MNL – Minisztertanács Jegyzőkönyvek 1871.07.24. 33. ülés. MNL – Minisztertanács Jegyzőkönyvek, 1875.06.18. 41. ülés. MNL – Minisztertanács Jegyzőkönyvek, 1880.02.20. 9. ülés. MNL – Minisztertanács Jegyzőkönyvek, 1881.07.03. 33. ülés. MNL – Minisztertanács Jegyzőkönyvek, 1882.06.13., 24. ülés.

⁴ Ez a jelenség a folyton kiújuló szakmai és politikai viták mellett a jogalkalmazás szempontjából is kritikus, hiszen a katonai büntető ítélkezés a magyar alkotmányos jogrendszeren kívüli források alapján működött, így a magyar jogéleten és joggyakorlaton kívüli iránymutatásokat is figyelembe kellett vennie. Ilyen forrásként lásd: DAMIANITSCH, MARTIN: Studien über das Militär-Strafrecht in seinem materiellen und formellen Theile, 1862, Wilhelm Braumüller, Wien. DAMIANITSCH, MARTIN: Kriegsartikel für die k. k. österreichische Landarmee, Kriegsmarine und das Flottillenkörper von 15. Jänner 1855, 1855, Verlag von Rud. Lechners k. k. Universitäts-Buchhandlung, Wien.

⁵ Lásd: SZILÁGYI (1947/II.): i. m. 417. o.

⁶ E tekintetben bővebben lásd: FARKAS ÁDÁM: A dualizmus katonai büntetőjogi vitájának nyitánya, in *Iustum Aequum Salutare*, 2014/4. szám, 101-111. o.

A nyíltparancssal oktrojált osztrák anyagi katonai kódexről elmondható, hogy szabályozási rendszere meglehetősen kazuisztikus, azonban mindemellett arra a törekvésre enged következtetni, hogy a katonai bűncselekményeket a lehető legszélesebb körben törekedett szabályozni. Ezt példázza az is, hogy szabályozási rendszere nem csak a különleges katonai bűncselekményekre, hanem minden bűncselekményre kiterjedt, mintegy megkettőződést eredményezve ezzel a „polgári” bűncselekményekre nézve a Csemegi-kódex elfogadását követően, illetve korábban az osztrák büntető kódex vonatkozásában. A széleskörű szabályozás célja vélhetően az volt, hogy egyrésztől gátat vessen a korábban főként zsoldosvezérek által gyakorolt önkénynek, másrésztől pedig hogy példastatuálásra alkalmas büntetési lehetőségekkel tartsa meg a vasfegyelmet. Mindezek mellett azonban a büntetések súlyozása és a túlrészletezően meghatározott tényállások a jogértelmezés kereteit kitágították és ezzel akár a jogalkotói szándék ellenében is teret engedhettek.

A kódex büntetési rendszere meglehetősen idejétmúlt volt – lásd: felkoncolás, megtizedelés, gúzsba kötés, stb. – még a maga korához viszonyítva is, melyet a neoabszolutista hatalomgyakorlás egyik kellékeként tarthatunk számon. Ezen anakronizmusról a századforduló előtt nem sokkal Gulner Gyula így fogalmaz: „Az a katonai büntető törvénykönyv, t. ház, a mely, mint mondám, 1855. július 1-én »Für das Kaiserthum Oesterreich« életbe lépett és azon eljárás, melynek gyökerei visszanyúlnak 1768-ig és a mely a legsúlyosabb intézkedéseket tartalmazza, talán már akkor is, midőn meghozattatott, anachronismus volt”.⁷ Különösen fontos az a körülmény, hogy a kódex több helyen tartalmazott az anyagi jog körén kívül eső szabályokat, így rögtönbíráskodási klauzulákat, illetve szélsőséges esetben különböző felhatalmazó rendelkezéseket, mint például a katonai ör szinte korlátok nélküli lőfegyverhasználatra jogosító szabályát, vagy a gyávaság egyes eseteinél a parancsnokok felkoncolással kapcsolatos jogosultságait. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy „jellegzetes szabályozása a törvénynek, hogy amíg a büntettek a Csemegi-kódex szerint általában csak úgynevezett »gonosz szándékkal« követhetők el, addig a kisebb súlyú, és főleg speciális katonai büntettek és vétségek elkövetése nem a fenti »gonosz szándék«, hanem egyszerűen szándékos gondatlanságból vagy mulasztásból, sőt a gyávaság esetében

⁷ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója első kötet, 1892, Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, Budapest, 148. o.

még a lelkiállapot »el nem palástolása« révén is megvalósíthatók.”⁸ A kódex fő jellemzője, hogy tekintélyelvű, szabályozását a túlzott szigor és a rend minden áron való védelme és kikényszerítése jellemzi, amiből több helyen a tisztekkel szembeni túlzó részrehajlás, illetve a legénységi állománnyal szembeni garanciák gyengése is következik, amit csak fokoz, hogy a súlyosító körülmények felsorolása nyitott a kódexben, míg „az enyhítő körülmények kizárólag taxatív felsorolásban szerepelnek.”⁹ Elmondható ugyanakkor, hogy az alárendeltek védelmére hivatott szabályok önmagukban véve előrelépést jelentenek a korábbi önkényes állapotokhoz képest, valamint, hogy bizonyos esetekben az előjárói tisztséggel járó többletkötelezettségeket is büntetőjogi relevanciával ruházták fel, bár a tisztek előjogai még így is kirívó védelemben részesültek.¹⁰

⁸ KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*, 2003, ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, PhD értekezés, Miskolc, 93. o.

⁹ KARDOS: *i. m.* 96. o.

¹⁰ Az 1855. évi osztrák katonai büntető kódex már a XX. század hajnalán is jelentős hiányosságokkal és kritikákkal kellett, hogy szembenézzen, melyeknek fő forrása az esetek többségében nem kizárólag a kiegyezést követő alkotmányos helyzet, illetve az önálló szabályozást kívánó nemzeti érzület volt, hanem a jogtudomány fejlettsége és haladó követelményei. Ezt támasztják alá mások mellett Gulner Gyula képviselőházi interpellációja Bialovszkurszky Géza és társai ügyében. Az 1892. március 12-én szombaton tartott képviselőházi ülés naplójában olvasható, hogy Gulner Gyula a Magyar Hírlap 1892. március 10-i számára hivatkozva ismerteti Bialovszkurszky Géza hadapród hadnagy és társai ügyét, melynek lényege abban ragadható meg, hogy fent nevezett alakulatának századosa ismeretlen célból adott ki függelmi karakterű utasítást az alakulat egy másik katonájának a Bialovszkurszkyval történő kapcsolatok megszakítására, melyet az nem hajtott végre, hanem ismertetett a fent nevezettel. Bialovszkurszky ezután két hadnagy bevonásával kért közvetve magyarázatot a századostól és hívta fel az ügy lovagias elintézésére, melyre válaszul a százados a hadnagyot és segítőit függelemsértés miatt feljelentette. A bíróság ezt követően a vizsgálatot lefolytatta és az 1855. évi kódex szabályainak megfelelően a vádlottakat lefokozta és egyenként három évi börtönre ítélte. (Lásd: Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója első kötet, 1892, Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, Budapest, 147-149. o.) Hasonlóan citálhatók Finkey Ferenc e téren talán legszélesebb körben ismert mondatai: „Sajnos a magyar katonai Btk. még mindig nincs készen, dacára annak, hogy ma már az 1855-iki osztrák katonai büntető törvény fenntartása igazán szégyenfoltja az oly véres áldozatok árán elért nemzeti önállóságunknak.”

Láthatjuk tehát, hogy az anyagi katonai büntető kódex komoly ellenzésre adott okot. Ezen azonban az eljárási szabályozás messze túltett. Evégre a katonai büntetőeljárás kérdése azonban nem maradhatott érintetlenül. A katonai bíróságok hatásköréről szóló törvényjavaslatok parlamenti bukásai és a bécsi udvar ellenállása egyértelmű lépéseket követelt. Ezen lépéseket a magyar királyi kormányzat tette meg, amikor – alkotmányosan aggályosan ugyan, de a jó ügy érdekében – rendeleti úton lépett fel a katonai büntetőeljárás szabályozása érdekében. A kormányzat és különösen a honvédelmi tárca rendeleti szinten próbálta rendezni mások mellett – a véderő törvény 54. §-a által kikényszerítette – a polgári hatóságok és a katonai eljárás közti finomhangolást,¹¹ a honvéd bíróságok illetékességének kérdését,¹² a honvédség igazságügyi szolgálatának

(FINKEY FERENC: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*, 1923, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 16. o.)

Ugyanitt idézendő Bonts Gyula azon a reform szükségességét hirdető munkájában lejegyzett gondolata, miszerint „hogy azonban a törvényhozás a közel mult évtizedben a katonai büntető igazságszolgáltatás intézményét ujjá alkotni elmulasztotta, megbocsáthatatlan mulasztást képez.” (BONTS: *i. m.* 317. o.)

Ezen kritikák mellett azonban célszerűnek tartom feleleveníteni a korabeli szak-sajtó egyik meghatározó lapját a Magyar Themist, melyben 1878-ban több cikk is megjelent a témakörben. Megjelent például egy rémhírre alapuló írás is, mely egy új katonai büntetőkódex megalkotását sürgette. A cikk szerint az a hír terjedt az országban, hogy a Boszniába bevonuló haderő egyik ezredében lázadás miatt a legsúlyosabb büntetést, az 1855. évi kódex rendszerében meghatározott megtizedelést alkalmazták, melyről a cikk ugyan közli, hogy rémhír, mégis felhívja a figyelmet a polgári büntető kódex „testvéreként” a katonai büntetőtörvény megalkotásának szükségességére. (Magyar Themis, a Magyar Jogászegyesülés Napilapja, 1878. augusztus 29.)

Emellett a Themis lehozott még két eljárással kapcsolatos közleményt is. (Lásd: Magyar Themis, a Magyar Jogászegyesülés Napilapja, 1878. október 24.)

¹¹ E körben kiemelhető például: A m. k. honvédelmi minisreiumnak 1867. sept. 6-án kelt rendelete. A m. kir. honvédelmi ministeriumnak 1867. okt. 29-ről kelt rendelete. A honvédelmi m. kir. ministerium 31.240. sz. alatt kelt körrendelete. A m. kir. igazságügyministernek 23.368. szám alatt valamennyi kir. ügyészséghez, törvényszékhez és járásbíróshoz intézett körrendelete. A m. kir. igazságügyministernek 561. számú körrendelete.

¹² A m. kir. honvédelmi minisrternek 1872. február 18-án 5279. sz. a. kelt rendelete.

szabályozását,¹³ valamint a honvéd hadbírói tisztikar és a honvéd bíróságok szervezetének szabályozását.¹⁴ Az 1867-től 1912-ig terjedő időszakban több, mint harmincnégy jelentősebb rendelet került kiadásra azzal a céllal, hogy a katonai büntetőjog területén a törvényalkotás által véghez nem vitt reformok egy részét, vagy legalábbis az átlátható szabályozást megvalósítsák.

Igaz a kiépülő jogállamiság kritériumainak és az alkotmányos jogrend törvényi szintű szabályozási igényének ez a megoldás nem lehetett minden kérdésben megfelelő. Talán ennek tudható be, hogy a törvényhozásban megrekedt törekvések után ebben a rendeleti súlyozású szabályozási sémában – eddigi kutatásink szerint – önállósult rendeltként sem jelent meg az osztrák kódexek alkalmazására irányuló rendelkezés, hanem az egyes végrehajtási rendeletekben bűjtatottan került meghatározásra azok kötelező jellege. Ezt példázza az 1889-es véderő és az 1890-es honvédségi törvény végrehajtására kiadott rendelet, amelynek 1. mellékletében a tartalékos hadbírák kötelező felszereléseként szerepel a katonai büntető-törvénykönyv és a katonai bűnperrendtartás magyar fordítása.¹⁵

Azzal tehát, hogy a Légrády testvérek kiadásában 1885-ben elérhetővé vált a katonai bűnperrendtartás fordítása is, a magyar alkotmányos jogrendszer tekintetében inkoherens módon, de teljessé vált a szabályrendszer megújítása az osztrák jog révén. Ezek alapján pedig jobban érthetővé válik az utókor számára a katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete és működése.

A katonai bűnperrendtartás fordítása (a továbbiakban: OKbp.) rögzítette, hogy a szabályai szerinti eljárásnak csak bűncselekmény esetén volt helye.¹⁶ Az eljárás főszabály szerint ex officio indult, ha pedig maga az OKbp így rendelkezett, akkor kivételesen a sértett fél kívánalmára.¹⁷ Az eljárás gyanú esetén megindítandó volt, kivéve, ha az OKbp. ettől eltérő szabályt fogalmazott meg, vagy ha „ő Felsége vagy a felsőbb ható-

¹³ A honvédelmi minisztérium 3853/el. számú körrendelete.

¹⁴ A m. kir. honvédelmi miniszternek 313/el. számú körrendelete.

¹⁵ Lásd: A magyar királyi honvédelmi miniszternek 1997/el. szám alatt valamennyi törvényhatóságához intézett rendelete, a véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk és a honvédségről szóló 1890. évi V. törvénycikk végrehajtása tárgyában.

¹⁶ A katonai bűnperrendtartás fordítása, 1885, Légrády testvérek, Budapest, 1. §.

¹⁷ A katonai bűnperrendtartás fordítása (1885) 2. §.

ságok által külön rendelkezés tételük.”¹⁸ Azon túl, hogy a fordítás bírósági szabályai a közös hadsereg bírósági szervezetére irányultak, az illetékségi és hatásköri összeütközésekre vonatkozó rendelkezései a honvéd igazságszolgáltatásra is alkalmazhatók voltak az analógia eszközével.

A katonai bűnperrendtartás kulcskérdése az OKbp. alapján a bírói felsőbbbségi jog volt, amely azon parancsnokok speciális jogosítványát jelentti, akik eredeti, vagy átruházott hatáskörben gyakorolhatták a büntetés és megkegyelmezés jogát. Ahogy az OKbp. írta: „A büntető és megkegyelmezési jog magában foglalja a büntető törvények áthágói üldözésének, befoglalásának, kihallgatásának és fölöttük ítélthozatalnak elrendelésére, a hozott ítéleteknek, végzéseknek és határozatoknak, felsőbb bíróságok részére fenn nem tartott esetekben megerősítésére, kihirdetésére és végrehajtására, végre az ítéletek (végzések) enyhítésére vagy az elítélteknek teljesen is megkegyelmezésére való hatalmat, amennyiben ezen megkegyelmezési jog a szabályok szerint korlátozva nincs.”¹⁹ Ez a jog az OKbp. szerint alapvetően a területi parancsnokokat illette meg állásuknál fogva.²⁰ E tekintetben azonban rögzítésre került, hogy a „bírói felsőbbbségi jogok csupán azon parancsnokokra ruházhatók át, a kik bírósági főnökök és azon kívül békés viszonyok között csak azon ezredek parancsnokaira, melyeknek állományában szervezetszerűleg hadbíró van...”²¹

A bírói felsőbbbségi jog tekintetében azonban rögzítendő a 45. § szabálya – a félreértések elkerülése érdekében –, miszerint „valamely vizsgálat megindításától eltekintés vagy annak felhagyása nincs neki megengedve.”²²

A személyi hatály pontos és adekvát meghatározása rendkívül fontos része a büntetőjogi szabályozásnak, ez különösen igaz a katonai büntetőjognak, hiszen ez dönti el, hogy ki és mikortól kerül ki a polgári bírósá-

¹⁸ A katonai bűnperrendtartás fordítása (1885) 5. §.

¹⁹ A katonai bűnperrendtartás fordítása (1885) 39. §.

²⁰ A közös hadsereg vonatkozásában a területi parancsnokokat, a tengerészeti parancsnokokat, a testőrségi századosokat, a testőrségi kapitányokat, a testőr lovasszáhad kapitányát, a hadrakelt seregnél a hadsereg- és az önállóan működő hadtest-parancsnokokat, továbbá háborúban bármely hajóraj, vagy az egész hajóhad parancsnokát illeti meg parancsnoklási körletükben, alezredestől, vagy ezredestől alacsonyabb rendfokozatú egyének tekintetében. (A katonai bűnperrendtartás fordítása (1885) 40. §.

²¹ A katonai bűnperrendtartás fordítása (1885) 43. §.

²² A katonai bűnperrendtartás fordítása (1885) 45. §.

gok hatásköre alól és kerül át a honvéd bíróságok hatáskörébe, vagyis mikortól felelős egyes speciálisan csak szolgálati viszonyhoz, a katonai léthez köthető cselekmények elkövetéséért. E cselekményeknek polgári jogviszonyokban sok esetben csak munkajogi következményei volnának (lásd késés, munkaterület elhagyása), azonban eme speciális jogviszonyban, amelyben a katona illetve vele azonos vagy hasonló jogállású egyének állnak már büntető jogi következményekkel járhatnak.

Ennek okán – a szervei határozmányok tanúsága szerint – a hazánkban használatos osztrák katonai büntetőjog részletesen szabályozta a személyi hatály kérdését.

1. A bűncselekmény jellegére tekintet nélkül – kivéve a jövedéki kihágások körét – honvéd büntetőbíráskodás alá tartoztak

(a) a honvédség, csendőrség tényleges szolgálatban álló tagjai, valamint

(b) a közös hadseregnek és haditengerészetnek magyar csendőrségnél próbaszolgálaton vagy más tartós szolgálati beosztáson lévő tagjai, amennyiben illetményüket a honvédelmi miniszter, a magyar királyi belügyminiszter vagy a magyar királyi horvát-szlavón-dalmát országos kormány terhére folyósították.

2. Csupán a katonai büntettek vagy vétségek miatt pedig a honvédség tényleges szolgálatában nem álló egyének, amennyiben ellenőrzési szemle alatt, továbbá tiszték (tisztviselők) egyenruhában – az elkövetés helyétől függetlenül – követték el a bűncselekményt.

A szabályozás a honvéd bíróság illetékességi körébe tartozónak tekintette:

1. a tényleges állományú egyéneket a kinevezés, illetve a bemutatás napjától kezdve a nem tényleges állományba való áthelyezés vagy a szabályszerű elbocsátás napjáig;

2. a próbaszolgálatra beosztott tartalékos tiszteket és tisztjelölteket a behívástól – ha előbb vonult be – a bemutatás napjától a szabályszerű elbocsátásáig;

3. a nem tényleges állományú honvéd egyént a behívó jellegétől eltérően az alábbi időpontok szerint:

(a) ha a behívás azonnalra szólt, akkor a behívási parancs kézbesítésének, törvényes kihirdetésének napjától vagy a behívójegy kifüggesztésének napjától;

(b) ha a behívó meghatározott napra szólt, akkor attól a naptól kezdve;

(c) ha a bemutatás a behívóban meghatározott nap előtt történt vagy az érintett behívó nélkül önként lépett tényleges szolgálatba a bemutatás napjától, minden esetben a szabályszerű elbocsátásig vagy legénységi állományú egyén esetében a kincstári ellátásból való kilépésig.

Nem szüntette meg a tényleges szolgálati jogviszonyt a honvéd bíróság illetékességének tekintetében

1. a várakozási illetékkal vagy a meghatározott időre történt szabadságolás;
2. a szökés vagy az önkényes eltávozás;
3. a hadifogságba kerülés; valamint
4. a jogviszony alatt indított olyan eljárás tekintetében, amelyet a jogviszony megszűnése előtt nem fejeztek be.

Kikerült viszont a katonai bíróságok illetékessége alól az a személy, aki ellen tényleges szolgálati jogviszonyának tartama alatt elkövetett bűncselekmény miatt nem kezdeményeztek eljárást ezen jogviszony fennállta alatt. Ha ez katonai büntett vagy vétség volt, ebben az esetben csak akkor járhattak el ellene, ha ismételten tényleges szolgálati viszonyba lépett – azonban nyomozati cselekményeket ez idő alatt is fogatosíthatott a honvéd bíróság. Közönséges büntett vagy vétség esetében viszont polgári bíraskodás hatálya alá került és csak két konjunktív feltétel fennállta esetén került ismételten katonai ítélőszék elé: (1) ismételten tényleges szolgálati jogviszonyba lépett, és (2) ellene ezen időpontig polgári bíróság nem indított eljárást.²³ Kérdéses, hogy e rendelkezés alatt a jogszabály csak és kizárólag a bírósági szakaszban lévő eljárásra gondolt-e vagy az azt megelőző szakaszban lévőre is, hiszen a katonai büntőeljárásban ekkor még a vizsgálóbírói, a vádlói, a védői, és a szavazó bírói funkciók egy személy kezében összpontosultak, míg a polgári bün-

²³ Szervi határozványok és szolgálati utasítás a magyar királyi honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére, 1911, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 3-6. §.

tetőeljárási törvény ekkor már élesen elválasztotta, az egyes eljárási szakaszokat és eljárási funkciókat.²⁴

Kizárólag polgári büntető bíraskodás hatálya alá tartoztak a fentebb felsorolt személyek, minden olyan közönséges büntett vagy vétség miatt indított eljárásban, amelyet nem tényleges szolgálati viszonyban álltuk alatt követtek el.

A polgári egyénekre kiterjedő katonai igazságszolgáltatás mozgósítás elrendelése esetén volt lehetséges, mégpedig amennyiben arról rendeleti úton döntöttek, amelyet mindkét igazságügy-miniszternek és a horvát-szlavón-dalmát bánnak azonnal meg kellett jelölnie és hivatalos úton közzé kellett tennie. Ebben pontosan meg kellett határozni azt a napot, „amelytől kezdve az illető államterületen az állam hadi ereje ellen elkövetett büntettek miatti büntetőeljárás foganatosítására a különben polgári bíróságok hatóságának alávetett egyének ellen is a katonai bíróságok illetékesek.” A polgári egyének feletti katonai eljárás lehetőségét a jogalkotó rendkívül általánosan fogalmazta meg, ezzel lehetőséget biztosítva arra, hogy a jogalkalmazók rendkívül széles körben vonják a polgári személyek által elkövetett cselekményeket katonai hatáskör alá, amelyre vonatkozóan az eljárási szabályok nem tartalmazták azokat a garanciákat, melyek polgári eljárás esetében megillették volna a terhelteket. Ez rendkívül súlyos alapjogi deficitet jelentett a Monarchia polgárai számára.

Hadifoglyok és túsok felett illetékességgel a mozgó katonai bíróságok vagy a hadfelszerelési állapotba helyezett erődített helyek bíróságai rendelkeztek, azonban ha az érintettek ezek körletén kívül helyezkedtek el, akkor ugyanazon büntető bíróság illetékessége alatt álltak, mint az őrzésükkel, felügyeletükkel megbízott parancsnokság vagy csapat.²⁵

A személyi hatály meghatározása során a jogalkotó a teljességre törekedett, azonban ennek során mégis a legalapvetőbb fogalom meghatározása maradt el, hiszen sehol sem definiálta a tényleges állományú személy fogalmát, amire pedig a szabályozás során mindvégig alpmértékként hivatkozott.

²⁴ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról II-V., VIII., XV., XVIII. fejezet.

²⁵ Határozványok a katonai igazságszolgáltatásról mozgósítás esetére, 1903, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 4-5. §.

A századfordulón a katonai igazságszolgáltatás bírósági rendszerét két jól elkülöníthető részre lehetett osztani: (1) békeidőbeli bírósági szervezetre és (2) mozgósítás esetén felállítandó külön bíróságokra.

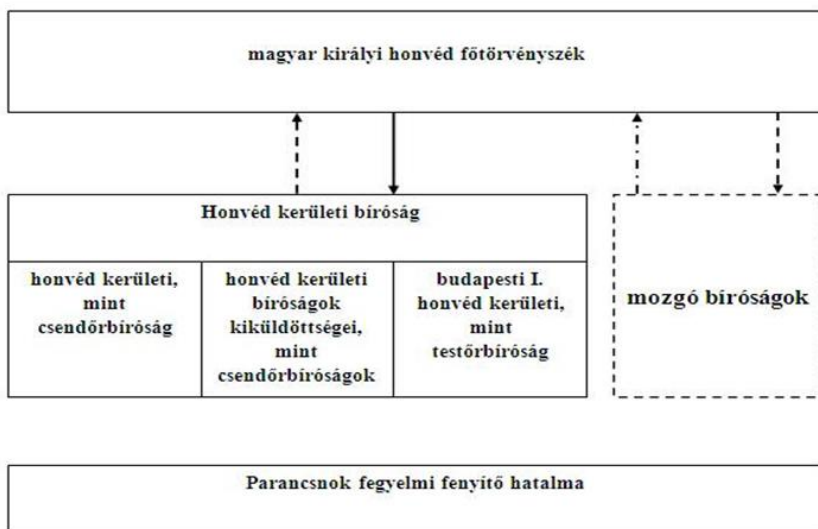
Mindkettőnél együttesen érvényesülő alapelv volt a bírói felsőbb-ségi jog. E parancsnoki jogkör tartalmazta a bűnvádi eljárás megindításának, az ítélet megerősítésének, valamint a megkegyelmezésnek a jogát. A bíróságok ítéletüket a bírói felsőbb-ségi jogot gyakorló parancsnok nevében hozták. A honvéd és csendőri eljárás azonos töre volt visszavezethető azáltal, hogy csendőr és csendőrségi egyén felett is a magyar királyi honvéd-főparancsnok gyakorolta a bírói felsőbb-ségi jogot.²⁶

További általános jellemzői voltak az eljárásnak, hogy titkos és írásbeli volt, védőt nem vehetett igénybe a terhelt. „Perorvoslat nincs, de az elítélt meghatározott esetekben fellebbezhetett a másodfokú bírói hatósághoz. Egyébként minden elítélt kérhette a bűnper felülvizsgálatát, amely azonban nem volt halasztó hatályú. Néhány taxatív felsorolt esetben az elsőfokú bíróság által hozott ítéletet mindenképp fel kellett terjeszteni a Főtörvényszékhez (pl.: a felségárulási perek, a 10 évet meghaladó szabadságvesztések, a hadifoglyok halálos ítélete stb.).”²⁷

²⁶ Utasítások a magyar királyi csendőrség számára, Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1888, 8. §

²⁷ FARKAS GYÖNGYI (szerk.): *A Hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium* 1802-1991, 2003, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 33-34.

A századforduló katonai büntetőeljárás szervezetrendszere



Szintén a rendszer általános jellemzője, hogy csekélyebb súlyú cselekmények esetében lehetőség volt a fegyelmi úton történő megtorlásra, így tehát a bírósági szinttől elkülönülten a fegyelmi hatalommal felruházott parancsnok jogosult volt arra, hogy alárendeltjei ilyen típusú cselekményeit szankcionálja. A fegyelmi fenyítő hatalomra vonatkozó szabályokat a szolgálati szabályzat rögzítette.

A fegyelmi fenyítő hatalom tehát a katonai előljárót a szolgálati szabályzat alapján alárendeltjei felett megillető jogosultság, amelyet a fegyelem fenntartása céljából gyakorolhat, bebizonyított büntethető cselekmények vagy mulasztások esetében. A szankcionálás korlátait, valamint a fenyítés nemeit, enyhítés és mentesítés szabályait a szolgálati szabályzat rögzítette.

A katonai fegyelmi fenyítő hatalom kiterjedt: (1) a katonai szolgálati szabályok, valamint más általános vagy különös rendeletek megsértésére, valamint (2) a katonai vagy közönséges vétségekre, melyet a katonai büntetőtörvénykönyv ilyennek rendelt és három hónapnál nem súlyosabb egyszerű vagy szigorú fogsággal szankcionált.

Főszabály szerint nem volt intézhető fegyelmi úton, a haszonszerzési célzattal elkövetett cselekmény, továbbá azon szabadságolt vagy

tartalékos állományú egyén cselekménye, akit tényleges szolgálattelre vagy fegyvergyakorlatra behívtak és ennek szándékosan nem tett eleget, vagy a parancs időbeli kézbesítését megghiúsította. Szintén bűnvádi eljárás alá tartozott az a tiszt, tiszthelyettes vagy hadapród, aki szolgálati kötelezettségének teljesítésére szóló minősítése szerint szolgálatában lanya vagy hanyag és ezen minősítés minősítési táblázatba való bejegyzést követő évben önhibájukból ismételtén visszaestek.²⁸

A modern büntető anyagi kódexekhez hasonlóan – bár kevésbé cizelláltan – szabályozta a fenyítő szankciók alkalmazhatóságának időbeli korlátait, vagyis az egyes cselekmények elévülési idejét. E körben a különbségtétel alapja a bűncselekmények súly szerinti felosztása volt (kihágásra és vétségre tartalmazott szabályokat; büntett esetében fel sem merülhetett a fegyelmi eljárás). A kihágások azon fajtáiban, amelyek kizárólag fegyelmi úton voltak büntethetőek az elkövetéstől számított három hónapon túl nem volt helye fenyítés alkalmazásának. Katonai büntetőtörvényben megjelölt azon vétségek esetén, ahol lehetőség volt fenyítő hatalom alkalmazására az elévülés a törvényben megjelöltek szerint volt számítandó. Olyan esetben, ahol a cselekmény elbírálása bírói útra tartozott volna, de csupán fegyelmi fenyítés történt, e döntés res iudicatum nem eredményezett, így lehetőség volt büntetőeljárás megindítására és lefolytatására.²⁹

Katonai fegyelmi fenyítő hatalom alatt álltak:

1. a tényleges szolgálatban álló, valamint a rövid időre, vagy várakozási illetékkal szabadságolt honvéd egyének;
2. a tisztek, hadbírák, orvosok és csapat számvevők, akik katonai rendfokozat megtartása mellett a katonaság kötelékéből kiléptek;
3. a tetteges szolgálatra vagy fegyvergyakorlatra behívott szabadságolt állományú egyének;
4. mindazok akik, hadilábra helyezett vagy a Monarchia határain kívül elhelyezkedő seregtest állományában vagy kíséretében álltak; valamint
5. a hadifoglyok és honvéd őrizet alatt álló túsok.³⁰

²⁸ Szolgálati szabályzat magyar királyi honvédség számára, 1875, Pesti Könyvnyomda Részvénytársulat, Budapest, 86. § (5)-(7) bekezdés.

²⁹ Szolgálati szabályzat (1875) 86. § (16)-(17) bekezdés.

³⁰ Szolgálati szabályzat (1875) 86. § (12) bekezdés.

A csendőr személyek feletti fegyelmi eljárást szintén a katonai szolgálati szabályzat szerint kellett végrehajtani, azzal az eltéréssel, hogy lefokozással szankcionálni csendőrt nem lehetett.³¹

„A fegyelmi fenytő hatalom, csak oly tisztet és (katonai) főnököket illet, kikre a fegyelem fenntartása és a szolgálat folyamata iránti felelősség mellett, valamely csapatoszt, elkülönített vezénylet sereg, honvéd (hadsereg) intézet, vagy katonai hatóság fölötti parancsnokság bízva van, és e hatalom, ezen parancskörlet alárendeltjeire terjed ki. Ezen hatalom tehát nem a rendi fokozathoz, hanem a hivatalos működéshez van kötve, a helyettesre magától átmegy és (...) alárendeltre tovább át nem ruházható, sem terjedelmében az előjáró által nem korlátozható.”³²

Ettől eltérően későbbiekben úgy rendelkezett a szabályzat, hogy az önálló zászlóaljparancsnokot, az ezredparancsnokot vagy annál magasabb rendfokozatú egyénre vonatkozóan meg legnagyobb terjedelmében a fenytő hatalom, akik esetről-esetre magukhoz vonhatták az alacsonyabb beosztású egyén³³ fenytő hatalmát, továbbá jogosultak voltak az alárendelt parancsnok által kiszabott fenytőt enyhíteni, vagy annak végrehajtását – írásbeli parancs formájában – felfüggeszteni vagy enyhíteni. E jogkörök egyértelműen az alárendelt fenytő hatalmának korlátozását vagy elvonását jelentették.

Természetesen e rendelkezések magyarázata lehet az alárendeltségi viszony, vagy a hadsereg érdekeinek védelme, azonban érdekes, hogy a jogkör gyakorlása nem érvényesül főszabályként a fegyelmi fenytővel szembeni panaszok azon esetkörében, mikor a panaszt az azt kiszabó parancsnok bírálta el. Ezen esetben elegendőnek tartotta leszögezni a jogalkotó, hogy a panasznak helyt adni az eljáró „becsületére válik”,³⁴ de a következő bekezdésben úgy rendelkeztek, az aki „máskül többször fellebbezhetik, mint panasztétel jogával való visszaélés megtorlandó, sőt a körülményekhez képest fegyelmi vagy törvényszéki eljárás alá is esik”,³⁵ tehát ilyen esetben nem merül fel a panasz elbírálás jogának magasabb rendfokozatú egyénre történő delegálása.

³¹ Utasítás a csendőrség számára (1888) 8. § (5) bekezdés.

³² Szolgálati szabályzat (1875) 88. § (1)-(2) bekezdés.

³³ Fegyelmi fenytő hatalommal felruházott, ezredparancsnoknál alacsonyabb rendfokozatú egyén: altiszt, elkülönített osztag parancsnoklásával vagy szállítmány vezetésével megbízott alantás tiszt, századparancsnok.

³⁴ Szolgálati szabályzat (1875) 14. § (3) bekezdés.

³⁵ Szolgálati szabályzat (1875) 14. § (4) bekezdés.

Főszabályként tehát tiltotta a szolgálati szabályzat az alárendelt fenyítő hatalmának korlátozását vagy elvonását, de diszkrecionális jogkört biztosított egyes parancsnokoknak arra, hogy egyedi esetre vonatkozó döntésük alapján mégis élhessenek ezzel a joggal. E tekintetben, hogy ezen jogintézmény tényleges célját vagy minimális feltételit a jogalkotó nem határozta meg, ezzel pedig erősen sértette az alárendelt parancsnok jogköreit, esetlegesen pedig az eljárás alá vont személy jogait is.

A fenyítő hatalom gyakorlását az ezred vagy magasabb parancsnok ellenőrizte, amelynek természetesen az volt a célja, hogy megállapítsa, hogy azzal a felruházott parancsnok igazságosan élt-e jogkörével, azonban elsődleges célja mégis az olyan előljáró kiszűrése volt, aki túlságosan enyhén gyakorolta ezen jogkörét, vagy büntető törvényszéki eljárás alól elvonta beosztottját. Ez utóbbi feltárása rendkívül fontos, hiszen a fenyítő hatalom közvetlen feletteshez utalása magában hordozza azt a problémát, hogy saját bűnösségét vagy vezetői alkalmatlanságát úgy leplezte, hogy saját hatáskörében tartotta az ügy elintézését.

Az ilyen formán a fenyítő hatalommal támogatott békeidős bírósági szervezet két szinten épült ki. Az elsőfokú állandó bíróságok a (1) honvédkerületi bíróságok, (2) a honvédkerületi bíróságok, mint csendőrbíróságok, (3) a honvédkerületi bíróságok kiküldöttségei, mint csendőrbíróságok, valamint (4) a budapesti I. honvédkerületi, mint testőrbíróság volt. A másodfokú bíróság a magyar királyi honvéd főtörvényszék volt.³⁶

Az elnevezésekből jól kiszűrhető, hogy voltaképpen mind a négy első folyamodású bíróság a honvédkerülethez volt köthető. Lényegi különbség az eljáró bíróság összetételében és az eljárásuk alá vonható személyek körében volt.

A honvédkerületi bíróságokat minden honvédkerület parancsnokság székhelyén kellett felállítani, elnevezésük azzal azonos volt. Csendőrségi bűnügyben folytatott eljárás során fel kellett tüntetni, hogy „mint csendőrbíróság” járt el, amennyiben a csendőrkörület parancsnoksága nem a honvédkerületi parancsnokság székhelyén volt felállítva, ebben az esetben a terület szerint illetékes honvédkerületi bíróságnak kiküldöttsége működött az adott csendőrkörületi parancsnokság székhelyén, ekkor ezt szintén jelölni kellett az eljáró bíróság nevében (pl. m. kir. budapesti I. honvéd kerületi bíróság debreceni kiküldöttsége, mint csendőrbíróság).

³⁶ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 10. §.

Kizárólagos illetékességgel járt el a darabont testőrség büntető ügyeiben a budapesti I. honvéd kerületi bíróság, amennyiben ilyen ügyben folytatott eljárást elnevezéséhez csatolni kellett a „mint testőrbíróság” jelzöt.³⁷

A honvédkerületi bíróságok illetékessége megegyezett azzal a honvéd kerülettel, amelynek székhelyén felállították és azokra a személyekre terjedt ki, amelyek azon a területen állandóan székelő honvéd intézethez vagy csapathoz tartoztak. Akit azonban szolgálat teljesítés végett, másik bíróság illetékessége alá tartozó intézethez vagy csapathoz rendeltek ki, ottléte alatt annak illetékessége alá tartozott. Szintén kivételt képezett a szökevény és az önkényesen eltávozott egyén, akire az a bíróság volt illetékes, ahol elfogták, vagy ahol önként jelentkezett, továbbá a fentebb említett kirendelés esetén túl, ha valamely honvéd egyén idegen kerület területén tartózkodott és ott olyan büntetendő cselekményt követett el, amely azonnali elfogását követelte meg, akkor azon bíróság hatáskörébe tartozott, ahol elfogását foganatosították.³⁸

Bíróági ügyekben kizárólag a másodfokú bíróságnak voltak alárendelve, viszont katonai és közigazgatási ügyben többszörösen alávetett helyzetben voltak. Alárendeltjei voltak az illetékes kerületi parancsnoknak és a hadsereg főparancsnokának, csendőrségi ügyben az illetékes csendőrkerületi parancsnoknak, darabont testőrséggel kapcsolatos ügyben a magyar királyi darabont testőrség parancsnokának és laktanyaparancsnoknak, valamint minden ügytípusban a mindenkor honvédelmi miniszternek.³⁹ E kööttség és a bírói felsőbbbségi joggal felruházott katonai parancsnok jogkörei azonban alapvetően befolyásolták a bíróságok mindennapi működését, főként, hogy sok esetben azonos volt a két jogosítványt gyakorló személy.

Ezen befolyást tovább növelték az egyes bíróságok összetételére vonatkozó szabályok. A bíróságok a bíróság főnökéből, egy vagy több hadbíróból, bírósági ülnökökből, mint társbírókból és egyéb személyekből, így a tollvivőből (jegyzőkönyvvezető) és a tolmácsból álltak. A bíróság főnöke a honvéd kerület parancsnoka, csendőrségi ügyekben a

³⁷ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 11. §.

³⁸ A m. kir. honvédelmi miniszternek 1872. február 18-án 5279. sz. a. kelt rendelete; a honvéd bíróság egymásközi illetékességének kijelölése tárgyában, Magyar Rendeletek Tára (továbbiakban MRT), 1872, 618-619. o.

³⁹ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 12. §.

csendőr kerület parancsnoka, testőrbírósnál a darabont testőrség parancsnoka, akiknek személyében egy laikus elem került a bíróság élére, aki emellett gyakorolta a bírói felsőbbbségi jogot, a bíróság feletti katonai igazgatási felügyeletet, és a bíróság többi tagja feletti katonai felettest megillető jogokat. Ebből jól kirajzolódik, hogy az egyes bírók sem személyükben, sem hivatalukban nem voltak függetlenek, a bíróságok sem szervezetileg, sem személyi állományukban nem különültek el élesen a honvédség szervezetétől,⁴⁰ amely a tág értelemben vett közigazgatás részévé tette a katonai igazságszolgáltatást.

A jogszabályok pontosan meghatározták melyik bíróságon hány hadbíró működhet, így a budapesti I. honvéd kerületi bíróságon hét, a kolozsvári VI. honvéd kerületi bíróságon hat, a többi honvéd kerületi bíróságon három-három, továbbá minden csendőrbíróshoz egy-egy hadbíró osztottak be. A testőrbíróshoz a magyar királyi honvédelmi miniszter – a király főudvarmesterének egyetértésével – nevezi ki az eljáró hadbíró.⁴¹ A hadbíró feladata „a honvéd bírói illetékesség alá tartozó egyének fölött a büntető igazságszolgáltatás és az illetékes hatóságoknál (parancsnokságoknál) a honvéd igazságügyi közigazgatás körébe tartozó, vagy jogi szakismereteket kívánó teendők ellátása.”⁴² E feladat-meghatározás szintén erősíti a hadbíró alávetettségét, hiszen ez alapján nem csak bírósági feladatokat kellett ellátnia, hanem minden a honvéd kerületben felmerült egyéb jogi ismeretet igénylő feladatot is, amely munkáját – a szolgálati szabályzatban rögzített módon – feleltesse minősítette.

Hadbíró csak olyan jogvégzett személy lehetett, aki a hadbírói kiképzésen részt vett. A kiképzés (1) az elméleti ismeretek megszerzéséből és (2) a honvéd, valamint (3) a polgári bíróságnál, ügyészségnél eltöltött büntetőjogi gyakorlatból állt. Az elméleti ismeretekről hadbírói vizsgán kellett számot adni, a gyakorlatok minimális időtartama pedig kilenc-

⁴⁰ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 13-14. §.

⁴¹ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 15. §.

⁴² Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 38. §.

kilenc hónap volt.⁴³ Tehát a hadbírává csak szakmailag jól felkészült jogászt lehetett kinevezni.

A honvédkerületi bírósághoz beosztott hadbírák közül bíróságvezetőt neveztek ki, aki egyben a kerületi parancsnokság igazságügyi előadója is volt. Feladata volt az ügyelosztás, vizsgálóbíró kijelölése, a többi hadbíró ellenőrzése, fontosabb bűnperek vezetése, irodavezetés és a fogházzsabályzatban meghatározott egyéb feladatok.⁴⁴

Az eljárásban ülnök, társbíró és bírósági tanú, főszabály szerint csak Magyar Királyi Honvédség egyéne lehetett, ettől eltérni csak mozgósítás esetén volt lehetőség, amennyiben alkalmazásuk lehetetlen lett volna vagy nagy távolság miatt jelentős költséggel járt volna.

Másodfolyamodású bíróság volt a Magyar Királyi Honvéd Főtörvényszék, melynek székhelye Budapesten volt. Hatáskörébe tartozott a másodfokú bíráskodás, az elsőfokú bíróságok igazságszolgáltatási gyakorlatának ellenőrzése, amely során rosszállását fejezhette ki, illetve hanyagság vagy kötelességsértés miatt fegyelmi eljárást kezdeményezhetett a hadbíró ellen. További feladata volt a legfelsőbb fórumnak a jogegységesítés és a jogszabály értelmezés.

A Magyar Királyi Honvéd Főtörvényszék bírósági feladatai tekintetében független volt, határozatai ellen fellebbezésnek és felülvizsgálatnak nem volt helye. Katonai és közigazgatási tekintetben viszont alárendelt volt a hadsereg főparancsnokának és a mindenkori honvédelmi miniszternek.

A honvéd főtörvényszéki személyzet állt:

1. egy tábornokból, mint elnökből;
2. egy tábornok-hadbíróból, mint tanácselnökből;
3. három ezredes hadbíróból, mint rendes előadóból;
4. megfelelő számú törzs (esetleg tábornok-) hadbírákból, mint ülnökök és pótelőadóból, valamint
5. egy törzs-hadbíróból vagy kivételesen százados hadbíróból, mint tanácsjegyzőből.

⁴³ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 57. §.

⁴⁴ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 16. §.

A szavazó tagok fele esetről-esetre vezényelt katonaállományú honvéd törzstisztek is lehettek, ők azonban előadók nem lehettek.⁴⁵

Az első folyamodású bíróságok ellenőrzésének eszköze volt a szemle, amelynek célja annak megállapítása volt, hogy „vajon a büntető igazságszolgáltatás részrehajlatlanul, gyorsan és törvényeknek megfelelően gyakoroltatik-e, az ügykezelés minden irányban szabályszerű-e és a bíróságnál lévő hadbírák képesség, törvényismeret és szorgalom tekintetében a követelményeknek megfelelnek e.”⁴⁶ Szemlét meghatározott időszakonként, vagy a honvédelmi miniszter rendeletére bármikor lehetett tartani. Szemle tartására jogosult volt a hadbíró tisztikar főnöke, a főparancsnokság igazságügyi előadója, a honvédelmi miniszter külön rendeletével esetenként tábornok-hadbíró vagy magasabb törzs-hadbíró és kiküldöttségek tekintetében a honvéd-kerületi bíróság vezetője.⁴⁷ A szemléről jelentés készült, amely alapján az illetékes parancsnok járt el.

A mozgósítás legfelsőbb elrendelését követően kellett felállítani az ún. mozgó honvéd bíróságokat. Minden magyar királyi gyalog és lovas hadosztálynál és népfelkelő gyalogdandárnál egy-egy hadbírószékot kellett felállítani. Lehetőség volt legfelsőbb jóváhagyással más mozgó honvéd bíróság felállítására is. E bíróságok bírósági ügyekben csupán a másodfokú bíróságnak voltak alávetve, azonban – más elsőfolyamodású bíróságokhoz hasonlóan – katonai és közigazgatási ügyekben alávetettek azon parancsnokságok vagy hatóságok alárendeltségében voltak, amelyek kötelékébe tartoztak, valamint a hadfelszerelési állapotba helyezett vár körletében a várparancsnoknak.⁴⁸

A mozgóbíróságoknál a bírói felsőbbbségi jogot az (1) erősített hely parancsnoka gyakorolta a sánc, avagy várórséghez tartozó, valamint az erősített helyen lévő katonai bíróság hatáskörének alávetett valamennyi egyén felett, amennyiben a katonai terület körletét, amelyben az erősített hely feküdt, neki alárendelték. Amennyiben ez nem történt meg, akkor honvéd, népfelkelő és csendőr egyének tekintetében, továbbá az

⁴⁵ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 29-37. §.

⁴⁶ Utasítás az elsőfolyamodású magyar királyi honvéd bíróságok megsejmlélése alkalmával követendő eljárásra nézve (1911) 1. §.

⁴⁷ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 28. §.

⁴⁸ Szervi határozványok és szolgálati utasítás honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére (1911) 10-12. §.

erődített helyen lévő bíróság hatáskörébe tartozó minden más egyénre nézve a (2) katonai területi parancsnok birtokolta ezen jogkört. Olyan esetben, ha az erődített helyen a helyőrségi bíróságon kívül más katonai bíróság is működött, akkor ezeknél a bírói felsőbbbségi jogot a várparancsnok gyakorolta, aki jogosult volt utóbbi bíróságok hatáskörbe tartozó egyének felett ezt átengedni azok hadosztály parancsnokának.⁴⁹

A bírói felsőbbbségi joggal felruházott parancsnok jogosult volt, hogy a terheltet büntetőeljárás alatt szabadon hagyja, a büntetés végrehajtását pedig elhalassza. A mozgó bíróságok jogkörét csorbította az a rendelkezés, hogy a vizsgálati iratokat csak akkor kellett megküldeni nekik, ha a „vizsgálat előre láthatólag nehézség nélkül befejezhető” volt, ennek eldöntése pedig a bírói felsőbbbségi jogot gyakorló parancsnok jogkörét képezte, amely alapján akár ki is vonhatta az eljárás alól a terheltet.⁵⁰ Erre azért is volt lehetősége, mert a békeidős szervezet esetében ismertetett szemlét, csak „különös észlelés” esetében lehetett foganatosítani mozgó bíróságok esetében.⁵¹

A mozgó bíróságokra vonatkozó szabályanyag mai szemmel nézve mind szervezeti, mind hatásköri, mind pedig a bírói felsőbbbségi jog tekintetében kaotikus képet mutatott a századfordulón. E körülmény azért is sajnálatos, mivel olyan időszakra vonatkozó szabályanyagról van szó, amely tekintetében a leginkább szükség lett volna egyértelműen és pontosan meghatározott joganyagra.

Összességében elmondható, hogy a századfordulón hatályos katonai igazságszolgáltatásra vonatkozó joganyag messze elmaradt a polgári bünvádi perrendtartás modern szabályanyagától, amely különbség nem volt igazolható azzal a speciális jogviszonnyal, amelyben a katona állt, sem pedig a honvédség állami szervezetrendszerben betöltött szerepével. A szabályozás visszaélésekre is lehetőséget adott, emellett pedig a bírói függetlenség csak töredékesen valósult meg, igaz nem lehet figyelmen

⁴⁹ Határozványok a katonai igazságszolgáltatásról mozgósítás esetére (1903) 1. § (5) bekezdés.

⁵⁰ Határozványok a katonai igazságszolgáltatásról mozgósítás esetére (1903), 3. §.

⁵¹ Utasítás az elsőfolyamodású magyar királyi honvéd bíróságok megsejmlélése alkalmával követendő eljárásra nézve (1911) 16. §.

kívül hagyni azt sem, hogy példának okáért a polgári jog anyagi szabályrendszerének kodifikációja tekintetében is jelentős mulasztásokkal küzdött Magyarország.

Az 1912-es honvéd katonai bünvádi perrendtartás rendszere

Tekintettel arra, hogy a Kiegyezést követően átfogó szabályozás nem, csak rendeleti szintű korrekciók sora valósult meg a katonai büntető eljárásjog terén, a 20. század elejére már égetően szükségé vált egy új, modern eljárási elveken nyugvó katonai büntető perrendtartás megalkotása. E kérdés már a Kiegyezéstől vissza-visszatérő témája volt a magyar közéletnek és törvényhozásnak, azonban az egyes javaslatok vagy az Országgyűlés, vagy a bécsi udvar ellenállásába ütköztek. Ennek okán sok esetben rendeleti úton kívánták a szükséges újításokat bevezetni. „Ezen időszakot követően jelentett politikai és jogfejlődési szempontból is áttörést az 1912. év, melynek folyamán az aktuálissá váló és jelentős viharokat kavaráó véderőtörvények mellett napirendre kerültek a közös hadsereg és a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvénytervezetek is.”¹

A korábbi perrendtartást főként elmaradottsága, archaikus szabályanyaga miatt bírálták, ez olvasható ki Hazai Samu honvédelmi miniszternek a közös hadsereg bünvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslatához fűzött indokolásából is, ahol úgy fogalmazott, „kibocsátásának idején a Mária Terézia-féle büntető perrendtartás kétségkívül jelentékeny törvényalkotás volt, amely az akkori jogtudomány követelményeivel gondosan számot vetett. Időközben azonban a perjogi tudomány jelentékeny haladást tett (...) Az eljárásnak a 18. században fennállott alapelvei nem felelnek meg többé mai jogi felfogásunknak. Kétségbe nem vonható tényként kell tehát elismerni, hogy a Mária Terézia-féle büntető perrendtartáson nyugvó katonai büntetőeljárás reformra szorul.”²

Az anakronisztikus szabályozáson túl a reformot sürgette az a tény is, hogy a katonai eljárások hosszadalmasak és körülményesek voltak,

¹ FARKAS ÁDÁM: Árnyékból a fénybe – Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közti természetrajzához, in FARKAS ÁDÁM (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörtétele forrásaiból (1867-1945) I. kötet*, 2014, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest-Győr, 44. o.

² Hazai Samu honvédelmi miniszter indokolása a közös haderő bünvádi perrendtartásának törvényjavaslatához. in *Képviselőházi irományok*, 1910. X. kötet, 311. o.

annak ellenére, hogy a katonaság mindenkori érdeke a gyors igazságszolgáltatás. Az eljárás lassú voltát igazolja Szentirmay Ödön tartalékos hadbíró írása is melyben kifejti, hogy a „rég katonai büntető perrendtartás szerint minden egyes ügynek elintézése legyen az oly kicsiny ügy is, amelyből a polgári bíróság naponta 15-20 ügyet is letárgyal és befejez, heteket és amint egy kissé bonyolultabb az ügy, hónapokat vesz igénybe.”³

A reformtörekvés az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkekben öltött testet. Cziáky Ferenc hadbíró szerint a honvéd bűnvádi perrendtartás két okból bírt nagy jelentőséggel. „Nemzeti szempontból azért fontos, mert ezzel katonai igazságszolgáltatásunk újból visszatért a nemzeti alapokhoz. Kultúrtörténeti szempontból pedig azért jelentős ez, mert ez az eljárási szabályzat a legmodernebb elvekre építette fel a katonai igazságszolgáltatást.”⁴

Ennek megfelelően az eljárásokat a szóbeliség és a közvetlenség elvei határozták meg. A vádló, a vizsgáló és az ítéldbíró személye elkülönült. Növuma a kódexnek, hogy nem csak, hogy általánossá tette a védő alkalmazásának lehetőségét, de a törvényben meghatározott esetekben kötelező is volt az alkalmazásuk. A tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak voltak. Az ítéleteket a király nevében hozták és lehetőség volt ellenük jogorvoslattal élni.

A bírói felsőbbbségi jog intézményét megszüntették, annyit mentett át belőle a jogalkotó, hogy az illetékes parancsnok kezébe adta a döntést az eljárás megindítása felett, amelyre nézve azonban kötelezettséget is megfogalmazott a parancsnokok irányába.⁵ Kivételes jogosítványt e téren csak az uralkodó kapott, aki szabadon dönthetett úgy, hogy az eljárást nem kell megindítani, vagy azt meg kell szüntetni. Ez azonban egyértelműen kikövetkeztethető az uralkodót megillető legfőbb hadúri jo-

³ SZENTIRMAY ÖDÖN: Államjogi sérelem a katonai büntető bíróságok hatáskörének megállapításánál, in *Jogtudományi Közöny*, 1911/30. szám, 260. o.

⁴ CZIÁKY FERENC: Katonai igazságszolgáltatásunk történeti fejlődése, in *Magyar Katonai Szemle*, 1940/1. szám, 204. o.

⁵ 1912. évi XXXIII. törvénycikk a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról (továbbiakban: HKbp.) „43. § Az illetékes parancsnok köteles a büntetőbírói úton üldözendő oly bűncselekmények miatt, a melyek tudomására jutnak és hatáskörébe esnek, a büntetőbírói eljárást elrendelni és az eljárás folyama alatt ezt a bűnvádi perrendtartást követni.”

gokból épp úgy, mint a hadügyi felségjogoktól elkülönülten is meglévő kegyelmezési jogköréből.

Ellentmondásos, hogy a jogszabály hatályba lépését követően (1914)⁶ még úgy kellett ítélnie egy akkor modern elveken nyugvó perrendtartás szerint eljáró hadbírónak, hogy a büntetés kiszabásánál egy középkorias anyagi kódexet kellett alkalmaznia, – amely a büntetés lényegét még a megtorlásban látta – ezzel egy nehezen kezelhető, csak katona személy által megoldható helyzet jött létre. Hiszen, ahhoz, hogy olyan döntést tudjon hozni, ami jogilag megalapozott és teljesíti a modern társadalom és hadsereg érdekeinek elvárásait is, ahhoz ismernie kellett a haderő működését, egy-egy ítéletnek a várható következményeit. Ez az állapot lényegében 1931-ig, az új katonai büntető törvénykönyv hatályba lépéséig maradt fenn, amely „esetén már legalább részben prevencióról lehet beszélni, hiszen a büntetési tételek a szükséges szigor megtartása mellett ésszerűsödtek és közeledtek a polgári büntetőjog elvárás rendszeréhez és elveihez.”⁷

A két perrendtartás – a közös hadsereg és a honvédség katonai bűnvádi perrendtartása – lényegében megegyezett, s mint a Honvéd Katonai büntető perrendtartás (továbbiakban: HKbp.) indokolása is rámutatott a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvény a közös hadseregre vonatkozó szabályoktól „csak annyiban tér el, amennyiben tárgyi okok, főleg szervezeti különbségek szükségessé tették.”⁸ Mivel a honvédség a véderőtörvény szerint „háború idejében a közös haderő támogatására”⁹ volt hivatva, ennek okán elképzelhetetlen lett volna, hogy rá alapjaiban eltérő katonai bűnvádi eljárási szabályokat alkossanak meg. Eltérést jelentett azonban a közös haderónél a kettős szervezet, hiszen a törvény elhatárolta a hadsereg és a haditengerészet igazságszolgáltatási szerveit.

⁶ A honvédelmi miniszter, Hazai Samu 1914 július 1. léptette hatályba a közös haderő Kbp.-ét és a HKbp-t Lásd: A m. kir. honvédelmi miniszter 1914. évi 7.871. ein. 15/a. számú rendelete; a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. életbelépése napjának megállapításáról, MRT., Budapest, 1914, 1229. o.

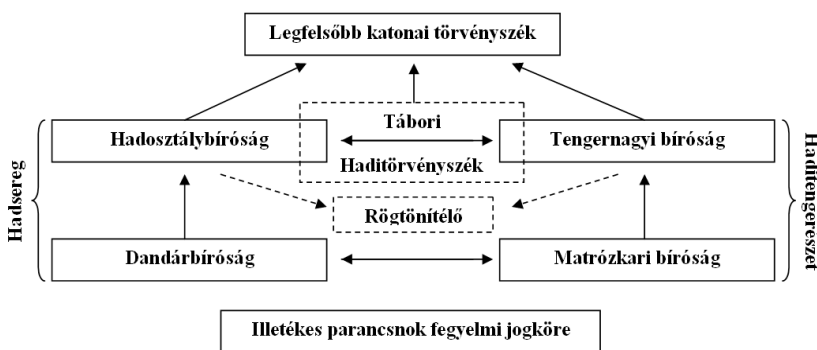
⁷ FARKAS ÁDÁM: Jogtörténeti adalékok a büntetőkodifikáció katonai büntetőjogi kérdéseire, in *Hadtudomány* 2012/1-2. szám, 120. o.

⁸ A HKbp. miniszteri indokolása. in Képviselőházi irományok, 1910. X. kötet, 588. o.

⁹ 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről 4. §.

Mindkét haderőrésznél a különálló fórumrendszerek két fokúak voltak. Ezek a hadseregnél dandárbíróóságokra és hadosztálybíróóságokra, a haditengerészetnél matrózkari bíróságokra és tengernagyi bíróságokra oszlottak. A törvény mind a hadsereg bíróságai mind pedig a haditengerészet bíróságai esetében megengedte, hogy a vele párhuzamba rendelt bíróság fórumaként eljárjon, amennyiben „a haditengerészet valamelyik illetékes parancsnoka büntetőjogi tekintetben hozzájuk van utalva. Ugyanez áll viszont.”¹⁰ A legfelső bírói fórum viszont mindkét szervezet számára közös volt, a Legfelsőbb Katonai Törvényszék. Különleges bírósággént említi a törvény a rögtönítélő bíróságokat és a hadrakelt seregnél felállítandó tábori haditörvényszékeket. Itt azonban rögzíteni kell, hogy a honvédség – normál jogrendszerben – ettől a szervezetrendszertől elkülönült még a legfelsőbb szinten is.¹¹

Az egyes bíróságokra vonatkozó szabályokat a honvédségre vonatkozó perrendtartás bemutatása során vázolom fel, mivel a rájuk vonatkozó előírások, a fent kifejtett okokból nem mutatnak lényegi eltérést, viszont a későbbi módosítások már csak arra a szervezetre vonatkoznak.



¹⁰ 1912. évi XXXII. törvénycikk a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról 50., 54. §.

¹¹ 1912. évi XXXI. törvénycikk a honvédségről.

1. *A HKbp. személyi hatálya*

A jogalkotó a korábbi szabályozásnál pontosabb és cizelláltabb szabályozásra törekedett az eljárási kódex személyi hatályának meghatározása során.

A honvéd büntetőbíráskodás hatálya alatt álltak – a jövedéki kihágásokat kivéve – bármely bűncselekmény elkövetése miatt: (1) a honvédség és a csendőrség tényleges állományú egyénei, kivéve azok, akik tartós vagy próbaszolgálatot teljesítettek a közös haderőnél; (2) a többi tényleges katonai egyén, akik a honvédségnél, a népfelkelésnél vagy a csendőrségnél szolgálatban álltak vagy próbaszolgálatot teljesítettek; (3) a népfelkelés behívott egyénei, kivéve akit a közös haderőnél alkalmaztak; (4) rangosztályba sorozott nem tényleges állományú egyének; (5) a honvédségnek, a népfelkelésnek és a csendőrségnek azok a rokkantjai, akik katonai rokkantházakban voltak elhelyezve; (6) mindazok, akik a honvédségnél ellenük indított bűnvádi eljárás folytán előzetes letartóztatásban vagy vizsgálati fogságban voltak, vagy valamely szabadságvesztés büntetést honvéd fogházban töltöttek; (7) a honvédségnek, a népfelkelésnek és a csendőrségnek állományában megmaradt azon egyének, akikkel szemben honvéd bíróság által kiszabott büntetést polgári büntetés végrehajtási épületben hajtottak végre; (8) a szökevények, akik eltávozásuk idejében a honvéd büntető bíráskodás alatt álltak; (9) mindazok, akik mozgósított vagy olyan honvéd vagy népfelkelő csapatok (parancsnokságok) kíséretéhez tartoztak, amelyek az Monarchián kívül tartózkodtak; (10) a honvéd vagy népfelkelő csapatok vagy parancsnokságok, avagy a csendőrség őrizete alá helyezett hadifoglyok és tűszok.¹²

A törvény elfogadását követően hirdették ki Magyarországon az első és második hágai konferencián elfogadott egyezményeket, amely hadifoglyok tekintetében különleges követelményeket tartalmaztak. E szerint a hadifogollyal szemben azon állam jogszabályait, szabályzatait kellett alkalmazni, amely fogságban tartotta és vele szemben fegyelemsértő cselekményeiért is ezen állam fenyítő szabályzatát kellett alkalmazni. Hadifogollyal egyező státuszúnak ismerték el a hadsereget kísérő, de ahhoz közvetlenül nem tarozó egyéneket – újságírókat, szállítót, markotá-

¹² HKbp. 11. §.

nyost¹³ – amennyiben a kísért hadsereg katonai hatóságának igazolvá-nyával rendelkeztek.¹⁴

Szintén katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoztak a (1) honvédség nem tényleges egyénei és a (2) népfelkelés behívott egyénei – amennyi-ben nem bocsátották őket a közös haderő kötelékébe – behívó parancs iránt tanúsított engedetlenség büntette vagy vétsége, vagy ilyen engedet-lenséggel elkövetett súlyosabb bűncselekmény elkövetése miatt. A hon-védség nem tényleges egyénei által ellenőrzési szemlén, utószemlén, vagy tisztí bemutató, utóbemutató alatt elkövetett minden katonai bűn-cselekménye miatt, továbbá (3) mind a honvédség mind a csendőrség nem tényleges tisztjei és hasonló jogállású egyénei a katonai bűncselek-mények miatt, a katonai alá- fölérendeltségi viszony ellen elkövetett kihágásaik miatt, amelyeket egyenruhában követtek el, valamint olyan cselekményeik miatt, amelyeket az eljáró katonai bíróságokkal, katonai parancsnokságokkal és közegekkel szemben hivatalos eljárás alatt egyenruhában követtek el.¹⁵

A törvény szűk körben szintén engedélyezett eljárást polgári szemé-lyek ellen is, azonban a korábbiakhoz képest ennek esetköreit pontosab-ban határozta meg, de továbbra is tartalmazott gumiszabályokat. Ezt a kormány rendelkezte el mozgósítás vagy háború tartama vagy háború kitörésének közvetlen veszélye esetén a jogosulatlan toborzás, az esküvel fogadott katonai szolgálati köteleesség megszegésére csábítás vagy a se-gítségnyújtás, a kémkedés és az ellenséggel való más egyetértés büntette vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányt vagy az ellenségnek előnyt okozó egyéb cselekmény miatt, valamint a katonai behívó parancs iránti engedetlenségre csábítás vagy ilyen cselekmények útján elkövetett szigorúbban megtorlandó bűncselekmények miatt. A rendeletben meg kellett jelölni a polgári egyének feletti hatáskör kezde-tének napját és lehetőség volt arra, hogy csak meghatározott területen és

¹³ Markotányos olyan vándorkereskedő, aki a mozgósított hadsereget követi, hogy olyan élelmiszereket vagy más tárgyakat juttasson a katonáknak, amelyek-ről a katonai élelmezés nem gondoskodik.

¹⁴ 1913. évi XLIII. törvénycikk az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában, IV. Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, Egyezmény melléklete szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, II. fejezet A hadifoglyokról 6-12. cikk.

¹⁵ HKbp. 13. §.

csak meghatározott bűncselekmények tekintetében engedélyezzék a polgári személyek katonai bűnvádi eljárás alá helyezését. Amennyiben ez a rendelkezés Horvát-Szlavónország területére is kiterjedt, akkor a horvát-szlavón-dalmát bán egyetértésével közösen kellett kiadni az elrendelő rendeletet. A hatályon kívül helyezésre ugyanezen szabályok vonatkoztak.¹⁶

A törvény kivette a katonai bűnvádi perrendtartás hatálya alól a királyi ház tagjait, valamint – követve a nemzetközi jog írott és íratlan szabályait – azokat a személyeket, akiket a nemzetközi jog alapján területen kívüliség vagy személyes mentesség illetett meg.¹⁷

A honvéd büntetőbíráskodás hatálya csak azokra a bűncselekményekre terjedt ki, amelyeket az azt megalapozó jogviszony tartama alatt követtek el, vagyis a honvédségnél, a csendőrségnél teljesített tényleges szolgálat megkezdése (bemutatás) előtt, tartalékosnak, póttartalékosnak és népfelkelőnek behívást követően megkezdett szolgálattétel (bemutatás) előtt elkövetett bűncselekményére nem terjedt ki, kivéve, ha ezen cselekmény miatt a jogviszony keletkezéséig nyomozó eljárást vagy vádemelést nem rendeltek el.¹⁸ Ez utóbbi rendelkezéssel orvosolta a korábbi szabályozás bizonytalanságát a jogalkotó, ami – mint azt korábban felvázoltam – abból adódott, hogy nem határozta meg mit ért „polgári bíróság eljárása” alatt.

Közönséges büntettek esetében a honvéd büntető bíráskodás hatálya megszűnt az azt megalapozó jogviszony megszűntével, amennyiben annak időpontjáig a tényvázlat elkészítésére jogosult parancsnokság vagy helyi hatóság, az illetékes parancsnok vagy illetékes bíróság a bűnvádi eljárás előkészítése, vagy megindítása felől nem intézkedett.

Az elkövető katonai bűncselekmény esetén akkor került ki a honvéd bíróságok hatásköre alól, ha a fenti intézkedéseket a jogviszony megszűnését követő egy éven belül nem foganatosították.¹⁹

Abban az esetben, ha a terhelt több bűncselekményt követett el és ezek egy része honvéd, egy része közös hadseregi, vagy polgári büntetőbíráskodás alá tartozott, akkor mindegyik bíróság önállóan járt el, a büntetés kiszabása során azonban figyelembe kellett venni a korábban hozott ítéletben kiszabott büntetéseket. Halálbüntetéssel vagy életfogytig tartó

¹⁶ HKbp. 14. §.

¹⁷ HKbp. 15. §.

¹⁸ HKbp. 12. §.

¹⁹ HKbp. 16. §.

szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetése esetén ennek ügyét kellett korábban lefolytatni.²⁰

A HKbp. személyi hatályának meghatározása során a jogalkotó törekedett a precíz, pontos meghatározásra, követte a korszak nemzetközi jogi elvárásait, azonban – ahogy a korábbi szabályanyag is, úgy ez is – adós maradt az alappillér, vagyis a tényleges állományú egyén fogalmának meghatározásával.

2. A HKbp. szervezetrendszere

A HKbp. által felállított igazságszolgáltatási rendszert három részre lehetett osztani, (1) az általános rendszere, vagy ha úgy tetszik, az úgynevezett békebeli rendszerre, (2) a rögtönítélő bíráskodásra vonatkozó szabályokra és (3) a hadrakelt seregeknél folytatott törvénykezésre.²¹ Az előzőekhez képest a statáriális bíráskodás kiemelt külön szabályozását indokolta annak speciális jellege, hiszen annak során főszabály szerint csak halálbüntetést lehetett kiszabni.

A jogalkotó az egyes eljárásban résztvevő személyekre vonatkozó – hadbíró, bírói működésre hivatott egyéb személy, jegyzőkönyvvezető,

²⁰ HKbp. 17. §.

²¹ A korszak fórumainak ismertetéséhez tartozik a lakbérleti bizottság rövid bemutatása, amely se katonai, se bűnvádi fórum nem volt, azonban ahogy alapító rendelete fogalmazott, hatásköre kiterjedt „... a katonai szolgálatot teljesítő, vagy ily egyénnel egy tekintet alá eső bérlő hátralékos bértartozásának törlesztésére megszabott határidő meghosszabbítása, vagy a bérlőt a bértartozás tekintetében megillető halasztás (moratórium) megszüntetésének kérdésére” és „... katonai szolgálatot teljesítő, vagy ilyen egyénnel egy tekintet alá eső bérlőt megillető kedvezményeknek a hozzátartozókra kiterjesztésre. (A m. kir. igazságügyminiszter és a m. kir. belügyminiszter 1917. évi 8.133. I. M. számú rendelete, a lakbérleti bizottságokról és eljárásuk szabályozásáról, 1.§ 2-3. bekezdés, MRT., Budapest, 1917, 513-518. o.) A bizottságok a járásbíróságok mellett működtek. Eljárása során katona személyek ügyeiben polgári személyek döntöttek. A bizottság végzéssel hozott határozatot, amely ellen nem volt helye jogorvoslatnak. Idevág Liebmann Ernő ügyvéd gondolata miszerint „a katona bírója katona legyen, az mindig jobban fogja őt megérteni.” Utalva arra a sajátos helyzetre, amiben a katonák voltak, főként háború idején. (LIEBMANN ERNŐ: Beváltak-e a népbírák?, in *Jogtudományi Közlöny*, 1919/4. szám, 29. o.).

²² vádló és illetékes parancsnok – kizárási szabályokkal kívánta biztosítani az eljárás pártatlanságát. A kódex abszolút és relatív kizárási okokat ismert, de nem alkalmazott kizárást a teljes bíróságra nézve, még akkor sem, ha elnökével kapcsolatban kizárási ok állt fent, azonban azt fontos látni, hogy ezt a megoldást alkalmazta ekkor a polgári bünvádi perrendtartás is.

Az abszolút kizárási okok a törvény alapján két nagy csoportra oszthatók: azokra az okokra, amelyek a fentebb felsorolt valamennyi személyre kiterjedtek, valamint azokra, amelyek kizárólag a hadbírókat érintették.

A fentebb felsorolt egyének nem működhetek közre az eljárásban, ha az (1) elkövetett bűncselekménynek a sértettjei; (2) a terhelt vagy a sértett egyén jegyesük, házastársuk vagy volt házastársuk, továbbá (3) terhelt, sértett, illetékes parancsnok, magánpanaszos vagy védő egyenes ágbeli rokona, sógora (házasság megszűnése után is), unokatestvére, vagy még közelebbi rokona, vagy ugyan ilyen fokú sógora; (4) előző pontban meghatározott személyekkel gyámsági, gondnoksági, nevelőszülői vagy örökbefogadói viszonyban állt; valamint (5) az ügy tárgyát képező bűncselekménynek szolgálati eljáráson kívül volt a tanúja; (6) ügyben tanúként vagy szakértőként hallgatták ki.

Hadbíróként nem működhetett közre, (7) aki az ügyben, mint illetékes parancsnok, feljelentő, védő, vádló közreműködött vagy a tényvázlatot szerkesztette. Ezt a szabályt megfelelően kellett alkalmazni a vádlóra és az illetékes parancsnokra is.²³

Hadbíróként nem vehetett részt az ügy elbírálásában, aki vizsgálóbíróként járt el, továbbá aki a perorvoslattal megtámadott határozat meghozatalában részt vett. Nem járhatott el az ügyben, mint előadó, elnök vagy tárgyalásvezető az, aki az ügyben korábban eljáró alsóbíróságnál eljáró vizsgálóbíróval, tárgyalásvezetővel vagy elnökkel a fentebb ismertett abszolút kizárási okok 3-4 pontja szerinti személyes kapcsolatban állt.²⁴

²² A kizárási szabályok ismertetése során a továbbiakban a hadbíró, bírói működésre hivatott egyéb személy és jegyzőkönyvvezető egyénre közösen a hadbíró elnevezést alkalmazom.

²³ HKbp. 109-110., 112., 119. §.

²⁴ HKbp. 111. §.

Relatív kizárási okot vádló és terhelt terjesztetett elő hadbíróval szemben abban az esetben, ha az eljáró hadbírónak teljes elfogulatlansága iránt kétséget támasztottak.²⁵

A vizsgálóbíró mellőzésének tárgyában a bíróságvezető határozott, amennyiben az indítványt a vádló tette és ehhez a bíróságvezető nem járult hozzá, vagy maga a bíróságvezető teljesítette a nyomozást, ebben az esetben felsőbb bíróság hozott határozatot. A vizsgálóbíróval kapcsolatos eme szabályozás az előképe a teljes bíróságra vonatkozó kizárási szabályok későbbi alkalmazásának. Az ítéldbíróság tagjának kizárása kérdésében az illetékes bíróság hozott határozatot.²⁶

Általános jellemzője – hasonlóan a korábbi szabályozáshoz – az új kódexnek, hogy az eljárás megindításában rendkívüli súllyal bírt az ún. illetékes parancsnok. A korábbi bírói felsőbbbségi jogból azonban már csak e jogosultságot tartotta fent a jogalkotó. A törvény taxatívén meghatározta kit tekintett illetékes parancsnoknak: a (1) dandárbíróságok esetében a honvéd dandárparancsnokot, míg a (2) hadosztálybíróságoknál a (a) honvéd hadosztályparancsnokot, (b) a honvéd kerületi parancsnokot vagy (c) a honvédség főparancsnokát.²⁷ Egy 1914-ben kelt rendelet szerint a dandárparancsnokkal azonos illetékes parancsnoki jogosultságok illették a magyar királyi darabonttestőrség lakparancsnokát a darabonttestőrség tagjai felett, valamint a magyar királyi csendőrkerületi (horvát-szlavón csendőr) parancsnokot csendőr kerületi ügyekben. A hadosztály illetékes parancsnokának jogosultságával megegyező jogkör illette meg a magyar királyi darabonttestőrség parancsnokát a testőrséggel kapcsolatos ügyekben, valamint a magyar szent korona országaihoz tartozó csendőr felügyelőt a magyar csendőrség tisztjei és hasonló állású egyénei felett.²⁸

Az illetékes parancsnoknak lehetősége volt fegyelmi útra terelni a terhelt ügyét, azonban a korábbiakhoz képest már csak a törvényben meghatározott esetekben, vagyis olyan vétségek (kihágások) esetén, ahol

²⁵ HKbp. 115. §.

²⁶ HKbp. 116-118. §.

²⁷ HKbp. 27-28. §.

²⁸ A m. kir. honvédelmi miniszter 1914. évi 8273/el/15/s. számú körrendelete; Legf. elhatározás a honvéd dandár és hadosztálybíróságok felállítására, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék székhelye és bűnvádi üldözési jog adományozása tárgyában, in FARKAS ÁDÁM (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető jogtörtétele forrásaiból (1867-1945) II. kötet*, 2014, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest-Győr, 209. o.

„... az alkalmazandó büntetési tétel csupán pénzbüntetés vagy oly szabadságvesztés büntetés, amelynek legnagyobb mértéke hat hónapot, legkisebb mértéke pedig egy hónapot meg nem haladta.”²⁹ E jogkör gyakorlásától, a törvény végrehajtási rendelete alapján tartózkodnia kellett, amennyiben „a megtorlás katonai szempontból nem mutatkozott kielégítőnek.”³⁰ A fegyelmi fenytő szabályokra vonatkozó normákat továbbra is a szolgálati szabályzat tartalmazta, amely rendelkezéseit nem módosították az új perrendtartás hatályba lépésével, viszont a hadbírák számára külön fegyelmi szabályzatot bocsátottak ki.

A hadbírókra vonatkozó fegyelmi szabályzat bemutatása során csupán az eltérések kívánom bemutatni az általánosan alkalmazott fegyelmi szabályzathoz képest. A dolog természete szerint az eljárás alapja kizárólag hadbíróként beosztott igazságügyi tiszt lehetett. A fegyelmi fenytő hatalom gyakorlására jogosult volt, (1) a hadosztálybíróság vezetője a hadosztálybírósághoz és ennek alárendelt dandárbírósághoz beosztott igazságügyi tisztek felett, valamint (2) a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék fegyelmi tanácsa hadosztálybíróságok vezetői és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékhez beosztott igazságügyi tisztek tekintetében. E feljogosított személyek fegyelmi fenytő hatalma legmagasabb mértékű volt. A cselekmények elévülési ideje eltérően az általános szabályoktól nem három hónap, hanem egy év volt.³¹

A hadosztálybíróság vezetője által gyakorolt fenytő hatalom meg egyezett az általános szabályokkal annyi eltéréssel, hogy a terheltet írásban nyilatkoztatni kellett a vád tárgyára nézve, továbbá a határozatot közölni kellett a terhelttel – akinek erről nyilatkozni kellett – és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékkel.³² A legjelentősebb eltérés, hogy a terheltnek lehetősége volt a határozat kézhezvételét követő nyolc napon belül

²⁹ HKbp. 2. §.

³⁰ A m. kir. honvédelmi miniszternek a cs. és kir. hadügyminiszterrel egyetértve, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonországok tekintetében Horvát-Szlavón- és Dalmátországok bánjának 1914 évi 7.734. H. M. eln. szám alatt kibocsátott rendelete; a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc. végrehajtásáról 2. §-hoz, MRT., Budapest és Zágráb, 1914, 1230-1260. o.

³¹ Fegyelmi fenytő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára hivatali vagy kötelességeik megszegésére vonatkozólag, 1914, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1-3. §.

³² Fegyelmi fenytő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára (1914), 4. §.

fellebbezni a Legfelsőbb Honvéd Törvényszékhez, amely felfolyamodásnak felfüggesztő hatálya volt a hadosztálybíróság vezetőjének határozatára.³³

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék fegyelmi tanácsa öt tagból állt, egy tanácselnökből és négy tanácsosból. A fegyelmi tanács állandó szervezeti egység volt, amelynek tagjait minden év elején a Törvényszék vezető tanácselnöke jelölte ki, ezzel egyidejűleg az elnökhelyettes és a póttagok megnevezése is megtörtént. Az eljárás során póttagot – megnevezésük sorrendjében – csak kizárás vagy tanácstag akadályoztatása esetén lehetett alkalmazni.

A fegyelmi tanács tárgyalásai nem voltak nyilvánosak, a terhelt azonban kérhette, hogy szóbeli tárgyalásán három tiszt, mint „bizalmi férfi” jelen lehessen. A terhelt a fegyelmi eljárásban maga által választott védőt vagy kérelme alapján kirendelt védőt vehetett igénybe, aki csak olyan igazságügyi tiszt lehetett, aki az elnöknel nem magasabb a terheltnél nem alacsonyabb rendfokozatú volt.

Lehetőség volt a tárgyalás mellőzésére, amennyiben a vétkesség kétségen kívül fennforgott és a szankció csupán egyszerű vagy szigorú megfeddés volt.

Amennyiben fegyelmi vizsgálatot rendeltek el, ebben az esetben a fegyelmi tanács elnöke vizsgálatvezetőt rendelt ki. A vizsgálatvezetőnek három konjunktív feltételnek kellett megfelelnie: egyfelől nem tartozhatott a fegyelmi tanácshoz, másodsorban nem lehetett érdekelt az ügyben, harmadsorban pedig a terhelt állomáshelyének területi körletében igazságügyi tisztként kellett szolgálnia. Tevékenysége eredményeként szintén lehetőség volt megfeddés útján lezárni az eljárást.

A tárgyalásra bocsátásról szóló döntést, határozatba kellett foglalni, amelynek tartalmaznia kellett a vádpontokat, valamint az iratbetekintés jogára való figyelmeztetést is.

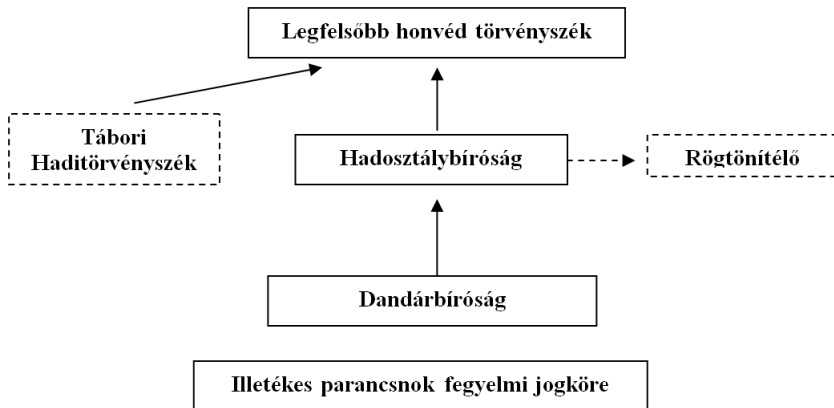
A tárgyalás során lehetőség volt bizonyíték felvételére. Az eljárásban érvényesült a közvetlenség elve és az eljárás végén hozott határozatot indokolni kellett.

A hadbírói fegyelmi szabályzat lehetőséget biztosított rendkívüli jogorvoslat gyanánt újrafelvételi eljárásra is. A mellőzött, megszüntetett eljárás, vagy terhelt felmentése esetén a honvéd koronaügyész csak az elévülési időn belül nyújthatott be ez irányú indítvány, olyan új tényre,

³³ Fegyelmi fenyítő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára (1914), 25-27. §.

körülményre, bizonyítékra hivatkozással, amely igazolta volna a terhelt bűnösségét. A fegyelmi fenyítésre jogerősen elítélt egyén határidő nélkül nyújthatott be olyan kérelmet, amelyben olyan új tényekre, körülményekre és bizonyítékokra hivatkozott, amely felmentést vagy enyhébb fenyítés kiszabását eredményezhette.³⁴

A fegyelmi szabályzat e megkettőzése azt eredményezte, hogy míg a hadbírák gyanánt beosztott igazságügyi tisztekkel szembeni eljárást modern elveken nyugvó, az új eljárási kódexhez igazított szabályok alapján folytatták le, addig a többi szolgálati szabályzat hatálya alá tartozó egyénnel szemben – kiemelve itt a koronaügyészeket, hadbíró jelöltek és apródokat – a régi szabályok alapján jártak el.



2.1. Katonai bünvádi igazságszolgáltatás általános rendszere (békebeli rendszer)

A HKbp. „békeidős” bírósági szervezetrendszere három szinten épült fel, ezen szintek: a dandárbíróság, hadosztálybíróság és a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék.

A bírósági hierarchia első fokán a dandárbíróságok helyezkedtek el, melyeket a király rendelettel állított és oszlatott fel, rendszerint a dan-

³⁴ Fegyelmi fenyítő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára (1914) 5-22. §.

dárparancsnokság állomáshelyein. A törvény hatályba lépésével dandár-bíróságot állítottak fel: Budapesten, Pécsen, Szegeden, Lugoson, Nagyváradon, Kassán, Szatmárnémetiben, Pozsonyban, Nyitrán, Veszprémben Kolozsváron, Nagyszebenben, Zágrábban, és Pozegán.³⁵ Dandár-bíróságoknál az ítélezés nyelve a honvédség illető részének szolgálati nyelve volt.

A dandár-bíróság határozatot hozhatott „mindazon vétségekre (kihágásokra) nézve, amelyek az alkalmazandó büntetési tételhez képest legfeljebb hathavi egyszerű vagy szigorú fogsággal, rangvesztés mellett vagy a nélkül, vagy csupán pénzbüntetéssel, avagy csupán rangvesztéssel sújtandók, ha a tettes nem tiszt vagy hasonló állású egyén.”³⁶

Tehát e bíróságok akkor járhattak el, ha az illetékes parancsnok úgy ítélte meg, hogy a fegyelmi büntetés ezen, kisebb súlyú bűncselekmények esetén nem alkalmas a kívánt cél elérésére, vagy a fegyelmi fenytő szabályokba foglaltak okán nem alkalmazhatta e jogkörét. Ezen bíróságok tiszttel kapcsolatos ügyekben nem hozhattak ítéletet.

A dandár-bíróság egy vezetőjévé kinevezett honvéd igazságügyi tisztből és mellé a bíróság ügyforgalma szerint rendelt egy vagy több honvéd igazságügyi tisztből állt. Vizsgálótisztként és tárgyalásvezetőként csak igazságügyi tiszt járhatott el, vagyis vagy maga a bíróságvezető, vagy az ő általa kijelölt, a bíróságra beosztott másik igazságügyi tiszt.

Az ítéldbíróság (haditörvényszék) három bíróból állt: (1) katonaaállományú alezredesből vagy őrnagyból, mint elnökből; (2) katonaaállományú századosból, mint ülnökből; (3) tárgyalásvezetőből.³⁷ Mint látható az eljáró bíróság mind jogászokat, mind laikus elemeket is tartalmazott, utóbbiak feladata a katonai érdek és tapasztalat képviselése volt a bűnvádi eljárás során.

A laikus katona egyének haditörvényszékhez történő vezénylése a honvéd állomásparancsnokság útján történt, amely minden évben nyilvántartójegyzéket készített azokról a csapatokról, parancsnokságokról, intézetekről, melyek rendelkeztek legalább annyi katonaaállományú tiszttel, amennyi egy dandár-bíróság megalakításához szükséges volt. A jegyzékbe vett csapatok, parancsnokságok és intézetek minden évben ve-

³⁵ Legf. elhatározás a honvéd dandár és hadosztálybíróságok felállítására, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék székhelye és bűnvádi üldözési jog adományozása tárgyában (1914), 1. § a) pont.

³⁶ HKbp. 20. §.

³⁷ HKbp. 50-53. §.

zénylő lajstromot készítettek a dandárbíróságokhoz vezénylendő egyénekről. A vezénylés csapatonként, parancsnokságonként stb. történt. A főtárgyalás félbeszakadása, elnapolása esetén az új időpontra ugyanazon csapat stb. volt kijelölendő és lehetőség szerint ugyanazon tagokkal.³⁸

A dandárbíróság rendelkezései és végzései ellen törvényben meghatározott esetekben felfolyamodásnak volt helye, amennyiben a felfolyamodást alaposnak tartotta, jogosult volt azt maga orvosolni. Ennek főszabály szerint nem volt halasztó hatálya.³⁹

A dandárbíróság ítéletével szemben fellebbezésnek volt helye. A fellebbezés irányulhatott semmisségi okra, bűnösség és büntetés kiszabás kérdésére. A fellebbezés a vádlott terhére csak akkor irányulhatott, ha a haditörvényszék a büntetés rendkívüli enyhítésének jogával élt, vagy a vádló indítványa ellenére sem mondták ki a rangvesztést. Javára csak akkor, ha nem éltek rendkívüli enyhítéssel, vagy ha a rangvesztést önálló büntetesként alkalmazták, vagy olyan esetben is, amikor annak alkalmazása nem lett volna kötelező.⁴⁰ A fellebbezésnek halasztó hatálya volt.⁴¹

A hadosztálybíróság a dandárbíróság fellebbviteli fóruma volt – mind felfolyamodások mind fellebbezések tekintetében –, valamint hatáskörébe tartoztak a büntettek és mindazok a vétségek (kihágások), amelyek az alkalmazandó büntetési tételnél, vagy a tettes személyénél fogva a dandárbíróságok hatásköréből ki voltak véve. Ezeket szintén az uralkodó rendelettel hozta létre a hadosztályparancsnokság állomás helyén. A törvény hatálybalépésével hadosztálybíróságokat állítottak fel: Budapesten, Kassán, Pozsonyban, Kolozsváron és Zágrábban.⁴² A hadosztálybíróságok ítélezésnek nyelve a honvédség illető részének szolgálatteljesítése volt.

³⁸ A m. kir. honvédelmi miniszternek, továbbá a m. kir. igazságügyminiszternek és a m. kir. belügyminiszternek, Horvát-Szlavonországok tekintetében Horvát-Szlavón és Dalmátországok bánjának 1914. évi 7.734. H. M. eln. szám alatt kibocsátott rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. végrehajtásáról 53. § 4-5 bekezdéséhez 1-11. pontja, MRT., Budapest, 1914, 1260-1289. o.

³⁹ HKbp. 327. §.

⁴⁰ HKbp. 331. §.

⁴¹ HKbp. 336. §.

⁴² Legf. elhatározás a honvéd dandár és hadosztálybíróságok felállítására, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék székhelye és bűnvádi üldözési jog adományozása tárgyában (1914) 1. § b) pont.

Fellebbezések intézése során elrendelhetette az ügyirat kiegészítését, vagy felvilágosítást kérhetett, lehetősége volt bizonyítás elrendelésére is.⁴³ Tárgyaláson kötelező volt a honvéd ügyész jelenléte.⁴⁴ Amennyiben a fellebbezés csak büntetés kiszabás kérdésére irányult a tárgyalás zárt volt.⁴⁵

A hadosztálybíróság ítélőbírósága (haditörvényszék) tárgyalásvezetőből és négy katonai állományú tisztből állt, akik közül a legmagasabb rendfokozatú és rangú tiszt volt az elnök. Az ítélőbíróság a következők szerint épült fel: (1) ha a vádlott legénységi egyén vagy rangosztályba nem sorozott havidíjas: egy törzstiszt, két százados és egy főhadnagy; (2) ha a vádlott tisztjelölt vagy honvéd tisztviselőjelölt, alantás tiszt, vagy százados; egy ezredes vagy alezredes, egy őrnagy és két százados; (3) ha a vádlott őrnagy: egy ezredes, egy alezredes és két őrnagy; (4) ha a vádlott alezredes: egy vezérőrnagy, egy ezredes és két alezredes; (5) ha a vádlott ezredes: egy vezérőrnagy és három ezredes; (6) ha a vádlott vezérőrnagy: egy altábornagy és három vezérőrnagy; (7) ha a vádlott altábornagy: egy gyalogsági tábornok (lovassági tábornok, tábor-szernagy) és három altábornagy.⁴⁶

Abban az esetben, ha a terhelt magasabb rendfokozatú tiszt volt, akkor a király jelölte ki azokat a katonaállományú tiszteket, akik bíróként kötelesek voltak közreműködni. A törzs- és főtiszteket a dandárbíróságoknál bemutatott módon a honvéd állomásparancsnokság vezényelte a bírósághoz. A haditörvényszék tábornok rangú tagját a honvéd főparancsnokság rendelte ki.⁴⁷

Ha a vádlott honvédorvos, honvédtisztviselő vagy csendőrszámvivő volt, akkor a törvényszéket a fenti szabályok alapján kellett megalapítani, de a két legalacsonyabb rangú katonaállományú tiszt helyére az „illető tisztikar két tagja vagy két, lehetőleg a vádlott szolgálati ágához tartozó oly honvédtisztviselő hívandó meg, akik azokkal a tisztekkel, a kiknek helyettesítésére hivatva vannak, egyenlő rendfokozatúak.”⁴⁸ Honvéd lelkész vagy igazságügyi tiszt ellen folytatott eljárásban, a bíróság összetétele annyiban változott a fentiekhez képest, hogy a legalacso-

⁴³ HKbp. 341. §.

⁴⁴ HKbp. 345. §.

⁴⁵ Hkbp. 342. §.

⁴⁶ HKbp. 55. §.

⁴⁷ A HKbp. végrehajtási rendelete 55. §-hoz 1-8. pontja.

⁴⁸ HKbp. 56. §.

nyabb rangú tiszt helyére a terhelttel azonos rendfokozatú igazságügyi tisztet kellett hívni.⁴⁹ A katonaaállományhoz nem tartozó haditörvényszéki tagokat a honvéd állomásparancsnokság vezényelte a bírósághoz, ha a szükséges rendfokozatú egyének nem álltak rendelkezésre, akkor a honvédkerületi (hadosztály) parancsnokság, ha annak kötelékében sem volt megfelelő személy, akkor a honvédelmi minisztérium által történt a vezénylés.⁵⁰

A hadosztálybíróság rendelkezései és végzései ellen felfolyamodásnak volt helye. A felfolyamodásra vonatkozó szabályok megegyeztek a dandárbíróságnál bemutatottakkal.

A hadosztálybíróság ítéleteivel szemben csak büntetés kiszabás kérdésében volt lehetőség fellebbezéssel élni, amennyiben azon semmisségi ok állt fenn, mely szerint a hadosztálybíróság a „büntetés kiszabásánál büntető hatalmát, vagy a büntetési tételnek a katonai büntetőjogban kifejezetten megjelölt súlyosító vagy enyhítő körülményekkel vont határait, vagy a büntetés átváltoztatására vagy enyhítésére vonatkozó jogának korlátait átlépte,”⁵¹ továbbá fennálltak a dandárbíróságnál ismertetett azon körülmények, amelyek alapján a terhelt terhére vagy javára fellebbezés volt benyújtható. Az ott ismertetettekén túl javára a terhelt javára akkor is benyújtható volt fellebbezés, „ha a haditörvényszék az agyonlövés általi halálbüntetést szabadságvesztés büntetésre, az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetést határozott időtartamúra át nem változtatta.”⁵²

A hadosztálybíróság elsőfokú ítéletével, vagy az illetékességének hiányát kimondó határozatával szemben semmisségi panaszt lehetett benyújtani abban az esetben, ha törvényben meghatározott semmisségi ok⁵³ állt fent.⁵⁴ A hadosztálybíróságok ítéletével szembeni semmisségi panasz tekinthető a mai értelemben vett fellebbezésnek, a HKbp. által szabályozott fellebbezési lehetőség pedig annak csak az egyik terrénuma. A semmisségi panasznak halasztó hatálya volt.⁵⁵

A katonai büntető igazságszolgáltatási szervezet legmagasabb fokán a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék állt, amelynek alá volt rendelve a

⁴⁹ HKbp. 54-60. §.

⁵⁰ A HKbp. végrehajtási rendelete 56. §-hoz 1-4. pontja.

⁵¹ HKbp. 358. § 11. pont.

⁵² HKbp. 333. §.

⁵³ Lásd: HKbp. 358. §.

⁵⁴ HKbp. 357. §.

⁵⁵ HKbp. 362. §.

honvédség összes bírósága. Ki kell hangsúlyozni, hogy e bírói fórum – ahogy az egész katonai bírói szervezet – teljes egészében elkülönült a polgári bírósági szervezetrendsztől, azzal sem bíraskodás, sem igazgatási kérdésekben nem volt kapcsolata. Úgyszintén nem állt kapcsolatban a közös hadsereg legmagasabb bírói fórumával sem.

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék székhelyét a király határozta meg, elnökét és alelnökét a király nevezte ki. Székhelye megalapításától kezdve Budapest volt. Ítélezésének nyelve a magyar volt. Az elnöknek csak magasabb rendfokozatú tábornok volt kinevezhető. Belső szolgálattát, apparátusát a vezető tanácselnök vezette.

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék hatáskörébe tartoztak a hadosztálybírásról érkező felfolyamodások, fellebbezések, semmiségi panaszok elbírálása: A semmiségi panaszok a jogegység érdekében szintén ezen fórum elbírálása alá tartoztak akárcsak az újrafelvételi eljárások, valamint a törvény által hatáskörébe utalt egyéb határozatok és ügyek.⁵⁶

A vezető tanácselnököt, tanácselnököket, a tanácsosokat csak honvéd igazságügyi tisztek állományából nevezhette ki a király. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék főszabály szerint társas tanácskozást követően tanácsban hozta határozatait a honvéd koronaügyész meghallgatása után. A tanács a következő összetételben tárgyalt és hozott határozatot: (1) ha a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke elnökölt, akkor mellette két katonaállományú tábornok vagy ezredes, egy tanácselnök, három tanácsos vett részt; (2) amennyiben tanácselnök elnökölt akkor mellette négy tanácsos vett rész az ítélezésben. A tanács és a teljes ülés katonaállományú tagjainak a terhelteknél magasabb rendfokozatúnak kellett lennie, ha ilyen nem állt rendelkezésre, akkor az uralkodó határozta meg kik legyenek ebben az esetben a tanács vagy teljes ülés tagjai. A tábornokokat és a katonaállományú ezredeseket a honvéd főparancsnokság vezényelte, a főparancsnokság minden évben vezénylő lajstromot készített a szolgálati alkalmazásban lévő tábornokokról és ezredesekről.⁵⁷

A tanácselnököknek és a tanácsosoknak a tanácsokba való beosztását minden év elején – a jelöltek meghallgatását követően – a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke végezte, ekkor rendelkezett akadályoztatásuk esetére helyetteseikről is. E kijelöléseket évközben kizárólag vala-

⁵⁶ HKbp. 22. §.

⁵⁷ A HKbp. végrehajtási rendelete 71. §-hoz 1-2. pontja.

mely tanács túlterheltsége, személyzeti változások, továbbá mozgósítás elrendelése miatt lehetett módosítani.

Teljes ülés összehívása akkor volt kötelező, ha valamely tanács egyes jogkérdésben az egyik tanács ítéletétől, vagy egy korábbi teljes ülési határozatától el kívánt térni. A teljes ülés akkor volt határozatképes, ha a legfelsőbb honvéd törvényszék valamennyi tanácselnökének és tanácsosának legalább kétharmada jelen volt és mellettük négy katonai állományú tábornok vagy ezredes részt vett az ülésen. A teljes ülés döntése kötelező volt, arra a tanácsra nézve, amely kikérte az állásfoglalást.⁵⁸

Felfolyamodás és fellebbezés intézésére ugyan azok a szabályok voltak alkalmazandók, mint a hadosztálybíróság esetében, azzal az eltéréssel, hogy minden ügyben zárt ülésen történt a határozathozatal. Az eljárás alapja ezekben az esetekben a haditörvényszék határozata volt, tehát bizonyítás nem került felvételre.⁵⁹

Semmisségi panaszról zárt ülésen, ítélet formájában határozott, ahol kötelező volt a honvéd koronaügyész és a védő jelenléte.⁶⁰

A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék a semmisségi panasz jogegység érdekében elnevezésű eljárását kezdeményezhette a honvéd koronaügyész abban az esetben, ha dandár- vagy hadosztálybíróság jogerős ítélete törvény megsértésén, vagy helytelen alkalmazásán alapult, valamint a bíróság minden törvényellenes végzése, vagy intézkedése ellen. Ezt az eljárást a honvédelmi miniszter is bármikor kezdeményezhette a jogegység érdekében. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék határozatát ítéleti formában hozta.⁶¹

Jól láthatóan a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék feladatai – hasonlóan a Kúria és a Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság szabályozásához – két nagy csoportba voltak sorolhatóak: első csoportot az ítélkezési feladatok képezték, a második csoportba a jogegységesítési feladatok tartoztak.

A katonai bűnvádi eljárásban a vádat a polgári bűnvádi eljáráshoz hasonlóan az ügyész képviselte. Ügyész részvétele a tárgyaláson kötelező volt. Dandár- és hadosztálybíróságoknál ezt a feladatot az ügyészi tiszt látta el, akit az illetékes parancsnok jelölt ki a katonai állományú honvédtisztek állománycsoportjából. Ügyészi tisztté elsősorban az volt kinevezhető, aki a

⁵⁸ HKbp. 61-73. §.

⁵⁹ HKbp. 353-356. §.

⁶⁰ HKbp. 363., 369., 371. §.

⁶¹ HKbp. 376-378. §.

tiszti tanfolyamot megfelelő eredménnyel végezte el és a feladathoz illő előképzettséggel, nyelvismerettel és szolgálati tapasztalattal rendelkezett.⁶² A kizárás szabályait is rögzítette a törvény, mely során kimondta, hogy ügyészi tiszt megbízatása idején nem lehetett ítélőbíróság tagja vagy védő. A hadosztálybíróságoknál a honvéd ügyész volt a vádló, akit a király nevezett ki, ha törzstiszti rendfokozatot viselt, egyéb esetben pedig a honvédelmi miniszter. Honvéd ügyészt a honvéd igazságügyi tisztek állományából lehetett csak kinevezni. A honvéd ügyészek és ügyészi tisztek feladata volt (1) a vád képviselője, ezen túl (2) a nyomozás lefolytatása, (3) a részvétel a bírósági nyomozásban, (4) a vádirat benyújtása, valamint (5) a perorvoslati eszközök használata. A Legfelsőbb Honvéd Törvényszék mellett a honvéd koronaügyész működött közre, őt és helyettesét a király nevezte ki a honvéd igazságügyi tisztek állományából.⁶³

A HKbp. szerint kötelező volt a védelem, ha a vád olyan bűncselekményre vonatkozott, amelynek büntetési tétele öt évi szabadságvesztésnél súlyosabb volt. Kötelezővé tehetette a védő jelenlétét: (1) az illetékes parancsnok; (2) az előtte folyó eljárásban a Legfelső Honvéd Törvényszék elnöke; (3) a tárgyalásvezető; (4) az ítélőbíró; vagy (5) ha azt kiskorú vádlott törvényes képviselője kérte. Minden más esetben a jogszabály lehetőséget biztosított a terhelt számára védő igénybe vételére. A törvény pontosan meghatározta, s négy csoportba osztotta azon személyek körét, akik védőként járhattak el. Ezek: (1) a tényleges katonaállományú tisztek, a más állománycsoporthoz tartozó tényleges tisztek, vagy a honvéd tisztviselők (ha a vádlott más állománycsoporthoz vagy a honvéd tisztviselőkhöz tartozott); (2) a tényleges honvéd igazságügyi tisztek és igazságügyi tisztjelöltek; (3) a honvédségi védők lajstromába felvett ügyvédek és nem tényleges igazságügyi tisztek; (4) valamint a népfelkelés, csendőrség vagy közös haderő kötelékébe tartozó egyének.

A honvédségi védők lajstromába a honvédelmi miniszterhez írt kérvény útján lehetett bekerülni. A kérelmet a honvédelmi miniszter az igazság ügyminiszterrel vagy Horvát-Szlovénország tekintetében a bánal egyetértésben bírálta el. Helybenhagyott kérvény esetén a lajstromba való felvételtől a honvédelmi miniszter állított ki okmányt, amelynek birtokosa az összes honvéd bíróság előtt eljárhatott.⁶⁴ Törölni kellett a

⁶² A HKbp. végrehajtási rendelete 46. § 1. bekezdéséhez.

⁶³ HKbp. 44-49. §.

⁶⁴ A HKbp. végrehajtási rendelete 92. §-hoz 1-4. pontja.

védői lajstromból azt, aki erről lemondott, akit tiszti, vagy tisztviselői rendfokozatától megfosztottak, vagy akit az ügyvédi lajstromból töröltek vagy felfüggesztettek. Törölhető volt, aki tiszti, vagy tisztviselői rendfokozatáról lemondott vagy ismételten és súlyosan megzavarta az eljárás rendjét. Nem lehetett védő az ügyész, a bíró, az illetékes parancsnok, a tanú és a szakértő, akit az eljárás során meghallgattak, illetve az sem, aki még nem töltötte be a 24. életévét. Nem volt kirendelhető védőként a sértett, annak házasársa vagy jegyese; a sértett, az ügyész, a bíró, az illetékes parancsnok rokona, sógora, vagy aki velük gyámsági, gondnoksági, nevelőszülői vagy örökbefogadói viszonyban állt.⁶⁵

Az egyes bíróságokhoz állandó jegyzőkönyvezetőket, tolmácsokat és szakértőket osztottak be. Hadtudományi kérdésekre külön szakértő bizottságot hoztak létre, ez volt a haditudományi bizottság, amelyet hadjárat, vagy más hadiesemény befejezése után kivételes esetekben – királyi engedéllyel – hadművelet ideje alatt állítottak fel. Őt tábornoki vagy törzstiszti rendfokozatban álló, kellő ismeretekkel és képességgel bíró katona személyt nevezett ki a honvédelmi miniszter hadtudományi szakértőnek – békeidőben esetről-esetre a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék javaslatára – akik közül egyet-egyét a vádlott, az illetékes parancsnok és a vizsgálóbíró választott ki. A három tag közül a rangidős volt a bizottság elnöke, a hozzájuk intézett kérdésre egyenes választ kellett adniuk, amelyet meg kellett indokolniuk. Az eltérő véleményt külön indokolásban fel kellett tüntetni.⁶⁶

2.2. Rögtönítélő bíraskodás szabályai a HKbp. szerint

A rögtönítélő vagy más néven statáriális bíraskodást az adott szervezet keretein belül alkalmazták, azonban az arra jellemező különleges eljárási szabályok miatt külön kell kezelni az általános rendszertől. Alkalmazásának speciális jellege megkövetelte a pontos, hézagmentes jogalkotást.

Előzetes kihirdetés nélkül elrendelhetette a rögtönbíráskodást a hadosztályhoz utalt illetékes parancsnok függelemsértés, gyávaság, fegyelem- és rendháborítás, jogosulatlan toborzás, valamint kémkedés büntetése azon eseteiben, amelyben a katonai büntető anyagi jog rendelkezé-

⁶⁵ HKbp. 86-96. §.

⁶⁶ A HKbp. végrehajtási rendelete 224. §-hoz 1-6. pontja.

sei szerint lehetséges volt.⁶⁷ Szintén ezen illetékes parancsnok jogköre volt, hogy a kihirdetett rögtönbíráskodás idején döntsön arról, hogy az alárendelt katonai kötelékre és egyénekre szükséges-e alkalmazni a rögtönbíráskodást lázadás, szökés, esküvel fogadott katonai szolgálati kötelesség megszegésére csábítás, vagy ahhoz segítségnyújtás, továbbá lázongás és elharapózott fosztogatás büntetteiben a katonai büntető anyagi jogban meghatározottak szerint.⁶⁸

Ezekon felül csak kihirdetett rögtönbíráskodás esetében volt lehetséges statáriális eljárás az azt követően megvalósított gyilkosság, rablás, gyújtogatás és idegen tulajdon gonoszságból való rongálásával elkövetett nyilvános erőszakoskodás büntettei miatt és csak akkor, ha ezen cselekmények annyira fenyegető módon elharapóztak, hogy ez a fegyelem csorbuláshoz, a közbiztonság veszélyeztetéséhez, vagy az állam hadi erejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körű elterjedésének megakadályozása végett elrettentésből szükséges lett volna. E kérdésről a honvédelmi miniszter hozott határozatot, aki e jogkört rendkívüli viszonyok között átruházhatta a hadosztálybírószághoz utalt illetékes parancsnokra. Elrendelés esetében az arról szóló okiratban az érintett katonai köteléket, vagy kerületet meg kellett jelölni.⁶⁹

A rögtönbíráskodást csak meghatározott katonai kötelékre hirdették ki, az nem érintette az illetékes parancsnok jogkörét, azonban ha meghatározott kerületre rendelték el, akkor a honvédelmi miniszternek határoznia kellett arról, hogy rögtönbíráskodás tekintetében ki gyakorolja az illetékes parancsnoki jogköröket, amivel egyidejűleg kizárásra kerültek a rendes eljárás illetékes parancsnokai.⁷⁰

Az illetékes parancsnok a rögtönbíráskodást paranccsal rendelte el, amelynek tartalmaznia kellett, azoknak a bűncselekményeknek a megjelölését, amelyek tekintetében elrendelte és annak a köteléknek, vagy kerületnek a megjelölését ahol elrendelte, továbbá a felhívást, hogy ilyen cselekmények elkövetésétől óvakodni kell, valamint a figyelmeztetést, hogy aki ilyen cselekményt követ el az rögtönbíráskodás alá kerül és halálbüntetéssel büntetendő. A figyelem felhívásnak a halálbüntetés nemére is ki kellett terjednie. A kihirdetésnek a szolgálati utasításokban meghatározott módon kellett megtörténnie, valamint a határozatot fel

⁶⁷ HKbp. 433. §.

⁶⁸ HKbp. 434. §.

⁶⁹ HKbp. 435. §.

⁷⁰ HKbp. 436. §.

kellett olvasni a legénység előtt. Lehetőséget biztosított a törvény a nyilvános kifüggesztésre és a hírlapi közzétételre is. A statáriális bíraskodás kihirdetéséről tájékoztatni kellett a honvédelmi minisztert.⁷¹

Rögtönítelő eljárást az illetékes parancsnok a honvéd ügyészhez intézett írásbeli parancsával kezdeményezhetett, azzal szemben, akit tetten értek, vagy akinek bűnössége „minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyulni.”⁷² Az ügyekben határozatot a hadosztálybírósnál összeülő rögtönítelő bíróságok hoztak, amelyek összetétele megegyezett a hadosztálybíróágoknál ismertetett haditörvényszékek összetételével.

A rögtönítelő eljárást az illetékes parancsnok utasításának kézhezvételét követően a honvéd ügyész haladéktalanul kezdeményezte, hogy a bíróság fel tudjon készülni akár halálbüntetés azonnali végrehajtására is. Nem volt helye sem alakszerű nyomozó eljárásának sem vádiratnak. A bíróság határozatát főszabály szerint félbeszakítás nélküli tárgyaláson hozta meg. Az ügyész feladata volt a bizonyítékok rendelkezésre bocsátása különösen a sértett, a tanú, a szakértő megidézése vagy elővezetése. Rögtönbíráskodás a nap bármely szakában és akár szabad ég alatt is foganatosítható volt. Az eljárás maximális időtartama hetvenkét óra lehetett, a terhelt bíróság elé állításától számítva. Ezen eljárásban is lehetőség volt védő állítására.⁷³

A vádlottat csak egyhangú határozattal mondhatták ki bűnösnek, ha a bíróság egy tagja is vitatta a bűnösséget, abban az esetben a rögtönítelő bíróság végzésben mondta ki, hogy nincs helye további rögtönítelő eljárásnak. Ezt közölték az illetékes parancsnokkal, aki intézkedett a rendes eljárás megindításáról.

Abban az esetben, ha a bírók többsége vitatta a bűnösséget, felmentő ítéletet kellett hozni, ha egyhangúlag bűnösnek mondták ki, akkor a vádlottra csak halálbüntetés volt kiszabható, más büntetési nemek nem voltak figyelembe vehetők. Ennek oka, hogy az ilyen eljárások célja a gyors elrettentés volt.

Ettől eltérni csak abban az esetben lehetett, ha az eljárás a célját, akkor is elérte, ha a halálos ítéletet „... a büntetésre legméltóbb egyéneken” hajtották végre és „... fontos okokból, a többi kevésbé bűnös részt-

⁷¹ HKbp. 437. §.

⁷² HKbp. 438. §.

⁷³ HKbp. 442-443. §.

vevőkre kivételesen szabadságvesztés büntetést⁷⁴ szabtak ki. Ez kötél általi halálbüntetés esetén 10-20 évig terjedő súlyos börtönt, golyó általi halál esetén 5-10 évig terjedő egyszerű vagy súlyos börtönt jelentett. Kivételt jelentett továbbá az is, ha a vádlott a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be még a húszadik életévét, ebben az esetben szintén az előzőekben meghatározott börtönbüntetéssel kellett sújtani.

A bíróság határozatát köteles volt írásba foglalni és megküldeni az illetékes parancsnoknak, akinek megerősítése után vált jogerőssé az ítélet. A parancsnok gyakorolta – király felhatalmazása alapján – a kegyelmi jogot is. Az ítélettel szemben nem volt helye rendes jogorvoslatnak. Amennyiben jogi okból nem találta megerősíthetőnek, ebben az esetben rendes eljárásra utalta az ügyet.⁷⁵

A rögtönítelő eljárásban hozott valamennyi ítéletet a végrehajtást követő tizennégy napon belül meg kellett küldeni a honvédelmi miniszternek, aki azokat megvizsgálás és szükséges intézkedések megtétele végett megküldte a honvéd koronaügyésznek. E tekintetben lehetőség volt perújrafelvételre is.⁷⁶

2.3. Hadrakelt seregek bíraskodására vonatkozó szabályok a HKbp. szerint

A hadrakelt seregek ítélkezése a hatályba lépés pillanatától óriási jelentőséggel bírt, hiszen a háború kitörését követően szinte a teljes haderőre ezt a törvénykezési formát alkalmazták, valamint az elfoglalt területek lakosságának bűnvádi ügyeire is.

A törvény kellő pontossággal határozta meg a hadrakelt sereg fogalmát: „a hadrakelt sereg számára szóló szabályokat kell alkalmazni: 1. mindazoknál a mozgó parancsnokságoknál, csapatoknál, osztályoknál és intézeteknél, a melyek a hadrakelt sereghez vannak beosztva, a mozgósítási állomás elhagyásának időpontjától leszerelésükig; 2. a hadifelszerelést felvett mindazokon az erődített helyeken, a melyek a működő hadsereg (hadtest) körletében vagy fenyegető ellenségeskedés miatt hadiállapotban vannak. Ily viszonyok kezdetét és végződését az erődített hely parancsnokának közzé kell tennie.”⁷⁷ A legfőbb parancsnok polgári sze-

⁷⁴ APÁTHY JENŐ: Az igazságszolgáltatásról a megszállott Szerbiában – A bűnvádi eljárásról, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/6. szám, 52. o.

⁷⁵ HKbp. 445-449. §.

⁷⁶ HKbp. 450. §.

⁷⁷ HKbp. 452. §.

mélyeket is eljárás alá vonhatott, amennyiben a törvényben meghatározott bűncselekményeket követték el.

A hadrakelt seregeknél az általános szabályoktól eltérően a törvény más egyéneket nevezett meg illetékes parancsnokként, jogköreik azonban megegyezettek a korábban felvázoltakkal. Ezen parancsnokok voltak (1) a honvéd hadosztályparancsnok; (2) vár (hadikikötő) kinevezett parancsnoka; (3) a hadtestparancsnok; (4) a hadseregparancsnok; (5) a hadsereg hadtápparancsnokságának főnöke; valamint a (6) hadsereg főparancsnok.

Az eljárások sikeres lefolytatása végett az illetékes parancsnok mellé megfelelő számú nyomozásvezetőt és honvéd ügyészt kellett beosztani. Vizsgálóbíróság nem működött hadrakelt sereg mellett, csak ítélő bíróság, azaz tábori haditörvényszék, amely összetételére a hadosztálybíróságokra vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni.

Ezeknek ugyanazon bűncselekményekre terjedt ki a hatásköre, mint a hadosztálybíróságoknak. Eljárásukat az illetékes parancsnok kezdeményezhette, amellyel egyidejűleg kirendelte az eljáró nyomozásvezetőt, akit a vizsgálóbíró összes joga megilletett. „Szakértői vélemény adására minden esetben egy szakértő is elég. Jegyzőkönyvet csak olyan nyomozócselekményről kellett szerkeszteni, mely a főtárgyaláson előreláthatólag bizonyítékul fog szolgálni és ott nem volt megismételhető. Különben elég, ha a nyomozásvezető röviden feljegyzi a kihallgatott egyének vallomásának rövid tartalmát.”⁷⁸

Amennyiben az illetékes parancsnok a vádemelés mellett döntött, ezzel egy időben kijelölte a vád képviselőjében eljáró honvéd ügyészt és azt a hadbíró, aki a főtárgyaláson tárgyalásvezetőként közreműködött. A vád képviselője a vádparancs alapján büntetőindítványt szerkesztett, amelyet közölt a hadbíróval, aki gondoskodott az ítélőbíróság megalakulásáról és közölte a vádat a terhelttel, továbbá kötelező védelem esetén, ha a vádlott nem élt ezzel a jogával, számára védőt rendelt ki.

A tárgyalások a többi bíróság tárgyalásától eltérően főszabály szerint nem voltak nyilvánosak. A tábori haditörvényszék döntésével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, az ítélet az illetékes parancsnok megerősítésével vált jogerőssé. A halálos ítéletet csak a hadsereg főparancsnoka erősíthette meg. Az illetékes parancsnok ítélethozatal után mielőtt azt megerősítette, vagy halálbüntetés esetén a legfőbb parancsnok elé terjesztette volna, a vádlottat meg hallgatta egy igazságügyi ka-

⁷⁸ APÁTHY: *i. m.* 51. o.

tona állományú tiszttel, hogy az kívánt-e panaszt emelni az ítélet ellen és milyen indokkal. Ha az illetékes parancsnok mellett olyan igazságügyi tiszt működött közre, aki a főtárgyaláson nem vett részt, az köteles volt írásbeli jogi véleményt formálni a tárgyalás jogszerűségéről.

Amennyiben az illetékes parancsnok az eljárást vagy az ítéletet törvényellenesnek, vagy az ítélet indokolásában a ténybeli megállapításokat helytelennek tartotta, az ítéletet nem erősítette meg és az ügy iratával együtt felterjesztette a hadsereg főparancsnoka elé, aki vagy megerősítette, vagy megsemmisítette az ítéletet. Az illetékes parancsnok (vagy a hadsereg főparancsnoka) a királytól nyert törvényes felhatalmazás alapján rendelkezett a kegyelmezési joggal, amelyet diszkrecionális jogkör módjára gyakorolhatott.⁷⁹

Az 1912-ben elfogadott és 1914-ben hatályba lépő HKbp. jelentős mérföldkő volt a katonai igazságszolgáltatás területén, hiszen „e törvény elsősorban az 1896. évi XXXIII. törvénycikkben megfogalmazott polgári bűnvádi perrendtartásra alapozva már tartalmazta a modern perjog nélkülözhetetlen alapelveit és elemeit. A HKbp. megalkotása a magyar katonai jog fejlődésében rendkívüli lépés volt.”⁸⁰ Hatályban léte alatt világos irányt szabott mind a hadbírói kar számára, mind pedig a hatálya alá tartozó honvéd egyének számára. A törvény módosításait a pontatlanságainak orvoslására való törekvés, vagy a kényszer szülte (trianoni békeszerződés), e módosítások azonban mindvégig a törvény eredeti szelleméhez igazodtak, a huszadik század vérzivataros időszakainak túlkapásai nem voltak összeegyeztethetőek a törvény rendelkezésével, ennek okán a hatalmon lévők, mindig e törvényen túllépve kívánták legitimálni saját tetteiket, ítélkezési gyakorlatukat.

⁷⁹ HKbp. 464-486. §.

⁸⁰ PAP JÁNOS: A honvéd ügyész helye és szerepe a magyar katonai igazságszolgáltatásban 1912-1946 között, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám, 75. o.

**Katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás a polgári és a
bolsevik típusú forradalom időszakában**

Az 1914-ben hatályba lépett és tűzkeresztségét az első világháborúban megelőző új katonai büntető eljárási rendszer próbatételei a világégéssel még nem érték véget. Magyarország háborús veresége olyan közismert társadalmi és politikai folyamatokat indított be, amelyek a teljes állam- és jogrendszert próbára tették, sőt időlegesen ki is forgatták eredeti valójából. Ezen próbatételekkel az őszirózsás forradalomból kisarjadó népköztársasági kísérlet, a százharminchárom napos tanácsköztársaság, valamint a fehér terror azonosítható, melyek közül az első kettő rendszer szinten tette próbára a magyar jogéletet és vele a katonai büntetőjogot és igazságszolgáltatást is.

1. Népköztársaság

A világháborús vereség, a nemzetiségi problémák, a gazdaság mélyrepülése és a társadalmon belüli évszázados feszültségek felszínre törése megoldhatatlan helyzet elé állította a dualizmus államszervezetének vezetőit, akik még 1918 nyarán is csak hatalmi helyzetük és a fennálló status quo megőrzésére koncentráltak, azonban az Európán hurrikánként végigsöprő történelmi események nem csak a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchiát, hanem annak hatalmi elitjét is elsodorták.

1918. október 23-án lemondott a dualizmus utolsó kormánya, amelynek helyére két nappal később a szociáldemokratákból, polgári radikálisokból és Károlyi Mihály híveiből megalakult Nemzeti Tanács lépett, amely szervet hatalmában sem az uralkodó sem az Országgyűlés nem erősítette meg. Megtette ezt helyettük az utcára vonuló katonák és munkások tömege. Az október 25-én felállított Forradalmi Katonatanács Csernyák Imre egykori százados vezetésével – fegyveres harcok nélkül – elfoglalta a főváros főbb pontjait. Az őszirózsás forradalom hatására október 31-én József főherceg kinevezte Károlyi Mihályt miniszterelnöknek, „aki – mikor az ország határán már az újonnan alakulni készülő szláv nemzetállamok és a hódításra kész Román Királyság katonái álltak – egy pacifistát nevezett ki honvédelmi miniszterré: Linder Béla vezér-

kari ezredest.”¹ Vezetésével a Honvédelmi Minisztérium átalakult Magyar Hadügyminisztériummá, amely elrendelte az azonnali fegyverletételt, utasítva a hadsereg-főparancsnokságot a fegyverletétel koordinálására, azonban a főparancsnokság ennek nem tett eleget, sőt ezzel ellentétes üzeneteket továbbított a hadsereg egyes alakulataihoz.

Linder minisztersége kérészéletű volt, november 9-én már Bartha Albert állt a tárca élén, aki szakított elődje pacifista szemléletével. Mivel a haderő jószerével csak a forradalom alatt szervezett nemzetőrségből állt, ezért szükséges volt annak reformja – amely, ahogy a korszak legtöbb jogszabálya, átpolitizált, spontán és átgondolatlan volt – melynek során a haderőt három elkülönült szervezetre osztotta fel: a hadsereg, a nemzetőrség és a polgárőrség. A hadsereg feladata a leszerelés koordinálása, a közrend fenntartása és a forradalom értékeinek védelme volt. Vezetése a tisztikar kezében volt, amely a tényleges tisztikarból és nem tényleges tisztikar visszamaradásra kötelezett egyéneiből állt. Irányítása a hadügyminisztérium kezében volt. A nemzetőrség önkéntesekből állt, amelynek feladata, a kormány utasítása alapján, az abban megjelölt helyen a közrend biztosítása volt. Vezetése tényleges és nem tényleges állományú tisztekből állt, amelyek felállításáról a Nemzetőri Kormánybiztosság intézkedett. Felszerelésük és ruházatuk azonos volt a hadseregével, csupán jelvényeik különítették el attól. A polgárőrség szintén önkéntes szerveződés volt, azonban ennek feladata a helyi viszonyok védelme volt.² A haderő ilyen típusú szervezése, amely azt három részre, három vezető karra bontotta megbénította annak tényleges működését és végső soron alkalmazhatatlanná tette azt.

IV. Károly november 13-i eckartsai nyilatkozatával, amelyben lemondott az államügyek vitelében való részvételről, szabad utat engedett a korábban elkezdődött folyamatoknak, mely következtében november 16-án előbb a képviselőház, majd a főrendiház is feloszlatta magát és ugyanezen a napon kikiáltották a Népköztársaságot, ekkor az állam élén már csak a forradalom által létrehozott szervek álltak.

¹ SZIJ JOLÁN: Ország hadsereg nélkül, in KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (szerk.): *Magyarország a XX. században – I. kötet, Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, 1996, Babits Kiadó, Szekszárd, 302. o.

² A magyar minisztérium 1918. évi 5220. M. E. számú körrendelete, a Magyarország demokratikus függetlensége, belső rendje, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetekről, MRT., Budapest, 1918, 2231-2234. o.

A Népköztársaság jogrendszerének és jogalkotásának jellemzője, hogy szakított az ezeréves közjogi fejlődéssel, nem definiálta saját államformáját és hatalmi struktúráját, mindenek fölé emelte a liberális államépítés posztulátumát, azonban mindezek mellett vagy éppen hatására az ideiglenesség és az átmenetiség jellemezte. Ideiglenes volt a szabályozása, mert azokat csak az új alkotmány elfogadására tekintettel alkották meg. A jogrendje átmeneti volt hiszen ott, ahol nem alkottak jogszabályokat – lásd közigazgatás helyi szervezete – ott a régi jogrend jogszabályait alkalmazták, igaz volt ez, ahogy Angyal Pál kiemelte a katonai büntető anyagi jogra is, hiszen „a katonai büntetőtörvénykönyv jogforrási természete, az abban foglalt büntetőjogszabályok a Magyar Népköztársaság fegyveres erejéhez tartozó személyek felett is érvényesek mindaddig, míg – ami felette kívánatos – e részben új katonai Btk. nem alkotatik”,³ ugyanígy az eljárásjog szabályai kapcsán is. A fegyelmi jog területén azonban – ahogy alább kifejtem – új szabályanyag született.

A demokrácia elveinek megfelelően működő állam felépítésének alapját jelentette az első világháború folyamán hozott rendkívüli intézkedések hatályon kívül helyezése, ennek során elvonták a polgári személyeket a katonai büntetőbíráóságok hatásköréből és visszahelyezték a polgári bíraskodás alá. A folyamatban lévő ügyeket át kellett tenni a polgári ügyészségekhez.⁴ Mindemellett az új állami berendezkedéshez igazították az egyes szervek elnevezéseit is, így lett a magyar katonai koronaügyészből magyar legfelsőbb katonai ügyész,⁵ továbbá a bíróságok nem az uralkodó nevében gyakorolták tevékenységüket vagy hozták ítéleteiket, hanem a Magyar Népköztársaság nevében⁶ és ezzel párhuzamosan új esküt kellett tenniük az igazságszolgáltatásban dolgozóknak, ezekkel az intézkedésekkel is próbálták erősíteni a Népköztársaság legitimációját.

³ ANGYAL PÁL: Büntetőjogszabályaink és a Magyar Népköztársaság, in *Jogtudományi Közlöny*, 1918/50. szám, 379. o.

⁴ A magyar minisztérium 1918. évi 4877. M. E. számú rendelete, a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egyének felett gyakorolt honvéd büntetőbíráskodás megszüntetéséről, MRT., Budapest, 1918, 2228. o.

⁵ A magyar hadügyminiszternek 1918. évi 30973/el./15 b. számú körrendelete, a magyar katonai koronaügyész új elnevezése és az igazságügyi szolgálatban alkalmazottak új esküje, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1918/97. szám, 665-666. o.

⁶ A magyar hadügyminiszternek 1918. évi 30972/el./15 a. számú körrendelete, a bírói hatalom gyakorlásáról, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1918/97. szám, 665. o.

A Népköztársaság hadügyminisztériuma – mint korábban említettem – módosította a szolgálati szabályzat fegyelmi fenyítő hatalomról szóló részét a fenyítő hatalom demokratizálásának céljával. A fenyítés jogát kivette az egyes parancsnokok kezéből és áttette a választott esküdtsékek hatáskörébe, megkülönböztetett legénységi és tiszti esküdtiséket. Hatáskörébe csak a fegyelmi kihágások tartoztak, a többi bűncselekményt bíróság elé utalta, egy pedig rendeleti úton módosította a HKbp. 2. §-nak rendelkezéseit. Az esküdtséki rendszer két szintű volt, első fokon az esküdtsékeket zászlóaljanként, csapattestenként és helyőrségenként kellett felállítani, a zászlóaljanként legénységi a csapattesteknél tiszti esküdtsékek működtek, a másodfok a katona tanácsnál működő legénységi és tiszti esküdtség volt.

Párhuzamosan kell tárgyalni e módosítással a katonatanácsok felállításáról és bizalmiférfiak választásáról szóló rendeletet, hiszen az abban foglaltak szerint megválasztott bizalmiférfiak alkották az esküdtsékeket. A katonatanácsok megalapításának főként politikai célja volt: a forradalom vívmányainak védelme. A katonatanács demokratikusan szervezett intézmény volt, amely a haderő valamennyi egyéne által gyakorolt általános, egyenlő és titkos választás útján alakult. A katonatanácsokat a haderő szervezeti egységei által választott bizalmiférfiak alkották (alosztályonként egy tiszt és négy legénységi bizalmiférfi). Megbízásuk egy hónapra szólt.

Az alosztályok bizalmiférfijai alkották a zászlóalj katona tanácsait. Budapest helyőrségének valamennyi bizalmiférfija alkotta a Budapesti Katona Tanácsot, ezek teljes ülése választotta meg a Katona Tanács végrehajtó bizottságát, amely hat tisztből és kilenc legénységi egyénből állt. Minden vidéki helyőrségnek hasonló módon kellett megválasztani saját Katona Tanácsát. A hadügyminisztérium és a katona tanácsok között a kapcsolatot a minisztertanácsi határozattal kinevezett kormánybiztos biztosította, ezt a feladatot Pogány József⁷ látta el.

A bizalmiférfiak feladata a tisztikar és a legénység érdekeinek védelme, a fegyelem megtartása, valamint a tisztikar és a legénység közötti harmónia fenntartása, eközben azonban nem csorbíthatták a parancsnok

⁷ CSIZMADIA ANDOR: A „Magyar Népköztársaság” belső mechanizmusa 1918/1919-ben, in *Jogtudományi Közöny*, 1968/11-12. szám, 566. o.

parancsnoklási jogát.⁸ E szervezet azonban nem tekinthető másnak, mint a parancsnoki jogosultság korlátozásának, valamint a parancsnoki feladatok ellátó személyeknek a megkettőzését, ezáltal ezen szabályozás ugyanazt eredményezte, mint a haderő reform, csak nem az egyes haderő típusok, hanem a hadsereg egyes szervezeti egységeinek megbénulását eredményezte. Nem mellékesen ki kell emelni azt is, hogy ezek a katona tanácsok képezték a későbbi Tanácsköztársaság helyi hatalmának alappilléreit.

A legénységi esküdszéket a zászlóaljhoz tartozó valamennyi század legénységi bizalmiférfjai együttesen alkották, mégpedig úgy, hogy maguk közül hét rendes tagot választottak, a többiek póttagok voltak. Tiszti esküdszékek tagjait egyfelől a csapattesthez tartozó valamennyi tiszti bizalmiférfi maguk közül választott négy tagja, valamint a csapat-test teljes tisztikara által titkos választás során megválasztott három tagból állt. A katonatanács legénységi esküdszékét a katona tanács végrehajtó bizottságának legénységi tagjai alkották, melléjük erre a célra kilenc póttagot választottak, míg a tiszti esküdszéket a végrehajtó bizottság hat tagja alkotta, akiket titkos választással három rendes és kilenc póttaggal egészítették ki. Az esküdszékek becsületügyekben is eljártak.

Az eljárás hivatalból vagy a parancsnokok kezdeményezésére indult, az ítélet pedig legénységi esküdszék esetében az illetékes osztály parancsnok, tiszti esküdszék esetében a csapatparancsnok megerősítésével vált „érvényessé”. Ennek hiányában a hadügyminiszter elé terjesztették az ügyet. A szolgálati szabályzat megvonta a tisztektől a tiszti fegyverviselés jogát és azt, hogy szolgálaton kívül egyenruhát viseljenek, továbbá az irodai szolgálatot ellátó katonáknak is polgári ruhát kellett viselnie.⁹ A rendelet nem rendezte a katona tanácsoknál felállított esküdszékek hatáskörét és feladatait, összességében pedig politikai okból megkettőzte a teljes katonai igazságszolgáltatási szervezetrendszer.

A fenti szabályozást már 1919. január 25-én módosították, azonban csak annyit változott, hogy hivatásos katona esetében ítéletben ki-

⁸ A magyar hadügyminisztérium 32204/el.n./karhat. számú körrendelete, a katonai Tanács és a katonai bizalmiférfi rendszer szabályozásáról, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1918/104. szám, 701-704. o.

⁹ A magyar hadügyminisztérium 32203/el.n./karhat. számú körrendelete, a hadsereg új fegyelmének szabályozása, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1918/104. szám, 698-701. o.

mondott lefokozást vagy szolgálatból való elbocsátást csak a hadügyminiszter megerősítésével lehetett foganatosítani.¹⁰

1919 januárjában Károlyi Mihályt köztársasági elnökké választották, utódja Berinkey Dénes lett, aki – összhangban elődjével – nem tudta orvosolni a felmerült problémákat, sőt azok sokasodása egyre nagyobb elégedetlenséget szült. Az államhatalom gyengeségeit kihasználva a szélsőséges mozgalmak megerősödtek. A Berinkey-kormánynak a kegyelemdőfést a március 20-án átadott Vyx-jegyzék jelentette, a Károlyi által kinevezni kívánt Kunfi Zsigmond pedig megegyezett a kommunis-tákkal, akik március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a Népköztársaság alig fél éves katonai jogalkotása kapkodó, idealisztikus, politikai tartalmú, katonailag nem indokolható, a haderőt megbénító szabályozást eredményezett, amely a magyar haderő széthullását eredményezte.

2. A Tanácsköztársaság katonai igazságszolgáltatási szervezetrendszere és eljárásai

Amilyen hirtelen emelkedett ki a Monarchia romjai közül – rövid létet követően – ugyan olyan gyorsan hullott vissza a történelem porába az első magyar demokratikus kísérlet, átadva helyét a Tanácsköztársaságnak, amely a 20. századi magyar történelem egyik legsötétebb időszakát jelentette.

A Tanácsköztársaság központi szerve a Forradalmi Kormányzótanács volt, amely szovjet mintára Magyarország teljes alkotmányos berendezkedését megváltoztatta. A történeti alkotmány tagadásaként a proletár állam chartális alkotmányokat hozott létre, elsőként az ún. ideiglenes alkotmányt 1919. április 21-én, majd június 23-án megalkotta véglegesnek szánt alkotmányát. Ezek a produktumok idegen testként ékelődtek Magyarország ezeréves alkotmányos fejlődésébe. A közjogi viszonyok átalakítása mellett aktívan rombolták le az előző rendszer intézményeit és helyükbe új, sajátos intézményeket hívtak életre. Ezen átalakításokat nem kerülhette el a honvédség és annak igazságszolgáltatási szer-

¹⁰ A magyar hadügyminisztérium 2092/el.n./7. számú körrendelete, 32204/el.n./karhat. számú körrendelet VIII. pontjának módosításáról, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/9. szám, 33-34. o.

vezete sem. „A régi igazságügyi mechanizmus felszámolása lényegileg megtörtént.”¹¹ – írta Névai László 1969-ben erről az időszakról.

Március 29-én felállították a Vörös Hadsereget, amely elsősorban „szervezett munkásokból... és a fegyverben álló proletárkatonából állt,”¹² s mint ilyen a proletariátus osztályhadserege volt. A vörös hadsereg alapító rendelete szakítani próbált a hagyományokkal, amikor is kijelentette, hogy soraiban „... nem lehetnek osztálykülönbségek, semmiféle rendfokozatot és rangjelzést nem ismer, csak parancsnokai és katonái vannak.”¹³ A Vörös Hadsereg legfelső irányítója a Forradalmi Kormányzótanács volt, a közvetlen irányítást és szervezést a hadügyi népbiztos végezte, azonban az április 16-i támadások során kiderült, hogy ez a szisztéma nem tudott egyedül hatékonyan működni. 1919. április 21-én felállították a Keleti Hadseregparancsnokságot, amely a „... Tisza és Maros közti területen levő és oda irányított csapatok felett a parancsnokságot”¹⁴ átvette, igaz tevékenységét a hadügyi népbiztosnak alárendelve fejtette ki. A hadsereg egységes vezetésére aztán létrehozták a Vörös Hadsereg Parancsnokságát.

A Vörös Hadsereg igazságszolgáltatási fóruma a forradalmi törvényszék volt.¹⁵ „A forradalmi törvényszékek különbíróóságok, melyeknek feladata az ellenforradalmi bűntettek elbírálása, továbbá azokban a bűnügyekben ítélezés, melyeket a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel oda ítél.”¹⁶ A forradalmi törvényszékeket március 25-én állították fel, de csakhamar észlelték azon problémát, hogy háború idején szükséges lenne, hogy a katonai ügyeket katonai bíróságok tárgyalják, ezért április 12-én felállították a forradalmi katonai törvényszékeket.

¹¹ NÉVAI LÁSZLÓ: Az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása a Magyar Tanácsköztársaságban, in *Jogtudományi Közlöny*, 1969/6. szám, 289. o.

¹² A forradalmi kormányzótanács XXIII. K.T.E. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról 1. §.

¹³ A forradalmi kormányzótanács XXIII. K.T.E. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról 4. §.

¹⁴ KUN JÓZSEF: A magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Hadtörténeti levéltárban, in *Levéltári Közlemények*, 1959/29. szám, 177. o.

¹⁵ A forradalmi kormányzótanács XXIII. számú rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról.

¹⁶ SZABÓ ANDRÁS: A Tanácsköztársaság büntetőjoga, in HALÁSZ PÁL (szerk.): *A magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*, 1959, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 206. o.

A forradalmi katonai törvényszékeket a hadosztály vagy a dandár székhelyén kellett létrehozni. „A Tanácsköztársaság honvédő háborújának megindulásával a harcoló alakulatoknál /zászlóaljig/ is működtek forradalmi katonai törvényszékek.”¹⁷ A forradalmi katonai törvényszék elnökből és két tagból állt, Budapesten a bírákat a központi tanács, másutt a munkások, katonák és földművesek helyi tanácsa választotta katonák, katona viselt munkások és földművesek közül. A bíróság tagjaival szemben nem volt tehát előfeltétel a jogi képzettség, az is előfordulhatott, hogy sem katona, sem jogász nem volt közöttük. Erre példaként szolgál Németh Attila vöröskatona pere, amely során a törvényszék összetétele a következők szerint alakult: az elnök művezető volt, az ülnökök egyike famunkás másika pedig asztalos.¹⁸

A törvényszékek feladata a Vörös Hadsereg fegyelmét sértő katonai büntettek szankcionálása. Hatásköre kifejezetten a rendeletben meghatározott katonai büntettek katona vagy parancsnok elkövetőire terjedt ki.¹⁹ Ennek ellenére a bírósági iratokból jól kitűnik, hogy a forradalmi katonai törvényszék polgári személyek felett is ítélezett, olyan ügyekben, amelyek a forradalmi törvényszékek hatáskörébe tartoztak volna. A III. hadtest mellett működő Miskolci, majd Kassai Forradalmi Katonai Törvényszék fennmaradt iratai szerint 44 esetben járt el polgári és 13 esetben katonai személy ellen. A polgári személyek ellen lefolytatott eljárások többsége ellenforradalmi büntett miatt indult. Ilyen cselekmény miatt kezdeményeztek eljárást a vármegye korábbi főispánja, szolgabírája, főjegyzője, aljegyzője ellen is. A törvényszék folytatott le eljárást szesztilalom megszegése, lopás, csalás, zsarolás, nemi erőszak vádjai miatt is. A Budapesti Katonai Forradalmi Törvényszék fellelhető iratainak is közel felét polgári személyek elleni eljárások teszik ki, de a kecskeméti törvényszék iratai között is található ilyen személyekkel szembeni ítélet. A szombathelyi törvényszék ránk maradt iratai között viszont

¹⁷ FARKAS GYÖNGYI (szerk.): *A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium* 1802-1991, 2003, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 51. o.

¹⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32.cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 24.öe. 1. lap, Németh Antal vöröskatona pere.

¹⁹ Forradalmi kormányzótanács LIII. számú rendelete, a katonai büntettek és a forradalmi katonai törvényszékek 1-2. §.

egyetlen polgári személlyel szembeni ítélet sem található, pedig a miskolci után, ezen bírságról maradt fent a legtöbb írat, összesen 39 db.²⁰

A rendeletben meghatározott bűncselekményekhez a jogalkotó nem rendelt büntetési tételt hanem, úgy fogalmazott, hogy a vádlott „... büntetését a cselekmény súlyához képest a forradalmi törvényszék szabja ki.”²¹ Az eljárásban halálbüntetést is kiszabhattak, ha vádlott cselekménye „a Vörös Hadsereg forradalmi fegyelmét vagy a Tanácsköztársaság érdekét súlyosabban sérti vagy közvetlenül veszélyezteti.”²²

Ezzel a típusú szankcionálási lehetőséggel a jogalkotó teljesen szabad kezet adott az egyes bíróknak, akik laikusok révén nem rendelkeztek megfelelő tapasztalatokkal és ismeretekkel ahhoz, hogy egy ilyen jogosítványt megfelelően tudjanak alkalmazni. Ennek eredményeként előfordult, hogy ugyanazon bíróság ugyanolyan összetételben az egyik vádlottra vérfertőzés kísérletéért (apa gyermekkorú lányával szemben) egy évi fegyházbüntetést szabott ki, amit felfüggesztett azzal az indokkal, hogy „... a vádlott az eset óta hasonló kísérletet nem tett,” míg egy erőszakos nemi közöszlással vádolt terheltet halálra ítélte.²³ Országos szinten is óriási eltérések mutatkoztak meg egy-egy cselekmény megítélésében. Így például amíg Miskolcon a szesztilalom megszegéséért 1-2 hónapos szabadságelvonást rendelt el a bíróság, addig Budapesten 15 év fegyházat vagy akár 10 év kényszermunkát²⁴ is kiszabott.

A katonai forradalmi törvényszékek eljárására a forradalmi törvényszék szabályait kellett alkalmazni. Ezek alapján a „... hatáskörébe tartozó ügyekben sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nem volt helye.”²⁵ A terheltet elfogása után azonnal a törvényszék elé kellett állítani, a nap bármely órájában és akár a szabad ég alatt is. A gyakorlatban – az iratok alapján megállapíthatóan – a törvény-

²⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek iratai.

²¹ Forradalmi kormányzótanács LIII. számú rendelete, a katonai büntettek és a forradalmi katonai törvényszékek 3. §.

²² Forradalmi kormányzótanács LIII. számú rendelete, a katonai büntettek és a forradalmi katonai törvényszékek 3. §.

²³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek III. hadtest forradalmi katonai törvényszék iratai.

²⁴ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 28.cs. Budapesti F. K. Tsz. 1919. – 2257. 9. lap.

²⁵ Forradalmi kormányzótanács IV. számú rendelete, a forradalmi törvényszék 4. §.

kezés meghatározott napokon zajlott. A törvényszék zárt tanácskozás keretében döntött bűnösség kérdésében. Halálbüntetést csak egyhangú határozattal hozhatott. Rendes perorvoslatnak nem volt helye, a kiszabott büntetést az ítélethirdetés után azonnal végrehajtották, amelyre a kegyelmi kérelemnek sem volt felfüggesztő hatálya.²⁶ Ez az eljárás rendkívül visszas a halálbüntetés kiszabása esetén, ahol a végrehajtás okafogyottá tette magát a kegyelmi kérelmet. Ezeken a szabályokon finomított a Forradalmi Kormányzótanács május 16-án, amikor elrendelte, hogy a tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak legyenek, továbbá lehetőséget biztosítottak az ítéletekkel szembeni jogorvoslatra.²⁷

A fellebbviteli fórum a katonai ügyszakban az Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszék volt. Ez elnökből és négy tagból állt, akiket a Forradalmi Kormányzótanács választott és bármikor vissza is hívhatta őket. A forradalmi katonai törvényszékek ítéletével szemben panasszal élhetett a vádbiztos, a vádlott és a védő is. A panaszt az ítélethirdetést követő nyolc napon belül kellett jegyzőkönyvbe mondani vagy írásban benyújtani. A panasznak főszabály szerint csak a halálbüntetésre volt halasztó hatálya.

A Főtörvényszék bármely ítélet végrehajtását felfüggeszthette, ha a panasz sikerét valószínűsítette, a forradalmi törvényszékek pedig csak akkor, ha ezt a proletár állam érdeke indokolta. Panasznak akkor volt helye: (1) ha az ítélet hozatalában olyan bíró vett részt, akinek elfogulatlansága ellen alapos okot lehetett felhozni; (2) ha az ítélet rendelkező része érthetetlen vagy végrehajthatatlan volt; (3) ha a bűncselekmény tárgyában már korábban jogerős határozatot hoztak; (4) vagy ha az ítélet nyilvánvalóan igazságtalan volt.²⁸ Ezek a jogorvoslati okok egyrészt meglehetősen szubjektív megítéléshez kötődtek (ítélet igazságtalansága, ítélet érthetlensége) másrészt pedig tükrözik a laikus bírák felkészületlenségét is (res iudicata, ítélet végrehajthatatlan, érthetetlen). A Főtörvényszék a panasz elintézése során eljárási szabályokhoz nem volt kötve.

A forradalmi katonai törvényszék előtt a vádat a vádbiztos képviselte. Az eredeti szabályozás szerint a vádbiztost Budapesten a központi tanács, más helyeken a munkások, katonák és földművesek tanácsa vá-

²⁶ Forradalmi kormányzótanács IV. számú rendelete, a forradalmi törvényszék.

²⁷ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, a forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 9. §, 11. §.

²⁸ Forradalmi Kormányzótanács CXV. számú rendelete Országos Forradalmi Katonai Főtörvényszék 4. §.

lasztotta katonák, katonaviselt munkások és földművesek közül, később pedig a hadügyi népbiztos nevezte ki. Az alapító rendelet nem követelte meg a jogi végzettséget, csupán azt, hogy vádbiztosul katonát vagy katonaviselt munkást vagy földművest lehetett választani,²⁹ később azonban a törvényszékek felállításáról rendelkező jogszabály úgy fogalmazott, hogy „lehetőleg egy jogtudó”³⁰ személy választandó, ami azt jelentette, hogy törekedni kellett ugyan erre, de nem jelentett eljárási hibát a jogtudó vádbiztos hiánya. Eredetileg a vádbiztos feladata volt a nyomozás, a bizonyítékok előteremtése, miután azonban a Vörös Őrség lett az egyedüli nyomozó szerv,³¹ ezt a feladatkört módosították. Ezt követően a vádbiztos feladata volt: a (1) nyomozás irányítása, (2) tárgyalás előkészítése, (3) vád képviselése. Az eljárást csak a törvényszék elnökének hozzájárulásával szüntethette meg, a vádat pedig saját hatáskörében eljárva nem ejthette el. A Vörös Őrség tagjai által elkövetett bűncselekmények szintén a forradalmi katonai törvényszék illetékessége alá tartoztak.³²

A törvényszéken eljáró védőkkel szemben sem állított fel semmilyen kritériumot a Forradalmi Kormányzótanács, hiszen ahogy a rendelet fogalmaz, „a bíróság bárkit hivatalból kirendelhet,”³³ abban az esetben, ha a terhelt nem élt ezen jogával, vagy a választott védőt azonnal meghívni nem lehetett. A későbbi szabályok annyiban szigorodtak, hogy csak az járhatott el védőként, akit a törvényszék mellett működő védők lajstromába felvettek. A lajstromba szintén végzettségre való tekintet nélkül mindenkit felvehettek. Rendelet kötelezővé tette súlyos vád esetén védő alkalmazását. A súlyos vádat nem konkretizálták, így azt szintén a laikus bírónak kellett értelmezniük.

A Tanácsköztársaság katonai igazságszolgáltatása is ismerte a rögtönítélő eljárást és a HKbp.-hez hasonlóan szintén különleges eljárásként kezelte. Ezt a Forradalmi Kormányzótanács rendelhette el egyes bűncse-

²⁹ Forradalmi kormányzótanács LIII. számú rendelete, a katonai büntettek és a forradalmi katonai törvényszékek 1. §.

³⁰ A Hadügyi Népbiztos 9310/el. 12. 1919. számú rendelete; Forradalmi katonai törvényszékek felállításáról 6. bekezdés.

³¹ Forradalmi Kormányzótanács LXXXIV. számú rendelete, a Vörös Őrség az egyedüli nyomozó testület 1. §.

³² Hadügyi népbiztos 10622/el. 12. 1919. számú rendelete; Vörös Őrség tagjainak a forradalmi katonai törvényszékek illetékessége alá tartozásáról, Vörös Hadsereg Rendeletei 1919/34. szám, 146. o.

³³ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, a forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 10. §.

lekmények tekintetében az ország egészére vagy meghatározott részére. Fontos kiemelni, hogy a rögtönítélő eljárás bevezetését hadművelleti területeken a hadsereg főparancsnokság volt jogosult elrendelni. A rögtönítélő bíraskodás gyakorlására külön bíróság volt kiküldhető, de a katonai forradalmi törvényszékeket is megbízhatták ezen hatáskörrel.³⁴

Ilyen külön bíróságok voltak az ún. terrorkülönítmények. Ezen terrorkülönítmények minden erkölcsi és jogi szabályon túlléptek vállalt ideológia céljaik megvalósítása érdekében. Ezt jól tükrözi Herzog Rezső ezredsegédnek, Kutassy János zászlóaljparancsnoknak, Glasner Béla zászlóaljparancsnoknak és Fehér Imre parancsnoknak a IV. hadtestparancsnoksághoz intézet folyamodványa, amelyben, mint írták „az igazság és emberiség nevében” fordultak feletteseikhez, mert „... tartoznak ezzel a világ előtt saját becsületes nevüknek, nehogy valaha a történelem ítélőszéke előtt, mint vérszopók, hiénák állíttassanak be.”³⁵ E folyamodványban vádolták Szamuelyt és csapatát a hatáskörük túllépésével, meg nem engedett terror alkalmazásával, a kihallgatások embertelenségével és az eljárások megsértésével. Szamuely alig pár perc kihallgatás után hozta meg ítéleteit, amely minden esetben halálbüntetés volt. Az ilyen eljárást a hiányos szabályozás eredményezte, hiszen az erről szóló rendelet csupán annyit mondott ki, hogy a tárgyalások nem nyilvánosak és védő részvételét kötelezővé tették. Halálos ítéletet csak egyhangúlag hozhatott, amelyet rögtön foganatosítani is kellett, tehát nem volt helye jogorvoslatnak.³⁶ Ezen, kevéske szabályt sem sikerült, azonban maradéktalanul betartani.

A terrorkülönítményektől eltérően a törvényszékek esetében a budapesti törvényszék utasítással szabályozta³⁷ a többi törvényszék rögtönítélő eljárását. A törvényszékek statáriális bíróságai főszabály szerint hármas tanácsban jártak el, kisebb súlyú ügyekben az elnök egyes bíró elé utalhatta az ügyet, aki két évnél súlyosabb fegyházat nem szabhatott

³⁴ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, A forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 20. §.

³⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 35.cs. A Vörös Hadsereg Rögtönítélő Törvényszékek 1919, szn.l. 60. lap.

³⁶ Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete, a forradalmi törvényszékek szervezete és a rögtönítélő eljárásról 21. §.

³⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 27.cs. III. hadtest forradalmi katonai törvényszék 1919, a rögtönítélő bíróság előtt követendő tárgyalások menete.

ki. A vádbiztos a tárgyalás elején ismertette a vádat, ismertette a bűnügyi nyilvántartó terhelte vonatkozó adatait, továbbá ha szakszervezeti tag volt, ezt is ki kellett emelnie. A terhelthez és a tanúhoz csak a bíróság tagjai intézhettek kérdéseket, a védő és a vádbiztos csak indítványozhatta kérdés feltevését. A bizonyítás lefolytatása után a bíróság tagjai zárt tanácskozáson hozták meg ítéletüket. Halálos ítéletet csak egyhangú határozattal hozhattak. Az ítéletet rövid indokolással írásba kellett foglalni és azonnal végrehajtani.

A katonai ítélkezési fórumok felállításával egy időben, a Tanácsköztársaság alkotmányának előírásai alapján felállították a munkás- és katonatanácsokat, amellyel párhuzamosan hatályon kívül helyezték a Népköztársaság katonatanácsokat létrehozó rendeletét és beszüntették azok működését.³⁸ A munkás- és katonatanácsok és a Vörös Hadsereg között a kapcsolatot a politikai megbízottak tartották fent, akiket a hadügyi népbiztosság közvetlenül vagy a hadosztály politikai megbízottjának előterjesztése alapján nevezett ki. Az alosztály-parancsnokságig minden alakulatnál működött ilyen megbízott, akiknek feladata volt a fent említett kapcsolattartás mellett, a proletárdiktatúra érdekeinek képviselése a haderőn belül, valamint ellenőriznie kellett a parancsnok politikai hűségét, továbbá minden olyan személyét, aki nem volt proletár.³⁹

Mindezek mellett felállították a katonai átvizsgáló tanácsokat, amelyek feladata a korábbi rendszerben indított büntetőeljárások felülvizsgálata volt. Felállítása felöl a hadosztály politikai megbízottjának kellett gondoskodnia minden olyan megye területén, ahol hadosztály székel, a megyei munkás-, katonai- és földműves tanácsok tagjaiból. A katonai átvizsgáló tanács elnökből és két tagból állt, akik katonaviselt vagy régi szakszervezeti egyének lehettek csak, emellett pedig két tagnak tényleges katonának kellett lennie. Az ügy előadója a vádbiztos volt, akinek a lehetőségekhez mérten jogvégezett embernek kellett lennie, munkáját igazságügyi tisztek segítették. A katonai átvizsgáló bizottság vizsgálhatott be nem fejezett ügyeket és újrafelvételi kérelem alapján olyan ügyeket is, amelyekben az elítélt a büntetést még nem állta ki. A budapesti átvizsgáló tanácsnak kizárólagos illetékessége volt, olyan ügyben, amelyben az elítélt szabadságvesztését a budapesti gyűjtőfogház-

³⁸ Hadügyi népbiztos 8135/el/7. számú körrendelete, katonatanácsok megszüntetéséről, Vörös Hadsereg Rendeletei 1919/26. szám, 111. o.

³⁹ Hadügyi népbiztos 8465/el/7. számú körrendelete, politikai megbízottak hatóköréről, Vörös Hadsereg Rendeletei 1919/27. szám, 119. o.

ban, a váci, a sopronkőhidai fegyintézetben, a márianosztrai fegyintézetben, a szegedi börtönben, vagy a hartai közvetítő intézetben töltötte. Az átvizsgáló tanács az eljárásokat megszüntethette, vagy folytatása mellett dönthetett, a büntetéseket törölhette, vagy hatályában meghagyhatta. Döntése során figyelembe kellett vennie, hogy azokat a személyeket fel kellett menteni, akiket olyan bűncselekmény miatt ítélték el, amelyek a régi militarista rendszer vagy kapitalista társadalom védelmét szolgálták, de nem volt felmenthető, akit a gazdaságilag gyengébb helyzetben lévő kizsákmányolása végett szankcionáltak, és aki közveszélyes volt.⁴⁰

A fegyelmi fenytő hatalomra vonatkozó szabályokat csak május 31-én módosították, vagyis a Népköztársaság katona tanácsainak megszüntetésével interregnum állt fent, hiszen jogszabály szerint működtek a választott esküdtszékek, de eljáró tagok hiányában lényegében nem működhettek. Ezen időponttól megszüntették az esküdtszéki rendszert a fegyelmi jog területén és azt ismét a régi szolgálati szabályzatban meghatározott parancsnokok gyakorolták, mégpedig a politikai megbízottak ellenőrzése mellett. A parancsnokkal szembeni eljárásban csak a forradalmi katonai törvényszék mondhatott ki parancsnoki állásból elmozdítást, illetve a Vörös Hadsereg kötelékéből való kizárást. Fegyverhasználati jog illette meg a parancsnokokat olyan esetben, ha a közrend fenntartására, vagy helyreállítására irányuló parancsa ellen heveskedve vagy tettlegesen léptek fel.⁴¹

A Tanácsköztársaság utolsó hónapjában világossá vált a rendszer vezetői számára, hogy a Vörös Hadseregnél „... komoly tiszthiányok mutatkoztak, és a román, illetve csehszlovák erők elleni harc során egyre inkább szükségesnek látszott e hiányok enyhítése,”⁴² ennek volt oka, a fenti szolgálati szabályzatban rögzített elmozdításukra vonatkozó korlátozások, valamint több későbbi rendelet is. A szolgálati szabályzatban foglaltak szerint a parancsnok elmozdításáról és kizárásáról csak és kizárólag a katonai forradalmi törvényszék dönthetett, azonban önálló bünte-

⁴⁰ Hadügyi népbiztos 9309/el. 1919. számú rendelete, a katonai átvizsgáló tanácsok felállításáról, Vörös Hadsereg Rendeletei 1919/31. szám, 131-132. o.

⁴¹ Hadügyi népbiztos 8483/el. 7. számú körrendelete, a fegyelmi fenytő hatalom gyakorlásáról, Vörös Hadsereg Rendeletei 1919/35. szám, 149-150. o.

⁴² SZAKÁLY SÁNDOR: *Honvédség és tisztikar 1919-1947*, 2002, Ister, Budapest, 10. o.

tésként nem szabhatta ki a fenti szankciókat, csak kötél által végrehajtandó halálbüntetés esetén mellékbüntetésként.⁴³

A hadügyi népbiztos a tisztek felesleges elvesztegetését kiküszöbölendő meghatározta a volt tisztek letartóztatásával kapcsolatos szabályokat. Ez mind a törvényszékekre, mind a vádbiztosokra nézve kötelező volt. A jogszabályban elrendelte (ismételten),⁴⁴ hogy főszabály szerint katonai parancsnokokat (volt tiszteket) csak a hadügyi népbiztos előzetes írásos vagy távirati engedélyével lehetett letartóztatni. Mivel a korábbi rendeletek ellenére továbbra is foganatosítottak engedély nélküli letartóztatásokat ezért, a hadügyi népbiztos rendelete értelmében, aki ezt követően is vétett a rendelet ellen azt a hadsereg harckészsége elleni büntet elkövetése miatt forradalmi törvényszék elé állították. Elrendelte az addig engedély nélkül letartóztatott tisztek szabadon engedését. A fentiek alól kivételeként rögzített két esetkör: (1) a letartóztatás politikai okból halaszthatatlan (ekkor szigorú megfigyelés alá kell helyezni, ami szabad mozgását nem korlátozhatta); illetve a (2) tettenérés vagy határozott vád esetén, ha a szigorú megfigyelés nem volt elegendő, akkor lehetett őrizetbe venni.⁴⁵

E rendeletet 1919. június 17-én bocsátották ki, – nem elfelejtve azt, hogy ez egy korábbi rendelet megerősítése volt – tehát késői felismerése volt annak, hogy egy hadsereget jól felkészített és hivatásos tisztek hiányában nem lehet megfelelően működtetni, e rendelet elkésettsége tovább gyengítette a hadsereg reagáló képességét és ezzel szabad utat engedett az országot megszálló román csapatoknak.

A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-jén bekövetkezett bukása után az általa felállított szervezetrendszert illegitimnek nyilvánították. A jogfolytonosság elvét valló, restaurációs szándékkal fellépő kormányok a katonai igazságszolgáltatás területén ismét a HKbp. rendelkezéseit tekintették hatályosnak Magyarországon.

⁴³ Hadügyi népbiztos 11406/el.n./7. számú körrendelete, a 8483/el.n./7. számú körrendelet kiegészítéséről, Vörös Hadsereg Rendeletei 1919/42. szám, 171. o.

⁴⁴ A hadügyi népbiztosság 1919/10972/el.n. 31. számú rendelete és az igazságügyi népbiztos 32018/1919 I.N.E. számú rendelete, HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32. cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 309. öe. 7. lap.

⁴⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 92. Forradalmi Katonai Törvényszékek 609. f. 32. cs. Szombathelyi F. K. Tsz. 1919. – Fkt. 309. öe. 7. lap.

A nemzeti katonai büntető kodifikáció kiteljesedése: az 1930. évi II. törvénycikk¹

Az 1930. évi II. törvénycikk az első olyan magyar katonai büntetőtörvény, melyet államiságát tekintve vitathatatlanul önálló magyar állam törvényhozása alkotott meg. Ez a tény azért döntő fontosságú, mert bár több elődje volt e törvénynek és évszázadokkal előtte is született már katonai szabályozás, az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv mégis az 1930. évi kódex volt.

Tekintettel a Kiegyezés ellenére – törvényi szintű szabályozás nélkül – tovább élő, oktrojált osztrák jogra, valamint az ebből kipattanó politikai és szakjogtudományos vitákra, továbbá az 1912. évi eljárási jogalkotásra, amellyel meghasadt a katonai büntetőjogi szabályozás szellemiségének egysége, méltán mondhatjuk, hogy az 1930. évi jogalkotás időszerű reformot vitt véghez.

A Rákóczi Ferenc idejében megalkotott „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények”² c. gyűjtemény, majd az azt követő különböző osztrák szabályozások az 1855. januárjában császári nyíltparancssal bevezetett katonai büntetőtörvénykönyvvvel bezárólag mind olyan előzmények voltak a katonai büntető kodifikáció tekintetében, amelyek így, vagy úgy, de figyelembe vehetők voltak az előkészítés során.

1. A nemzeti kodifikáció politikai és jogalkotási előzményei

Az önálló magyar Ktbt. nemléte e rövid áttekintés alapján is látható, hogy nem a jogi szabályozottság hiányával egyenértékű. A magyar katonai alakulatokra az új törvény hatálybalépésének napjáig az az osztrák

¹ A tanulmány a szerző „Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története” című tanulmányának rövidített, átdolgozott változata. (Lásd: FARKAS ÁDÁM: Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története, in SULYOK GÁBOR (szerk.): *Optimi Nostri. Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok 2009*, 2009, Universitas-Győr, Győr, 112-142. o.

² FARKAS GYÖNGYI (szerk.): *A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991*, 2003, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 7. o.

szabályozás vonatkozott, melyet Ferenc József császár 1855-ben oktrojált, s melyet a kiegyezés és a monarchia politikai elitje, mindennemű alkotmányossági viták ellenére helybenhagyott. Olyan szabályozásról beszélünk, mely az egységes császári és királyi hadsereg egységes büntetőtörvényeként négy így vagy úgy, elkülönült területen és „jogrendszerben” – magyar, osztrák, horvát, bosnyák – hatályosult, s egy birodalom közös hadseregét szabályozta, azonban egyesek szerint jelentősen sértette a magyar államiságot és ezáltal számos politikai és jogi vita tárgyát képezte.

Az 1930. évi II. tc. megalkotása tehát nem csupán a teljesen független, önálló államiság létrejöttéből fakadó átalakítások lezárásaként volt időszerű, hanem a magyar katonai büntetőjog nemzeti önállósításának és korszerűségének vonatkozásában is, hiszen ha Rákóczi Ferenc hadi reguláit rövid élettartama és egyes kodifikációs elvárások miatt nem vesszük figyelembe, akkor Magyarországnak Ausztriához mérten mintegy 80 év lemaradása volt az önálló katonai büntető kodifikáció terén. Ez a helyzet tovább fokozódott az 1912-es katonai perrendtartási reformmal, mellyel megbomlott a katonai büntetőjog elvi egysége. Ennek oka, hogy az 1855-ös „Ktbt. a középkorias megtorlás elvét ismeri el, míg az 1912-es katonai büntető perrendtartás a modern jogban képviselt megjavítás elvét.”³

A magyar katonai büntetőjogi kodifikáció tehát módfelett aktuális volt már az 1920-as évek végére, különös tekintettel arra, hogy szükségességéről már több mint hatvan évvel a megalkotás előtt is viták folytak előbb csak az önálló haderő kérdésének immanens elemeként, utóbb a katonai bíróságok hatáskörére vonatkozó törvényjavaslatok révén önálló kérdésként is.

„Ha pedig valaki okát vizsgálná annak, hogy az állandó katonaság megállapítása óta miért nem sürgették ily teljesen önálló, független, külön hadsereget az ország rendei, valószínű azon eredményre jutna, hogy nem sürgették, nem követelték, mert azon meggyőződésben voltak, hogy két ilyen elkülönülő, független és önálló hadsereggel, annyi harc és vesztély között, sem a hazát, sem ő felsége trónját s többi országait a *pragmatica sanctio* értelmében megvédeni nem lehetett volna.”⁴

³ Uo. 32. o.

⁴ KOC SIS BERNÁTH (szerk.): *Válogatás a Magyar Hadügy írásaiból*, 1986, Zrínyi Kiadó, Budapest, 616. o.

Deák Ferenc felszólalásának részlete jól szemlélteti a Kiegyezés után, a véderővita kapcsán kialakult hangulatot az önálló magyar hadsereg tekintetében, mely hangulat az önálló magyar katonai anyagi büntetőjog helyzetére is érvényesnek mondható.

Mind a Hadtörténelmi Levéltár repertórium, mind pedig Cziáky Ferenc és Hautzinger Zoltán kiemeli, hogy a lehetőség 1868-ban a XL. tc. révén adott volt az új, magyar katonai büntetőjogi törvényalkotásra, ezzel a lehetőséggel azonban a magyar országgyűlés nem élt. Természetesen ebből nem alakítható ki egyértelműen negatív ítélet, hiszen még az 1920-as évek kapcsán is a következőket jegyzi le az utókor:

„Bármily sürgősnek kellett is az anyagi katonai büntetőjog reformját tekintetni, nem lehetett elzárkózni annak a felismerése elől sem, hogy ilyen reformnak aléptímenyét a fegyveres erő szervezete, illetőleg az azzal kapcsolatos védtörvény és szolgálati utasítások alkotják és hogy nem lehet ilyen mélyreható reformhoz fogni a nélkül, hogy kellőképpen előkészítenék és főleg hogy a lefolyt háború tapasztalatai és az idegen államok hasonló törvényalkotásai és reformtörekvései egybegyűjtetnének.”⁵

Mindezen, a nemzeti öntudatot már 1867-ben sértő tények ellenére azonban a kiegyezéssel megkezdődhetett a magyar katonai igazságszolgáltatás önállósulása, mégpedig a honvédtörvényszékek felállításával és ezzel egyetemben a magyar katonai jogalkalmazó személyzet részleges önállósításával, ami pedig értelemszerűen az önálló katonai anyagi büntetőjog egyik alapkőve a szükségszerű szakmai előkészítést figyelembe véve.

Természetes az önálló hadsereg és vele az új katonai büntető anyagi- és eljárásjog kérdésén nem lépett túl nyomtalanul a történelem, s nem hagyta szem elől a kiegyezés éveinek mulasztásait sem.

Az 1880-as évek haderőreformjái főként szervezeti és hatásköri tekintetben foglalkoztatta a politikát és az értelmiségi köröket a kérdés, a '80-as évektől azonban már eljárásjogi tekintetben is érte képviselői támadás a fennálló, vitathatatlanul anakronisztikus helyzetet, vagyis a szellemiségében a Mária Terézia korabeli perrendtartásig visszanyúló normarendszert és általa az 1855-ös oktrojált Kbt-t.

A XIX. század utolsó éveiben „az 1890:5. tc. 15. §-a a tényleges szolgálatban álló egyéneket a behívás napjától az elbocsátás napjáig katonai büntető és fegyelmi szabályok alá helyezte, ezzel visszatértek az

⁵ FARKAS (2003): *i. m.* 32-33. o.

1855. január 15-i osztrák rendelkezéshez.”⁶ Ez azonban egy ilyen politikailag vitathatatlanul puskaporos korszakban, csak a dualista rendszerben alapjaiban ott rejlő ellentétek felszínre kerülésének kedvezett. Ezt igazolja Finkey Ferenc közjogi megítélése is:

„A magyar államnak alkotmányos úton hozott saját katonai büntető jogszabálya még ma sincs, hanem a véderő (...) magyar részeire, vagyis a Magyarországról besorozott tényleges katonai személyekre és a magyar honosságú tisztekre, valamint a magyar királyi csendőrség tagjaira is az osztrák katonai büntetőtörvény van hatályban (...) Ez az állapot kétségtelenül nem felel meg az 1867-iki kiegyezésben biztosított paritásnak, és mélyen sérti a magyar állam önállóságát, hogy a magyar állampolgárok egy nagy osztálya voltaképpen idegen törvény alatt áll.”⁷

Vélhetően ezen álláspont korabeli megnyilvánulásaként értékelhető, hogy „a magyar országgyűlés 1868. november 29-i ülésén Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter terjesztett elő egy törvényjavaslatot a katonai bíróságok hatásköréről.”⁸ A törvénytervezet jelentős vitát váltott ki, minthogy katonai eljárás hatálya alá kívánt vonni minden tényleges szolgálatban állót, aki esküjét letette, illetve a tényleges szolgálatban nem állókat, ha katonai bűnök és vétségek elkövetésének gyanújába kerültek. Az országgyűlés több képviselője is támadta ezt az indítványt, mondván minden 19 és 32 év közti férfi ezzel katonai eljárás hatálya alá kerülne, valamint képlékeny a katonai vétségek és büntettek köre is a javaslat szempontjából. Ezen ellenérvek eloszlatására Horváth Boldizsár a kormány nevében több kísérletet is tett, de azok nem vezettek végül eredményre. „»Én a magam részéről ily módon az országból kaszárnnyát alakítani nem akarok« - mondta Tisza Kálmán, mert a katonai becsületet mindenféle büntetett sérti, s így csakugyan mindenki 19-től 32 éves korig a katonai bíróság alatt állna. Ezért ő is ellene szavazott. A törvényjavaslatot akkor továbbdolgozásra visszavonták.”⁹

„Az újabb tervezetet 1873. március 6-án Szende Béla honvédelmi miniszter terjesztette elő. A katonai bíróságok hatáskörét a nem ténylegesen szolgáló katonák közül csupán a tisztekre (egyenruhában elkövetett katonai bűnök és vétségek miatt) terjesztették ki. A törvényjavaslat-

⁶ Uo. 30. o.

⁷ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve. IV. kiadás*, 1914, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 122. o.

⁸ FARKAS (2003): i. m. 29. o.

⁹ Uo. 29. o.

hoz csatolt indoklás szerint az alapelv itt is a »mellőzhetetlen szükség«, tehát a katonai bíróságoknak olyan hatáskört adni, amely által az elsőrendű államérdek, a hadsereg harcképességének fenntartása megvalósulhat.¹⁰ Az Országgyűlés azonban ezt a javaslatot sem támogatta, vélhetően a háború idejére szóló rendelkezései¹¹ miatt.

Leszögezhető tehát, hogy az 1855-ös nyíltparancssal életbe léptetett törvény bevált rendelkezésein túl a kiegyezés lényegében csak szervezeti szinten tudott alapokat szolgáltatni a később megalkotásra került önálló magyar katonai büntetőtörvénykönyvnek, de mindezt olyan áron tette, hogy a kor jeles gondolkodóinak némelyike szerint megsértette az 1790. évi X. tc-t, miszerint Magyarországot csak saját alkotmánya és szokásai szerint lehet kormányozni, nem pedig más tartományok módjára. A változás lehetősége azonban az eljárásjog tekintetében a politikai csatározások miatt nyitva állt.

1903-tól az Apponyi csoport kezdő lökésével visszatérővé vált az önálló magyar katonai büntetőjog kérdése a magyar politikában, és bár anyagi jogi tekintetben a különböző nyilatkozatok csak üres ígérek maradtak, 1912-re megszületett az új katonai büntető perrendtartás.

Az 1912. évi XXXII. tc. és az 1912. évi XXXIII. tc. megszüntette az 1700-as évek vége óta fenntartott inkvizitórius eljárást, és a polgári büntető eljáráshoz tette hasonlatossá a katonai büntető perrendet, persze nem teljes mértékű másolás útján. „A polgári normáktól eltérő követelményként fogalmazódott meg az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése, mivel a fegyelem csak úgy tartható fenn, ha a büntetendő cselekményt a büntetés lehetőleg nyomon követi.”¹²

¹⁰ Uo. 30. o.

¹¹ A javaslat úgy rendelkezett, hogy háború idején meghatározott cselekmények miatt a polgári egyének is katonai bíróság előtt feleljenek, ami azonban konkurált volna az 1869. évi V. tc. rendelkezéseivel, miszerint senki nem vonható el illetékes bírójától. Ez pedig politikailag nem volt ez idő tájt elfogadható, még ha az alapvető probléma e tekintetben a közigazgatás és a bíráskodás szétválasztásának kérdésköre terén vetendő fel meglátásom szerint.

¹² FARKAS (2003); *i. m.* 273. o.

2. *Az első önálló magyar katonai büntetőkódex megalkotásának előestéje és parlamenti folyamata*

Megítélésem szerint, a világháború folyamán a háborús szükségleteken túlmutató, átütő erejű reform nem valósulhatott meg a katonai büntetőjog terén, s történelmünk ismeretében az 1918-1920 közötti időszakról sem várható ilyesfajta eredmény. Érdemi változások csupán az alkotmányosság helyreállításának és a kormányzói jogkör újraszabályozásának időszakától váltak és válhattak újra nyomon követhetővé.

„A polgári Magyarország világháborút követő első jelentős katonai igazságszolgáltatást érintő jogforrása a Magyar Királyi Honvédségről szóló – 1921. évi XLIX. – törvénycikk volt, amely azon túl, hogy a békeszerződésben foglaltak szerint újraszabályozta a magyar honvédség szervezeti felépítését, rendelkezéseket tartalmazott a katonai bíraskodásról és fenyítő hatalomról is. A törvény egyrészt meghatározta a tényleges katonai egyén fogalmát, (...) másrészt kimondta, hogy a tényleges katonai egyénnel szembeni eljárás továbbra is a katonai bíróságokat és fegyelmi hatóságokat illette meg.”¹³

Az 1921. évi XLIX. tc. emellett még rendelkezett arról is, hogy a katonai büntetőbíraskodás terjedelmét – a katonai büntetőjog egészét – külön jogszabályban fogják meghatározni. Ez a jogforrás pedig a későbbiekben megalkotott 1930. évi II. tc. lett, melynek előkészítésével párhuzamban biztosítani kellett a még hatályos rendszerek működését és a változó pénzügyi, gazdasági viszonyokhoz történő „felzárkóztatását” is, így példának okáért a már említett pénzbírsági tételek korszerűsítését és átszámítását. A magyar királyi honvédségről szóló törvény említett szakaszai tehát visszavonhatatlanul előirányozták az új kódex megalkotását, egy komoly történelmi léptékű tartozás törlesztését.

Az utókor forrásai rendre lejegyzik, hogy az önálló katonai büntetőtörvény megalkotásának folyamata már 1921-ben megkezdődött. Ezt a deklarációt eddigi kutatásaim alapján sem cáfolni sem megerősíteni nem tudom, mivel eddigi levéltári kutatásaim során erre vonatkozó iratokat nem találtam, aminek oka lehet, hogy számos irat utólag eltűnt, megsemmisült, vagy még nem került feldolgozásra. A megalkotással kapcsolatos áttekintésem ezen okokból kifolyólag jelen tanulmányban a parlamenti vitára korlátozódik.

¹³ Uo. 274. o.

A törvény vitájára 1929-ben, a törvény súlyát tekintve sajátos körülmények között, a szociáldemokrata „ellenzék”¹⁴ szervezett távolmaradása mellett került sor. A vitára a törvényjavaslatot vitéz Gömbös Gyula honvédelmi miniszter nyújtotta be, majd a véderő és igazságügyi bizottságok együttes megvitatás után egy tárgyrag pótlásával és a 38. § 3. pontjának módosításával terjesztették a Tisztelt Ház elé. Ez utóbbi tartalmi módosítást azonban a vita végén Erődi-Harrach Tihamér bizottsági előadó módosító indítvánnyal az eredeti szövegrészhez igazította, így érdemi módosítás a törvénytörvényen csak a tárgyrag tekintetében történt.

A vita során a törvénytervezetet ért, véleményem szerint kis számú és a törvénytörvényen egyáltalán nem változtató kritikákat két csoportra lehet osztani. Az első és vitathatatlanul nagyobb kiterjedésű kritikai halmazba a politikai ellentétekre, a kormány-ellenzék, illetve a katonacivil felállásra visszavezethető argumentációk tartoznak, melyeknek fő szószólója jelentős kritikai éllel Dr. Gál Jenő ügyvéd, jogi szakíró volt. A második csoportba a jogtudományi kérdéseket boncolgató, de elzárkózásig, a törvény elutasításáig messze nem fajuló kritikai megjegyzések és felszólalások kerülhetnek.

A politikai indíttatású kritikák tekintetében az indító momentum a szociáldemokrata frakció távolmaradása és deklarációja volt, melyet aztán a kormánypárti és kormány közeli felszólalók mindegyike éles támadások tárgyává tett. Ebben a deklarációban és Dr. Gál Jenő felszólalásaiban a kormányzatot azzal támadták, hogy a törvénytervezet, melynek megalkotását megelőzőleg minden képviselő sürgette, nem időszerű, mert előbbre valóak a gazdasági és szociális kérdések, a hadirokkantak, hadiárvák, hadiözvegyek kérdése, a katonák zsoldbéli és egyéb viszonyainak rendezése. A deklaráció másik fontos tartalmi eleme, a nyílt háborús készülődés vádjá volt, melyet a teljes képviselőház elutasított annak anyagi és történelmi lehetetlensége és „nemzetidegen”¹⁵ agitatív jellege miatt.

¹⁴ Jelen esetben az ellenzék kifejezést azért tettem idézőjelbe, mert a történelmi helyzet ismeretében az érdemi ellenzéki munka a kormányzó párt mondhatni kényelmes többségével szemben, csak erőteljes jóindulattal tekinthető ellenzékiiségnek.

¹⁵ „Magyar ember ilyet nem mond!” hangzott el a parlamenti vita során több képviselő bekiabálásában, mikor a deklarációról ezen pontjáról esett szó.

Dr. Gál Jenő felszólalásaiban kétségsbe vonta, hogy a javaslat 1921 óta előkészítés alatt áll, mondván e munkába sem a Jogászegyletet, sem a kamarákat nem vonták be. Ezen nézetéhez kapcsolódva számomra kissé „összeesküvés jellegű” azon álláspontját fűzi, miszerint a javaslatot esetlegesen még Magyarország állami önállósága és függetlensége előtt szövegezték, mondván a Csemegi-kódexet nem „magyar”, hanem a dualizmus korabeli szokás szerint „hazai” büntetőtörvényként nevezik meg. Ezen álláspontját tovább finomítja azzal, hogy az 1929-ben már elfogadott hasonló svájci szabályozást az indoklás még javaslatként nevezi meg, ami szintén a vitát érdemben megelőző szövegezés bizonyítéka szerinte. Ezt követően ideológiai töltettel a katonai bírászkodás és a polgári ítélkezés szétválasztását kritizálja és más államokbeli állapotokra – a kormánypárt véleménye szerint hiányosan ebből kifolyólag hibásan – hivatkozik, mivel más alkotmányos fejlődési tendenciákat és sajátos jellemzőket akar a magyar hagyományok körébe beiktatni.

Félrevezetés lenne azonban azt sugalmazni, hogy csupán a kategorikus ellenzék fogalmaz meg ilyen-olyan kritikai megjegyzéseket, vagy véleménykülönbségeket a törvénytervezettel és a betérjesztő kormányzat képviselőivel, vitéz Gömbös Gyula honvédelmi miniszterrel és Zsitvay Tibor igazságügyminiszterrel szemben. A kormány oldalán betudható képviselők is megjegyezték néhány politikai tartalmú „ellenvéleményt”, melyek közül kiemelendőnek tartom Dési Géza azon véleményét, miszerint az akasztásra ítélték végrehajtás előtti kicsapása a seregből következetlen, jogilag is kritizálható és a mundér becsületét érdemben nem védelmező lépés, valamint Csontos Imre kérését a honvédelmi miniszter felé a halálbüntetések „nemzeti érdekből” történő korlátozásáról.

Ezen magánvéleményeken túl érdemi politikai kritika a törvényjavaslattal szemben nem, a kormányzattal és a képviselőház, majd a felsőház egyes eltérő álláspontú tagjaival szemben rendre, afféle politikai fricskaként kerül megfogalmazásra, melyeket nem kívánok taglalni, lévén, hogy ezek nem tartoznak a törvényjavaslat érdemi vitájához, annak politikai kísérorhajójaként értelmezendők.

A bíráló felszólalások másik csoportjába az eltérő, vagy inkább teljességgel nem azonosítható jogtudományi álláspontokból fakadó véleményeket sorolnám. Ezekkel a dolgozat jelen részében általánosságban foglalkozok, majd a későbbiekben a Kbtbk. egyes kritikus szakaszaira részleteiben is kitérek.

Úgy gondolom, hogy törvényjavaslat szakmai kritikája lényegileg négy nagy fontosságú kérdés köré élezhető ki. Ezek a kérdéskörök: (1) a polgári és katonai ítélkezés különválasztása; (2) a katonák társadalmi elkülönülésének enyhébb, de elvitathatatlan fenntartása; (3) a kivételes hatalom restaurálási lehetőségének katonai büntetőtörvény általi fenntartása és (4) a büntetési tételek humanitása.

„Civil felett ne ítéljen a katonai bíróság, ezt követeljük!”¹⁶ kiabálta be Rassay Károly, mintegy összegezve az ellenzők véleményét a polgári és katonai ítélkezés elválasztása és a különleges hatalom tekintetében. Az ítélkezési fórumok elválasztásának tárgyában az ellenvélemények döntő hivatkozási alapja volt a javaslat bírálói számára Anglia és Svájc, ahol érvelésük szerint békeidőben nem tartottak fenn elkülönült katonai bíróságokat, vagyis a katonák elkülönülését oly szinten oldották tették, hogy azok felett polgári bíróság ítélkezhetett. Ezen kritika alapját azért tartom ingatagnak, mert olyan eltérő történelmi és jogi fejlődésű államokra hivatkozott, ahol maga a katonai szolgálat is másképp alakult - főként Svájcban - mint Magyarországon, s ezen álláspontomat annak ellenére fenntartom, hogy jeles jogtörténészeink Anglia alkotmányfejlődését tartják a magyar fejlődési vonal legközelebbi rokonának. Erre a kritikára a kormányoldal azzal az állásponttal válaszolt a törvény vitája kapcsán, hogy hagyományaink éppúgy megkívánják a külön fórumokat, mint a polgáritól jelentékeny módon elkülönülő életviszonyok és kötelezettségek, s ehhez hozzáfűzték azon véleményüket, hogy a meghivatkozott országokban háború idején hadbírók járnak el a legtöbb ügyben, míg nálunk ez a megoldás kivételes felhatalmazással valósulhat csak meg. Ezen kritikai észrevétel fontosságát abban látom, hogy - túl a liberálisok és konzervatívok közti politikai ellentéteken -, a jogfejlődés olyan alapvető tételeire hivatkozik, mely egyébként a törvény első szakaszában a polgári büntetőkódex piederstälra emelésével, vagyis a régi, teljes elkülönítéssel történő szakítással megjelenik, s mely kérdés a kívánt formában a mai napig nem került a megvalósult átalakítások körébe, hiszen – legalább az eljáró szakemberek katonai állományba tartozása révén – elkülönült a katonai ügyekben zajló eljárás a mai napig. Ez az ellenvélemény tehát jelentős hatású, Beccaria munkásságáig visszavezethető szellemiséget tükröz, mely részint megvalósult a javaslat becikkelyezésével,

¹⁶ Az 1927. évi Január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, XXIII. Kötet, 1929, Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvnyomdája, Budapest, 187. o.

azonban a jogalkotás – igaz a szervezeti különállás megszüntetésének romló tendenciáival sokat lépett ez ügyben, de – teljességgel még a mai napig sem vitte ki, s úgy hiszem racionális és józan jogalkotói munka eredményeként nem is viheti ki.

A polgári és katonai rétegek elkülönítésének fenntartása a törvényben nem képezheti vita, vagy tagadás tárgyát. A törvény túl a speciális katonai viszonyokból következő tényállásokon, büntetési tételeken és szabályozásokon, olyan lehetőségeket tart nyitva, mely képes a tisztikar társadalmi elkülönültségének konzerválására. Ez a kérdés a vita során rendre „terítékre kerülő” 38. §-ban fogalmazódik meg a tiszti fegyverhasználat jogának szabályozása kapcsán. A szabályozás részletes visszasságairól később szólok, annyit azonban általánosságban mindenképp kiemelendőnek tartok, hogy ez a szakasz olyan valóban meghaladott, de Magyarországon a keresztény konzervatív berendezkedés miatt életképes elkülönítést tudott életben tartani a korszak végéig, melynek pusztá szabályozásszintű léte is a társadalombeli rétegek éles cezúrával történő súlyozási elkülönülését tükrözte.

A kivételes hatalom fenntartásának lehetőségéről a 4. § rendelkezik. Vitája során erőteljesen átpolitizálták a kérdést, mely nem más körül forog álláspontom szerint, mint az erős és előre tervező, illetve a kevésbé erős és előre tervező állam ideáljai körül. Ez a szakasz a korszakban egyébként is kiemelkedő jelentőséggel bíró erős állam eszméjét erősítette tovább, valóban fenntartva azt a lehetőséget, hogy szükség esetén az állam – pontosabban a kormányzat – kivételes hatalommal kényszerítse ki akarátát. Ez a kérdés mai szemmel nézve talán alkotmányosan aggályos, politikailag pedig meglehetősen kritikus, ám a történelmi szituációba helyezkedve, a kormánypárti argumentáció olvasatában, ha nem is automatikusan elfogadható, de minden bizonnyal megfontolandó az akkor még friss történelmi tapasztalatok okán.

A negyedik és egyben utolsó lényegi vitakérdés a szintén Beccaria ténykedéséig visszavezethető humanitás kérdése volt, aminek két lényegi vetülete fogalmazódott meg a vita során. Az egyik a halálbüntetés eltörlésének, de legalább jelentékeny korlátozásának igényében, a másik pedig a szabadságvesztés büntetésekre vonatkozó súlyosbító körülmények tarthatatlanságának hirdetésében nyilvánult meg. Az első vetületet a kormányzat „a fegyelem pedig a hadsereg lelke” tételmondatra hivatkozva utasította el, mondván azon tényállások melyeknél a halálbüntetést a jogalkotó kilátásba helyezte, a hadsereg fegyelmét olyan mértékben képesek sérteni, hogy csak példaértékű fellépéssel lehet elkövetésüket

megelőzni, vagy visszafogni. A második vetület tekintetében dr. Gál Jenő kritikáját magam sem tartom megalapozottnak, mivel úgy látom, hogy a törvényben a büntetés végrehajtása tekintetében megállapított súlyosítások nem az elítéltek kínzására, hanem a büntetésük megrövidítésére irányulnak. Ez a törvény szövege szerint a következőkben ragadható meg:

„8. § Az egy évnél nem hosszabb tartamban meghatározandó börtön- és fogházbüntetést valamint az elzárásbüntetést az elítélt egyéniségének szem előtt tartása mellett súlyosítások alkalmazásával meg kell rövidíteni.

Súlyosítások: a bört, a kemény fekvőhely, fogház- és elzárásbüntetés esetében pedig még a magánzárka is. [...]

A bört és a kemény fekvőhely legalább egy napi megszakítással hetenként legfeljebb kétszer, a magánzárka egy-egy havi megszakítással egyhuzamban legfeljebb egy hónapon át alkalmazható.

Minden egyes súlyosítás minden napja külön egy-egy büntetési napnak számít.

Egyáltalában nem alkalmazható súlyosítás a rendfokozatukban elítéltségük után is megmaradó tisztekkel (hasonló állásúakkal), valamint azokkal szemben, akiknek egészségét a súlyosítás veszélyeztetné.”¹⁷

Véleményem szerint a kiemelt részek jól mutatják ezen súlyosítások igazi célzatát, a büntetési idő megrövidítésének lehetőségét mégpedig a legénységi állományra nézvést, enyhítve ezzel a hadsereg alacsonyabb beosztású tagjaira a fegyelem és szigor miatt nehezedő terheket, lehetővé téve csupán számukra az esetleges büntetési tételek megrövidítését, s megmutatva, hogy bár a törvény erőteljesen elkülöníti a tisztikart, ez az elkülönítés nem minden esetben a tiszt állomány előnyére történik.

Összességében tehát a törvényjavaslat általános vitájának kritikáit ezekben a momentumokban ragadnám meg a fenti csoportosításba rendezve. A részletes vita során ezek a kérdések részint újra felmerülnek, persze ekkor már az egyes szakaszokra vetítve minden kíváncsiat, egyetértést, vagy ellenérzést.

A részletes vita kevésbé politizált folyamában a katonai büntető-törvénykönyvről szóló – a képviselőházban – 821. számú törvényjavaslatnak három kiemelten vitatott szakasza – 4.§, 5.§, 38.§ – valamint há-

¹⁷ 1930. évi II. tc. „a katonai büntető törvénykönyvről” (továbbiakban: Ktbtk.) CJH.

rom az általános vita kritikáin túlmenően érdemben vitatott szakasza – 32.§, 34.§, 55.§ – volt.

A kiemelten vitatott szakaszok közül sorrendben a 4.§ volt az, mely komoly aggályokat is megfogalmazott a törvényjavaslat egésze, illetve az általa biztosított politikai lehetőségekkel szemben.

„A háború idejére szóló különös rendelkezéseket határvédelmi zavarok vagy az ország belső békéjét súlyosan veszélyeztető lázadás idején is alkalmazni kell. A minisztérium rendeletben határozza meg és teszi közzé azt a napot, amelyen az ily rendelkezések alkalmazása kezdődik és végződik, valamint azt a területet, illetőleg azt a köteléket, ahol az ily rendelkezéseket alkalmazni kell.”¹⁸

Ezt a szakaszt a képviselőház több tagjai is alkotmányosan aggályosnak találta, mivel a különös rendelkezések beálltának megállapítását a szakasz a minisztérium kezébe helyezi, ezzel pedig a hatalommegosztást súlyosan veszélyeztető hatalmat ad az éppen aktuális kormánynak. Ezt a kritikát a magam részéről jogosnak találom, a kormányszat azonban két a korszak még sajnó sérelmeit kihasználó válaszbán semlegesítette az ellenvéleményeket. Az első a szociáldemokrata deklarációra hivatkozva a külső és belső ellenség kérdése volt, mely már az általános vitában felmerült és kiemelte, hogy csak hatékony eszközökkel lehet védekezni az országot megcsonkító külső ellenségekkel és a belső ellenségekkel szemben. A másik ettől nehezen elválasztható érvelés a belső békét súlyosan veszélyeztető események esetére vonatkozik, melyekkel kapcsolatban a képviselőházban és a felsőházban egyaránt az őszirózsás forradalmat és a tanácsköztársaságot idézték fel, melyeknek újbóli megismétlődését e rendelkezéssel a kormány elháríthatónak tartott. Ezt az argumentációt mintegy kiegészíti az a kormánypárti érvelés, miszerint ez a rendelkezés más fejlett államok és Nyugati hatalmak hasonló törvényeiben is megtalálható, s mégsem tombol egyik ilyen államban sem a katonai önkény és diktatúra.

A következő kritikus szakasz a területi és személyi hatályról rendelkező 5. § volt, melyet a jogalkotó a következőképp szövegezett meg:

„A jelen törvény hatálya a magyar állam területére és azokra az egyénekre terjed ki, akik a katonai büntetőbíráskodásnak vannak alávetve.”¹⁹

¹⁸ Ktbt. 4. §.

¹⁹ Ktbt. 5. §.

E szakasszal kapcsolatban a kritika elsődlegesen arra irányult, hogy az anyagi jogi javaslat nem határozza meg, kik azok az egyének, akik a katonai büntetőbíráskodásnak vannak alávetve, ezzel pedig a jogbizonytalanság felé sodorják az egyébként általánosan elfogadott és méltatott törvény egészét. A kormányzati reakció erre a szintén el nem hanyagolható kritikára az volt, hogy a büntetőtörvénykönyvvel együttesen tárgyalta „a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről” szóló törvényjavaslattal kiegészülő Kbp. tartalmazza a hiányolt kifejtést. Mindez azonban úgy vélem nem orvosolja az anyagi jogi szabályozás ezen hiányosságát, sőt megtöri a törvény kiforrottságát és teljességét, hiszen az egyébként anyagi jogi körbe tartozó személyi hatály kérdését az eljárási törvényekbe helyezi át. Mindezek ellenére ez a szakasz is átment a törvényalkotási rostán, mégpedig módosítás nélkül.

Az utolsó jelentékeny vitát kavarázó szakaszként a javaslat 38. § 3. pontját emelem ki, mely a becsületsértés esetére vonatkozó fegyverhasználatra vonatkozik, s vitathatatlanul konzerválni igyekszik a katonai szféra és a polgári szféra dualista berendezkedésben oly megszokott elkülönítését.

„Nem számítható be a cselekmény:

3. annak a katonai egyenruhát viselő tisztnek (tisztjelöltnek), aki a becsülete ellen más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából az őt megillető fegyvert azonnal használja, feltéve, hogy ezt a célt másként nem érhetette el és hogy a fegyver használatában az elkerülhetetlen szükségesség határát nem lépte át.”²⁰

E szakasz kritikája szintén helytállónak tűnik számomra annak ellenére is, hogy az országgyűlés szintén módosítás nélkül becikkelyezte a törvény egészével egyetemben. A szakaszon sorra kiaknázott támadási felületek közül nem csupán a társadalmi elkülönítés és ebben a tiszteknek biztosított többletjogok ragadhatók meg. Rendkívül fontos kérdés az is, hogy felhatalmazható-e quasi bírói jogkörrel a becsületsértés sértettje, hiszen ez esetben a megsértett tiszt, vagy tisztnövendék az egyenruha védelmének jegyében mintegy bíróként ítélni meg a sértés súlyosságát. Ennek függvényében, annak ellenére, hogy ő maga a sértett, megállapíthatja, hogy a sértés megüti-e azt a mértéket, melynek folyta-

²⁰ Kbtkt. 38. §.

tása fegyverhasználattal – mint quasi preventív büntetéssel – elhárítandó, mintegy sajátos jogos védelmi helyzetet keletkeztetve egy szűk kör számára, ahol a mérlegelés keretei meglehetősen bizonytalanok. A képviselőház több tagja is rámutatott arra, hogy az egyenruha és az állomány becsületének védelme még abban az esetben sem terelhető ilyen jogilag aggályos mederbe, ha a megelőző korok gyakorlata ezt elfogadottnak vélte, sőt akkor sem, ha az uniformist nem csupán a hadsereg egészét jelképező öltözkékként, hanem a tisztavatáson az államfő által „felszentelt”, az állam részéből való mintegy misztériumként kezelik.²¹ A kérdés megvitatásában és kritikájában azonban túlnyomó részt a gyakorlati példákra kiélezett érvelés mutatkozott erősebbnek, mondván ezen szakasz által legalizált incidensek rendre ittás állapotban, éjfélt után, mulatóhelyeken, netán a gyengébbik nem képviselői miatt kirobbant viták végkifejletjei. Ezzel a gyakorlatias példálózással vált a szakasz szintén átvihetővé, hiszen kihasználva a pragmatizmust, a honvédelmi miniszter ígéretet tett, hogy rendeletben fogja tiltani az éjszakai mulatók és ivók uniformisban történő látogatását. Ezzel a kérdés mintegy megoldottá vált.

A kevésbé fajsúlyos és széles körben megvitatott szakaszok közül jogdogmatikai ellenérzések miatt emelte ki többek között Krüger Aladár a 32. §-t, miszerint a katonai vétségeknek is lehet kísérlete. Ezzel a kitéttel, mely a katonai körülményekhez mért szigorúbb törvénykezés egyik kiváló példázata, több képviselő nem tudott közösséget vállalni. Ennek ellenére természetesen ez a kitétel a törvény része maradt.

Hasonlóan kisebb mérvű vitát kavart Bródy Ernő 34. §-ra mért kritikája. „A tettes és a részes felelősségére vonatkozó általános rendelkezéseket akkor is alkalmazni kell, ha a cselekményt sajtó útján követték el.”²² kitéttel Bródy alkotmányellenesség vélelmével nem tudott azonosulni. Ennek oka az volt, hogy a sajtóvétségek tekintetében hagyománnyal bírt már Magyarországon a fokozatos felelősség alkotmányos elve, mely e rendelkezéssel érezhetően sértve lett, s nyitott kérdés maradt, hogy ezt a sérelmet indokolhatják-e a különleges katonai viszonyok, illetve a hadsereg speciális szerepe az állam működésében és szervezetében.

²¹ Ezen álláspontot Gömbös Gyula honvédelmi miniszter fogalmazza meg felszólalásában.

²² Kbtbk. 34. §.

Az 55. § szintén megkérdőjelezhető kitételével szemben Gál Jenő fogalmazott meg ellenvetéseket, bírálva azt a rendkívül sajátos és elgondolkodtató rendelkezést, hogy a törvény szövege szerint a fegyelmi kihágásokat is számba kell venni a bűnhalmazat elbírálásakor. Ez a rendelkezés szintén olyan kitétel, mely a törvény által alapelveként megfogalmazott szigor és fegyelem elvének tükrében jelentkezik, s joggal válik kritizálhatóvá a polgári értékek elsődlegességének történelmi korszakában.

E szakaszokon túlmenően a képviselőházban véleményem szerint nagy súlyú és jelentős kritika nem fogalmazódott meg, a képviselőház a törvényt harmadszori olvasás után a fentebb említett előadói módosítás, vagyis az eredeti szöveg helyreállítása után elfogadta és a felsőház elé terjesztette.

A felsőházi vita során a három legkritikusabb szakasz ismét górcső alá került, az álláspontok azonban a képviselőházi véleményeket tükrözték, talán annyiban tértek el, hogy némely esetben jobban elrugaszkodtak az aktuális törvényhozási témától, már-már történelmi kérdések elemzésébe bocsátkozva.

A kritikus szakaszokon túlmenően azonban felmerült egy nagyon fontos, már ismert, de más aspektusba helyezett kérdés a felsőházban, mégpedig Vargha Ferenc koronaügyész kritikai megjegyzése nyomán. Ez a kérdés a jogegység kérdése volt a honvédbíróságok eljárásai és a polgári grémiumok eljárásai tekintetében. Vargha Ferenc kifogásolta ugyanis a hadbírói fórumoknak szűken fenntartott jogot, hogy a katonai érdekektől vezérelve eltérő gyakorlatot valósítsanak meg, mint a polgári törvényszékek. E kérdés tekintetében miniszteri közbenjárással a Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék véleménye, melynek másolata a Hadtörténelmi Levéltár őrzésében megtalálható, reagált a felvetetekre a következőkkel:

„Kétségtelenül nagyon kívánatos lenne, hogy azon jogterületen, amelyen ... a katonai bíróságok a polgári büntető bíróságokkal azonos büntetőtörvények alapján fognak ítélezni, a judikaturában – értve ez alatt elsősorban az elvi kérdéseket – a különböző bíróságoknál lényeges eltérések ne forduljanak elő, mert ez – azonos jogforrások alkalmazása mellett – valóban a jogbiztonság hiányának látszatát kelthetné.

Ámde egyrészt ennek a veszélye nem forog fenn oly mérvben mint azt a Ktbt. [...] felsőházi tárgyalása során a koronaügyész úr részéről e kérdés felvetésekor elhangzott.

Másrészt a katonai bíraskodás terén – a katonai szolgálatra és az abból folyó kötelek különleges természetére, úgyszintén az ezekkel kapcsolatban megóvandó jogérdekre figyelemmel – felsőbb államérdekből mégis egyes esetekben nyitva kell hagyni annak lehetőségét, hogy a katonai bíróságok bizonyos elvi jelentőségű jogkérdéseket önállóan, a polgári büntetőbírói joggyakorlatban követett felfogástól függetlenül, sőt a szükség mértékéhez képest attól esetleg eltérően is dönthessenek el.”²³

Emellett a vélemény kitér az igazságügy-miniszter azon felsőházi reakciójára, melyben jelezte, hogy a kúria jogmagyarozó tevékenységének tekintélye előtt a hadbírák mindenkor „meghajtották fejüket”,²⁴ s így a jogbizonytalanság kérdése elvi szinten a törvényjavaslat vitája előtt is orvosolható volt. Ezzel párhuzamban a vélemény Dr. Hüttl Gusztáv vezető-tanácselnök és Vogt törvényszéki elnök szövegezésében kiemeli, hogy a hadbíráskodás csak a legszükségesebb esetekben tér el a polgári büntetőjogi gyakorlat elvi és gyakorlati megoldásaitól, s teszi ezt szükség szerint a legfelsőbb államérdektől vezérelve.

Ezt az érdemi választ a felsőház a törvény elfogadását követően kapta meg, de ezt megelőlegezendő a felsőházi vita lezárásaként a törvényjavaslatot a felsőház is jóváhagyta és kihirdetésre alkalmasnak találta.

A törvényről és annak megalkotásáról alkotott kritikai kép a hiányos képviselőházi állapot, a több esetben megítélésem szerint joggal kritizált szakaszok, illetve kérdések kiemelésével úgy vélem negatív képet festek a törvényről, melyet a fentebbi kritikák ellenére is komoly eredményként és értékes reformként kell felfogni.

A törvény előnyeiről, „dicsőségéről” és fontosságáról úgy vélem, kissé talán túl emelkedett módon, de a Ktbt. előnyeit joggal kiemelve és méltatva nyilatkozott a javaslatot elbíráló bizottságok közös előadója, Erődi-Harrach Tihamér, akinek véleményét a legtöbb ponton osztani tudom.

Erődi-Harrach Tihamér felvezetesként a hatályos, császári nyílt paranccsal bevezetett, katonai büntető anyagi jogi szabályozás korszerűtlenségéről ejtett néhány szót, kiemelve hogy az 1855-ös oszták Ktbt. az 1803-as, majd 1852-ben módosított osztrák Btk. alapjain állt.

²³ HM Jogi előkészítő osztály iratai 1929-1930, „A m. kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék véleménye”, Hadtörténelmi Levéltár és Irattár.

²⁴ Ugyanazon irat szövegéből kiemelve (Farkas Ádám).

Számba vette, hogy nem új keletű kíváncsiságnak tett eleget a törvényalkotás az új Ktbtk. megalkotásával, s igazolásképp feleleveníti a katonai büntető perrendtartás 1912-es rendezés előtti helyzetét. A perrendtartás kapcsán az anakronisztikusságnak adott fő hangot, említve a reform előtt hatályos törvényt, „az úgynevezett *peinliche Halsgerichtsordnung*, amely még Mária Terézia idejéből származott”²⁵. Ehhez aztán hozzáfűzte, hogy az 1912. évi perrendtartási reform idején már jogalkotói szinten is felmerült az anyagi jog reformjának kérdése.

Lejegyezte az indoklásban is kiemelt tényt, hogy az 1855-ös törvénynek számos jól megalkotott rendelkezése volt, mely átszövegezve és módosítva ugyan, de átkerült az új törvényszövegbe is, kiegészülve az önálló államiság és az I. világháborúban szerzett tapasztalatok kívánalmaival.

Az előadó tételezte, hogy az új anyagi jogi törvény előkészítése 1921-ben Gerő Gyula hadbíró és több más hadbíró közreműködésével megindult, mégpedig nemzetközi tendenciák mentén, Finnország, Ausztria, Hollandia, Lengyelország, Franciaország, majd pedig Svájc katonai büntetőjogi kodifikációjának mintáit figyelembe véve. Ez utóbbiról leszögezi, hogy a svájci kódex több ízben primer mintaként szolgált a magyar kódex megalkotóinak.

Lényegében kifejtette a törvény 1. §-ában foglaltakat és azok fontosságát és különlegességét, helyeselve a különleges katonai bűncselekmények külön szabályozását, valamint tárgyalva a katonai erények iránti érzékenyebb hozzáállást és ebből adódó jelentékenyebb szigor fontosságát is.

Kiemelte a 4. § fontosságát, miszerint a háborús időkre vonatkozó különleges állapotot kiterjeszti a határzavarok és a belső rendet veszélyeztető lázadások esetére is, igazolva ezt az 1921. évi XXXIII. tc-ben foglaltakkal, valamint az 1921. évi XLIX. tc. rendelkezéseivel, illetve az azokban is domináló háborús tapasztalatokkal.

Erődi-Harrach méltatta továbbá a Ktbtk. azon erényét, hogy részben és egészben egyaránt teljességgel a polgári büntetőtörvénykönyvhöz, illetve annak rendszeréhez és dogmatikai megoldásaihoz igazodik, és eltérő rendelkezései zömmel csak a katonai állapotokkal igazoltan forognak fenn. Ilyen eltérés például a Csemegi-kódexben nem szereplő golyó

²⁵ Az 1927. évi Január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, XXIII. Kötet, 1929, Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvnyomdája, Budapest, 170. o.

általi halálbüntetés intézménye mely tradicionálisan katonai büntetési nem. Hangsúlyozta, hogy jelentős előrelépés volt a büntetés végrehajtás terén az, hogy a katonai elítéltek polgári büntetőintézetekben is letölthették büntetésüket.

Az előadói véleményen túl a törvény méltatása tekintetében két, mindenképp kiemelendő és véleményem szerint módfelett fontos rendelkezésre kell kitérni. E két intézményre Krüger Aladár hívta fel az igazságügy-miniszter figyelmét, kérve, hogy ezen reformmegoldásokat a polgári Btk-ba is mielőbb építsék be. Az egyik ilyen jogi megoldás a házifogság intézménye, melyet Krüger módfelett humánusnak és értékesnek tartott, a másik pedig a részesség jogi fogalmának meghatározása melyet pedig az ítélezés szempontjából kezelt megkerülhetetlenül fontos kérdésként.

Ezen méltató vélemények azok, melyekkel a Ktbt. országgyűlési vitájának elemzéséről adott képet az objektív szemléletmód egyensúlyi állapotába kellett hoznom. Mindezekon túlmenően azonban meg kell fogalmaznom az utókor szemével néhány további észrevételt is, mintegy zárszó gyanánt.

3. *A nemzeti kodifikáció értékelése az utókor szemével*

A törvény szövegét olvasva számos rendelkezéssel kapcsolatban a 21. század emberének aggályai fogalmazódhatnak meg. Ezeknek azonban úgy vélem egy történeti dolgozatban nincs helye, hiszen a korszakot meghaladott kritériumokkal az adott korban alkotott jogszabály nem mérhető. E tétel fontossága miatt a Ktbt. egyes szakaszaival kapcsolatban igyekeztem olyan módon állást foglalni, hogy a korszak viszonyaihoz mérten a lehető leginkább objektív álláspontra vezessen. Elemzésemet elsősorban az általános részben foglaltakra kívánom kielezni, tekintettel arra, hogy a legalapvetőbb jogelvek és esetleges elméleti újítások ezen szakaszokban ölthetnek testet.

Úgy gondolom, a törvény maga egy rendkívül fontos és értékes reformmegoldással indul. Az 1. § a polgári büntetőtörvénykönyv hatályának katonai elkövetőkre történő kiterjesztésével ugyanis megszünteti az 1855-ös pátenz II. cikkének azon, a jogegyenlőség elvével szembe nem mérő rendelkezését, miszerint:

„A katonai büntető törvénykönyv tárgyát a következő bűncselekmények és mulasztások képezik:

1. azok a katonai büntettek és vétségek, amelyek a katonai állásból folyó, vagy a szolgálati kötelesség ellen követtek el;
2. az állam hadi ereje ellen irányuló büntettek;
3. más (közönséges) büntettek és vétségek.”²⁶

Magam is, akárcsak a képviselőházi és felsőházi vitában oly sokan, figyelemre méltónak tartom a Ktbt. 4. §-át, mely a háború idejére szóló különleges rendelkezések lázadás és határvédelmi zavarok esetére történő kiterjesztéséről rendelkezik. Ez a szakasz ugyanis vitathatatlanul veszélyes lehet egy olyan kormányzat kezében, mely diktatórikus álmodat dédelget, biztonságot és rendet teremtő azonban egy olyan kormány kezében, mely figyelembe véve a hadsereg karhatalmi tevékenységéről szóló békerendelkezéseket, szükség esetén a közrend érdekében felvonultatná a hadsereget, legyen az a szükség forradalmi jellegű, jobb, vagy baloldali.²⁷ Mindezek ellenére azonban rendkívül kritikusnak tartom, hogy az ilyen formán szükségállapot bejelentésének jogát a törvény a honvédelmi minisztériumnak vindikálta, hiszen véleményem szerint ilyen döntést egyetlen minisztérium, de még maga a kormány sem hozhat – az országgyűlés jogainak pontos kimunkáltsága nélkül, – egymagában, s ezen kritérium az akkori alkotmányosság tekintetében is fennállt.

Dési Géza kritikai megjegyzésében csak osztolni tudok, mikor értelmetlennek és jogilag aggályosnak tartom a 7. § azon rendelkezését, miszerint a kötéllel végrehajtandó halálbüntetés esetén az elítéltet előbb ki kell csapni a hadseregből. Ez esetben ugyanis az uniformis védelme nem érvényesül és aggályos az is, hogy végrehajtható-e civilen olyan ítélet, melyet katonai büntető jogszabály alapján hoztak meg. Ezen részt a törvénynek olyan rendelkezésnek tekintem, mely az egyenruha és a testület védelmére irányult, e célt azonban úgy vélem jogilag aggályos módon igyekezett megvalósítani megkérdőjelezhető eredményességgel és alapfeltevéssel.

²⁶ Az 1855. évi január 15-iki Katonai Büntető Törvény a büntettekről és vétségekről, Az 1901. évi hivatalos fordítás utánnyomása, 1914, Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium, Budapest, 12. o.

²⁷ E vonatkozásban felidézendő Horthy Miklós sokat idézett 1922-es nyilatkozata, miszerint: „Ebben az országban végre rendnek kell lennie, és én rendet is fogok tartani. A rendetlenkedőkbe belelövetek, és ha az jobbról történik, a különbség csak annyi, hogy azokba fájó szívvel fogok lövetni, míg egy baloldali rendetlenkedésbe passzióval.”

Az egy évnél nem hosszabb szabadságvesztés büntetések tekintetében alkalmazható súlyosításokat, melyek a büntetési időtartam lerövidítésére irányulnak, szolgálva ezzel az elítélt érdekeit, nem tartom aggályosnak, és nem tudom Gál Jenő erre irányuló kritikáit magamévá tenni, hiszen a jogszabály egyértelműen korlátozza ezek alkalmazását tisztekkel és egészségükben ezekre alkalmatlanokkal szemben. Ezt azért is fontosnak tartom, mert a törvény kimondja, hogy csak a tiszteken kívüli állománycsoportokba tartozóknak rövidíthető meg ilyenén módon a büntetése.

Jelentősnek tartom a 10. § azon rendelkezését, miszerint:

„A katonai bíróság által kiszabott szabadságvesztésbüntetést a katonai büntető intézetek berendezéséhez és befogadóképességéhez képest ezekben az intézetekben kell végrehajtani, de a szükséghez képest polgári büntető intézetekben is végre lehet hajtani.”²⁸

Ezen rendelkezések ugyanis úgy gondolom az 1. §-sal párhuzamban a jogegyenlőség katonákra történő kiterjesztését, a polgári és katonai éra különválasztásának mérséklését irányozza elő, mely mindenképp reformgondolatnak számít, még akkor is, ha a „szükséghez képest” rendeli csupán ezt a megoldást.

Bár magával a házfogság intézményével maradéktalanul egyet tudok érteni, mint humánus újtási formával, a 12-13. § tiszteket kiváltságosan kezelő rendelkezéseivel még a kor viszonyainak ismeretében sem tudok azonosulni. Ezen álláspontomat arra alapozom, hogy a tisztek felelőssége tekintetében komolyabb elvárásokat kell véleményem szerint támasztani, hiszen magukénak tudhatják a vezénylet jogát és mint előjáróknak példaértékű magatartást kellene tanúsítaniuk. Amennyiben ezen elvárások ellenére bűncselekmény elkövetésére szánják el magukat, véleményem szerint, nemhogy könnyítések, hanem súlyosítások járnának nekik a büntetés végrehajtása során.

A feltételes szabadságra bocsátás intézményét a korszak ideológiai beállítottságához és a katonai viszonyokról alkotott álláspontokhoz mérten kiemelkedő fontosságú, haladó gondolatnak tartom, mely mindenképp a törvény előnyei közé sorolandó.

A 15. §-t a sajátos katonai viszonyok és azokban a rendfokozatok fontossága miatt tartom nagyon fontosnak, hiszen ez a katonai rend hagyományos büntetési neveinek továbbélését fogalmazza meg, kiegészülve azonban a második bekezdésben tanúsított enyhítő hajlammal,

²⁸ Ktbt. 10. §.

melyet részint jogszabályi rendelkezések, részint a bírói értékelés tárgyává tesz.

Mindenképp jelentősnek tartom a büntetés felfüggesztését szabályozó 24-31. §-t, mely körültekintően tárgyalja a büntetések felfüggesztését, számba véve azon eseteket, melyekben a felfüggesztésnek nincs helye, és tételezve a próbaidővel kapcsolatos lehetséges viszonyokat.

Krüger Aladár véleményére alapozva álláspontomat, mindenképp fontosnak tartom az általános rész V. Fejezetét, vagyis a részesség fogalmát tételező szakaszokat, melyeket a képviselő a polgári büntetőjogba is adoptálni kérvényezett az illetékes minisztertől. Ez a szabályozás ugyanis véleményem szerint erősíti a jogbiztonságot, hiszen az elkövetői besorolásokat tételes jogi alapon kiszélesíti, igazodva a gyakorlathoz.

A törvény általános részének tekintetében visszásnak tartom a 38. § Országgyűlésben is sokat vitatott 3. pontját. A becsület védelmére irányuló fegyverhasználati jogot néhány felszólaláshoz hasonlóan magam is azért tartom kritikusnak, mert ezzel a tisztet adott szituációban sértettként bírói magaslatokra emeli, hiszen az ő „hatáskörébe” utalja a becsületsértés mértékének megítélését és a fegyverhasználat jogosultságának megállapítását. Ha túlzói is a „bírói magaslat” hasonlata, akkor is aggályos ez a sajátos jogos védelmi helyzetet keletkeztető szabályozás, mivel a védendő érdek és a védelem módozata meglátásom szerint nem áll egymással arányban. Ezt a szakaszt még a miniszteri ígéret ellenére sem tartom elfogadhatónak, sőt úgy vélem csupán a rendszer ideológiai alapjai miatt kerülhetett be a törvénybe. E ponttal kapcsolatban beszédesnek tartom a Vargyai Gyula által feltárt következő esetet: „Farkas Lajos pincér kihívó módon meglökte, majd zsebre dugott kézzel megállt és végignézte. A tiszt ezen felháborodott és a következőket mondta: talán nem lökne föl, mire a pincér azt mondta: majd én térek ki... Erre nevezett kardot rántott és egy vágást mért az arcára, melytől homloka három helyen és az orra vérezni kezdett. Ezután az őrszobára vitte igazoltatás végett”²⁹ Ez az eset is és sok másik a törvény testén e ponttal ejtett seb fontosságára hívják fel a figyelmet, melyek mellett még a legnagyobb jóindulattal sem lehet észrevétel nélkül elhaladni.

Mindenképp kiemelendő eredménynek tartom, hogy a törvény enyhítő jelleggel szabályozza a fiatalok elkövetők csoportját kategóri-

²⁹ VARGYAI GYULA: Fegyverhasználat kiváltsággként, in *História*, 1981/4. szám, 34. o.

ák szerint, és a 18 és 20. életév közötti elkövetőkkel szemben is enyhítések fogalmaz meg. E tekintetben azonban nem tudok teljes mértékben azonosulni a 49. § rendelkezésével sem jogszabályi, sem indoklási szinten. Ez a szakasz ugyanis a háborús tapasztalatokra hivatkozva a fiatalokúak büntetésének enyhítését irányzó szakaszokat katonai büntettek esetében nem engedi alkalmazni, ezt pedig magam nem tartom minden fiatakorúra klasszifikálás nélkül elfogadhatónak.

Ugyancsak csatlakozva az Országgyűlés felszólalóihoz, nem tudok azonosulni a Ktbtk. 55. §-ával, mely a bűnhalmazatba a fegyelmi kihágást is beszámítani rendeli, hiszen ez szintén a túlzott fegyelem és erőskezűség megnyilvánulása, mely nem feltétlenül a hadsereg rendét szolgálja elgondolásaim alapján. E tekintetben úgy vélem célravezetőbb az a megoldás, amely az elkövető tekintetében a bírói mérlegelés körébe vonja az állomány tagjának korábbi dicséreteit és fenyítéseit.

A büntetésnemek tekintetében a fenti kritikai megjegyzéseken túl nem érzem szükségességét ellenvetés megfogalmazásának, hiszen saját véleményem az, hogy a törvényben felsorakoztatott büntetésnemek, beleértve a halálbüntetést, mind-mind különleges szimbolikus és gyakorlati tartalommal, illetve rendeltetéssel bírtak.

Összességében szemlélve a törvényt kettős következtetésekre jutottam. Egyrészt elvitathatatlanak tartom a törvény reform- és időszzerűségét, kisebb megkötésekkel elfogadva az indoklás erre irányuló kijelentéseit és azon állásfoglalását, miszerint az 1855-ös nyíltparancssal hatályba léptetett törvény bevált rendelkezéseit mind hagyománytiszteltből, mind pedig a gyakorlati érdemeik miatt megtartásra alkalmasnak találtak. Úgy vélem ez a törvény számos a katonai igazságszolgáltatás és a magyar jog tekintetében kritikus kérdésre jelentett gyógyírt a maga idejében, gondoljunk csak a monarchia – alapjaiban – egységes törvénykezésére, mely jellegéből adódóan sértette az alkotmányosság érzetét, vagy arra a képtelen helyzetre mely a katonai perrendtartás reformjával 1912-ben állt elő. Mindezekon túlmenően a törvény számos fontos reformszabályozást foglal magában, melyek könnyítették a katonai egyénekre nehezedő jogi terheteket és közelítették a polgári büntetőjogot a katonai büntető normákhoz. A háború tapasztalatai és a jogfejlődés eredményei a törvényben úgy vélem megjelennek, néhol azonban előnytelenül keverednek a konzervatív keményvonalasság egyes idejétmúlt rendelkezéseivel.

Másrészt azonban fontosnak tartom megjegyezni, hogy nem értek egyet a törvényben megjelenő, véleményem szerint jogalappal nem

rendelkező részrehajlással, mely a tiszteket éri. Úgy gondolom, ezek a rendelkezések nem szolgálják a hadsereg rendjének megerősödését csupán a tisztikar történelmi előzményeire és összetételére vezethetők vissza, vagyis a hajdan volt nemesi előjogok utóéleteként értelmezendők a hadseregben. Sajnálatosnak tartom azt is, hogy a több szépséghibával bíró, de összességében értékes kódex néhány különleges szakasza illetve a vele együtt tárgyalt és életbe léptetett Kbp. visszás felhasználása miatt jogszerű támadások keresztüzébe került. Gondolok itt a tiszti fegyverhasználat jogára éppúgy, mint a Kbp. 59. §-ra épített gyakorlatú vezérkari főnökség külön bíróságának háborús működésére, melyeket Vargyai Gyula több ízben is tanulmányozott. Mindezen visszásságok jó része persze a jogszabályok alkalmazására és nem kizárólag magukra a jogszabályokra vezethetők vissza, hiszen a katonai viszonyokra nézve nem felejtethjük el, hogy alapvetően nem a fegyver maga, hanem használója öl, s ez ma, amikor a fegyver legitim használatának határait már kizárólag a jogalkotó vonja meg, minden nap észben tartandó igazság.

A két világháború közötti évtizedek és a második világháború katonai büntető eljárásjoga és igazságszolgáltatása

A Tanácsköztársaság bukása után a hatalom birtokosainak célja olyan államhatalom megeremtése volt, amelyet az antant hatalmak tárgyalópartnernek tekintettek, emellett természetesen fontos szempont volt a jogfolytonosság és az alkotmányosság helyreállítása a Népköztársaság előtti és a Tanácsköztársaság után kialakított új állami berendezkedés között. A trianoni békeszerződést követő években pedig az ország társadalmi, gazdasági konszolidációja, valamint a jogrendszernek a kialakult helyzethez történő formálása nyert jelentős szerepet. Ezek megvalósítását követően az ország legfőbb célja a revíziós politika megvalósításához szükséges intézkedések megtétele volt, amelyhez köthető volt az új katonai büntető anyagi jog, valamint az ahhoz kapcsolódó jogszabályok megalkotása is.

5. Jogfolytonosság, megtorlás, konszolidáció és reformok a katonai igazságszolgáltatás területén 1919-1930 között

A Tanácsköztársaság bukása után a hatalom birtokosai nyomban megkezdték a proletárdiktatúra „vívmányainak” felszámolását, ennek során már augusztus 3-án felfüggesztették a forradalmi katonai törvényszékek működését,¹ augusztus 4-én a politikai megbízottak intézményét szüntették meg,² augusztus 5-én kelt rendelet úgy rendelkezett, hogy 1919. március 21-e után felállított összes bírósági szervet azonnali hatállyal megszüntetik és a katonai igazságügyi szervezet visszaállt az azt megelőző jogi állapotokra.³ Augusztus 14-én az összes a katona személyeket és a

¹ Hadügyminiszter 1919. évi 14271/el.n./12. számú körrendelet, a bírósági tárgyalások felfüggesztéséről, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára, 1919/49. szám, 187. o.

² Hadügyminiszter 1919. évi 14256/el.n./a. számú körrendelet, a politikai megbízotti intézmény megszüntetéséről, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/49. szám, 187. o.

³ Hadügyminiszter 1919. évi 156489/12. számú körrendelete, a katonai bíróságok átszervezéséről, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/49. szám, 187. o.

haderőt érintő addig hatályon kívül nem helyezett tanácsköztársasági rendeletet annulálták.⁴

Ezt követően megkezdődött a teljes állomány átvilágítása, annak érdekében, hogy egyetlen olyan egyén se maradjon a rendszerben, aki nem felelt meg az újonnan kiépítendő államhatalmi berendezkedés politikai vezetőinek. Ennek érdekében elsőként tisztekkel és tisztjelöltekkel, hadapródjelöltekkel és hasonló jogállású egyénekkkel (aug. 15.), majd ragoztályba nem sorolt havidíjasokkal és altisztekkel (szept. 5.),⁵ ezt követően a csendőrség tagjaival (okt. 17.),⁶ végül a méneskarok állományával (nov. 3.)⁷ és a hadifogságból visszatértekkel (nov. 14.)⁸ szemben rendelték el az igazolási eljárást.

Az igazolási eljárás célja az volt, hogy megállapítsa az eljárás alá vont személy nem tanúsított-e olyan magatartást vagy vállalt-e olyan munkakört, amely a tiszti állásával nem volt össze egyeztethető, valamint a Tanácsköztársaság alatt annak érdekében nem teljesített-e a kötelező illetve rákényszerített munkánál többet. Ez utóbbi megállapítása erősen szubjektív döntési lehetőséget biztosított az eljáró bizottságoknak. Abban az esetben, ha nyilvánvalóan büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekményt követett el az egyén vagy a tiszti állás becsülete ellen vétett, nem volt helye igazolási eljárásnak, hanem nyomban bünvádi vagy becsületügyi fórum elé utalták az egyént.

Az eljárásokat az illetékes parancsnokságokon vagy – ha az egyén a honvédelmi minisztériumban szolgált – a honvédelmi minisztériumban kellett lefolytatni. Az eljárásokat az igazolóbizottság végezte, amelyek-

⁴ Hadügyminiszter 1919. évi 14333/eln. 7. számú körrendelet, rendeletek hatályon kívül helyezése, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/52. szám, 197. o.

⁵ Hadügyminiszter 1919. évi 183231/35. számú körrendelet, igazoló eljárás a rangosztályba nem sorolt havidíjasokkal és hivatásos altisztekkel, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/57. szám, 214- 216. o.

⁶ Hadügyminiszter 1919. évi 376638/39. számú körrendelet, igazoló eljárás kiterjesztése az összes csendőr egyénre, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/68. szám, 267. o.

⁷ Hadügyminiszter 1919. évi 16882/eln. 31. számú körrendelet, a méneskari tisztek igazolása, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/70. szám, 271. o.

⁸ Hadügyminiszter 1919. évi 16034/eln. 31. számú körrendelete, a hadifogságból visszatértek igazolása, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/ 72. szám, 275-279. o.

ből Budapesten ötöt, Győrben kettőt, mindenhol máshol, ahol száznál több igazolandó személy volt egyet-egyet állítottak fel. A bizottság tisztek és hasonló állásúak esetén egy tábornokból, mint elnökből és két törzstisztből, mint ülnökből, rangosztályba nem sorolt egyének esetén egy törzstisztből, mint elnökből, valamint egy főtisztből és egy rangosztályba nem sorolt havidíjasból állt. Hadifogságból visszatérő egyének esetében jogállásuktól függően előbbi vagy utóbbi szabály szerint kellett megalakítani a bizottságot. Az igazoló eljárást minden személy maga volt köteles megindítani a legközelebbi állomásparancsnoknál.

Az igazoló bizottságoknak döntésük során a következő irányelveket kellett figyelembe vennie: a vizsgált személy (1) mennyire vett részt a korábbi hadsereg felbomlasztásában; (2) mennyire tevékenykedett kényszer alatt; (3) a szolgálat elhagyása mennyire veszélyeztette volna a közérdeket, közrendet; (4) anyagi helyzetét; (5) politikai meggyőződését; (6) milyen magatartást tanúsított a bajtársakkal és előjárókkal szemben. Ezen irányelvek legtöbb pontja szintén szubjektív megítélés kérdése volt, amelyet sok esetben befolyásolhattak kétes értékű vallomások, részlegesen fennálló adatok.

Az igazolóbizottság döntése lehetett igazolt státusz kiadása vagy további eljárás alá utalás, ez lehetett bünvádi, becsületügyi és fegyelmi eljárás is. A döntés az illetékes parancsnok megerősítésével vált hatályossá, ennek hiányában a hadügyminiszterhez kellett továbbítani. Az illetékes parancsnoki jogokat a katonai (csendőr) kerületi parancsnok gyakorolta a főtisztok, tisztjelöltek, hadapródok és hasonló jogállásúak felett, valamint a hadügyminiszter a törzstisztek és hasonló jogállásúak tekintetében.⁹

Az igazolóbizottság szabályozása révén tökéletesen alkalmas volt arra, hogy a rendszerrel szembehelyezkedő vagy csak a rendszernek nem tetsző egyéneket eltávolítsa a haderő és a csendőrség kötelékéből.

A HKbp. jogfolytonosságát hivatott biztosítani az a rendelet, amely szabályozta az interregnumnak tekintett időszak törvénykezéseinek jogkövetkezményeit. Ezeket megelőzően kimondta, hogy a katonai bíróságok ítéletüket a Magyar Köztársaság nevében kell, hogy hozzák, amelynek jogszabályba rögzítése az antant hatalmaknak is szólt, melyek

⁹ Hadügyminiszter 1919. évi 14550/eln. 31. számú rendelete, a tisztoknak (tisztjelölteknek) hadapródjelölteknek és hasonló állásúaknak a forradalmi mozgalmak keletkezése óta tanúsított magatartásának igazolása tárgyában, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/52. szám, 193-197. o.

köztársasági államforma kialakítását várták el a legyőzött államoktól. A rendelet rögzítette, hogy a rendes bíróságok és vádhatóságok működésének szünetelése alatt foganasított eljárás, ítélet vagy egyéb határozatot érvénytelennek kellett tekinteni és úgy kellett eljárni, mintha a feljelentés ezekben a bűnügyekben a rendelet hatályba lépésének napján érkezett volna be.

A Tanácsköztársaság idején felállított átvizsgálási bizottságok eljárásait illegitimnek minősítették, ennek okán az érintett eljárásokat folytatni kellett, az eljárási határidők pedig újraindultak. Azon esetekben, amikor a büntetés végrehajtását törölték és az elítélt szabadlábon maradása a közrendet vagy a közbiztonságot veszélyeztette, avagy katonai szolgálati szempontból megengedhetetlennek mutatkozott, haladéktalanul elrendelték az eredeti büntetés végrehajtását.¹⁰

A polgári személyekkel szemben biztosított hasonló lehetőséget a HKbp. alapján ismételten elrendelt katonai bíráskodás alá helyezés, az abban meghatározott bűncselekmények tekintetében.¹¹

Ezzel egy időben rendezni kellett Horthy Miklós jogi helyzetét a katonai szervezetben. Ennek részeként, mint a magyar haderők fővezérét felruházták a neki alárendelt tisztekkel és legénységgel szemben a békében előírt legmagasabb szintű fenyítő hatalommal, továbbá a fenyítő hatalom gyakorlásának felügyeletével az összes alárendelt alakulatnál. Az ezekhez beosztott tábornokok, csapatparancsnokok és önálló intézetek parancsnokaként működő törzstisztek felett csak és kizárólag ő gyakorolhatta a fegyelmi fenyítő hatalmat.¹²

Ezt követően sor került a fővezér és a hadügyminiszter jogköreinek elhatárolására is. A hadügyminiszter volt a felelős a magyar hadsereg összes ügyeiért, és csak ő volt jogosult hadüggyel kapcsolatos minisztertanácsi előterjesztéseket tenni. Ettől függetlenül a fővezér a hadügyminiszterrel mellérendelt viszonyban volt. A magyar hadsereg tisztán

¹⁰ Hadügyminiszter 1919. évi 156676/12. számú körrendelet, a katonai bíráskodás szabályozása, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/54. szám, 204-205. o.

¹¹ A magyar igazság ügy miniszter 1919. évi 27.174.1. M. számú rendelete, a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egyéneknek katonai büntetőbíráskodás alá helyezéséről a magyar kormány részéről 5.940. M. E. szám alatt kibocsátott rendelet kihirdetéséről, MRT., Budapest, 1919, 1145. o.

¹² Hadügyminiszter 1919. évi 14935/el. 7. számú körrendelet, a magyar haderők fővezérének fegyelmi fenyítő hatásköre, Rendeleti Közlöny – magyar hadsereg számára 1919/62. szám, 237. o.

katonai vezetésére és felügyeletére a fővezér volt jogosult, az irányelveket a fővezér javaslatára a minisztertanács állapította meg. Minden más ügyben végre kellett hajtania a hadügyminiszter rendelkezéseit, de nem neki, hanem a minisztertanácsnak tartozott felelősséggel. A fővezérség legfőbb katonai tanácsadója a magyar nemzeti hadsereg vezérkari főnöke volt. A fővezér és a vezérkari főnök fontosabb katonai kérdések tárgyalása során a hadügyminiszter javaslatára részt vehetett a minisztertanácson.¹³

A fővezér gyakorolta az illetékes parancsnok jogait a HKbp. 28. §-ban rögzítettek szerint, vagyis ő volt jogosult hadosztálybíróságoknál a bűnvádi üldözést elrendelni, valamint a mellé beosztott magyar nemzeti hadsereg fővezérének ügyészét illették meg mindazok a jogosultságok, amelyek korábban a honvéd főparancsnok ügyészének jogosultságai voltak.¹⁴

Horthy Miklós kormányzóvá választását követően a hadsereg fővezérének pozíciója 1920. április 1-jével megszűnt, amely hatására véget ért az-az áldatlan állapot, hogy a nemzeti hadsereg kettős irányítás alatt állt, ekkortól központi vezetése és közigazgatása a honvédelmi miniszter kezében összpontosult, aki a kormányzó után a legfelsőbb katonai előljáró volt.¹⁵

A fővezért megillető illetékes parancsnoki jogok általánosságban a budapesti katonai körletparancsnokra szálltak át, amely azonban nem terjedt ki – többek között – a vezérkar főnökére, a többi katonai körletparancsnokra, a Ludovika-Akadémia parancsnokára, a Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnökére és vezető tanácselnökeire, tanácselnöki és tanácsosi minőségben működő hadbírákra, a katonai koronaügyészre, valamint a budapesti hadosztálybíróság vezetőjére, a honvédelmi minisztériumnak, valamint a vezérkar főnöke alá rendelt vezérkari iroda alkalmazottjaira, továbbá a katonai igazságügyi hatóságoknál beosztott hadbírák-

¹³ Hadügyminiszter 1919. évi 17830/el. a. számú körrendelet, a hadügyminiszter és fővezér hatásköreinek szabályozásáról, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/67. szám, 265. o.

¹⁴ Hadügyminiszter 1919. évi 18205/el. 12. számú körrendelet, a magyar nemzeti hadsereg fővezérének hatásköre, mint illetékes parancsnok, Rendeleti Közlöny. A magyar hadsereg számára 1919/71. szám, 273. o.

¹⁵ Honvédelmi miniszter 40907/el. a. 1920. számú körrendelet, a nemzeti hadsereg központi vezetésének új szabályozása, Rendeleti Közlöny. A magyar királyi nemzeti hadsereg számára 1920/15. szám, 63. o.

ra és hadbírójelöltekre. Utóbbiak tekintetében az illetékes parancsnoki jogosultságokat az illető katonai körletparancsnok gyakorolta, oly korlátozással, hogy e hatásköre nem terjedt ki a hadosztálybíróság vezetőjére és oly hadbírákra, kik a katonai körletparancsnoknál magasabb, vagy vele egyenlő rendfokozatban álltak.¹⁶

Ezzel szinte párhuzamosan a Népköztársaság idején átnevezett magyar legfelsőbb katonai ügyész ismét magyar királyi katonai koronaügyész lett.¹⁷ Ezen intézkedésekkel lezárult a két világháború közötti korszak első időszakának a katonai igazságszolgáltatást érintő jogalkotása, ezt követően jelentős változások csak a trianoni békeszerződés megkötését követő években voltak tapasztalhatók.

Az első nagy világhégés előtt frissen felállított katonai igazságszolgáltatási rendszernek hatalmas kihívásokkal kellett megküzdenie, amit – az archaikus katonai anyagi kódex által generált nehézségeken túl – a háború alatt a bíróságok elé állított terheltek száma érzékeltett leghatásosabban, hiszen számuk legalább 3 millióra tehető.¹⁸ Ezzel az ügy mennyiséggel öt-hatszáz tényleges és nem sokkal több tartalékos hadbíró foglalkozott.¹⁹ Az éles helyzetben alkalmazott rendszer nagyon hamar rámutatott a szabályozás hibáira, így a háborús tapasztalatok és a trianoni békeszerződésbe foglalt kötelezettségek folytán a jogalkotónak a háborút követő módosítások során a katonai igazságszolgáltatás szervezetét is át kellett alakítania. Minderre 1925-ben kerítettek sort. A gyakorlatban azonban a bíróságok elnevezéseit már egy 1921. február 16-án kelt rendelettel megváltoztatták. A dandárbíróság előbb a katonai alsóbíróság majd a honvéd alsóbíróság elnevezést kapta, a hadosztálybíróság ekkor katonai törvényszék lett, később honvéd törvényszék. Ezen folyamatot a leszerelés és a béke-demilitarizációs szervezeti változások indokolták.

¹⁶ Honvédelmi miniszter 13364/el. 13. (12.) 1920. számú körrendelet, a magyar nemzeti hadsereg fővezérét megilletett illetékes parancsnokai jogokról való intézkedés, Rendeleti Közlöny. A magyar királyi nemzeti hadsereg számára 1920/18. szám, 78. o.

¹⁷ Honvédelmi miniszter 13357/el. 13. 1920. számú körrendelet, legfelsőbb katonai ügyész helyett katonai koronaügyési megjelölés használata, Rendeleti Közlöny. A magyar királyi nemzeti hadsereg számára 1920/19. szám, 85. o.

¹⁸ CZIÁKY FERENC, LEVENTE NÁNDOR: A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban, in *Magyar Katonai Szemle*, 1942/11. szám, 9. o.

¹⁹ Uo. 9. o.

Az 1925. évi XIII. törvénycikk megszüntette a dandárbíróságokat, továbbá hatályon kívül helyezte az ezek személyi állományára, eljárására vonatkozó szabályokat, egyúttal a hadosztálybírószágot honvéd törvényszékké nevezte át.²⁰ Csáky Károly honvédelmi miniszter indokolásában²¹ kitért arra, hogy a trianoni békeszerződésbe foglaltak miatt az állami szervezetet egyszerűsíteni kellett, ami létszámcsökkentéssel járt.²² Kifejtette, hogy a dandárbíróság, mint elsőfokú bíróság felállítása mellett az szült, hogy az ítélkezés ne csak a hadosztálybíróságok székhelyén legyen lehetséges, hanem a terhelt személyek állomáshelyén is, továbbá nagyobb súlyú ügyekben bizonyos eljárási cselekményeket könnyebben lehetett ezáltal foganatosítani. Ez azonban nem valósulhatott meg a világháború miatt, mivel ekkortól javarészt a hadrakelt seregekre vonatkozó bíraskodás érvényesült, a hátszágban „pedig az újonnan felállított dandárbíróságok közül... csakis a hadosztálybíróságok székhelyén levők folytatták tovább működésüket, a többiek úgyszólván még meg sem kezdett működése pedig a mozgósítással egyidejűleg megszűnt.”²³ Ez a helyzet nem változott a háború végeztével sem. Ezt hangsúlyozta Karafiáth Jenő a törvény előadója, amikor kijelentette, hogy „... szükséges egyszerűsíteni a katonai bírósági szervezetet. Ez annyival inkább szükséges, mert a gyakorlatban ma úgyszemint érvényesülhet a két elsőfokú bíróság.”²⁴ A honvédelmi miniszter indoklása a megszüntetés okaként kiemelte továbbá, hogy (1) a dandárbíróság hatáskörébe tartozó vétségek jórészt HKbp 2. §-a szerinti fegyelmi jogkörben is megtorolhatóak; va-

²⁰ 1925. évi XIII. törvénycikk a honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról.

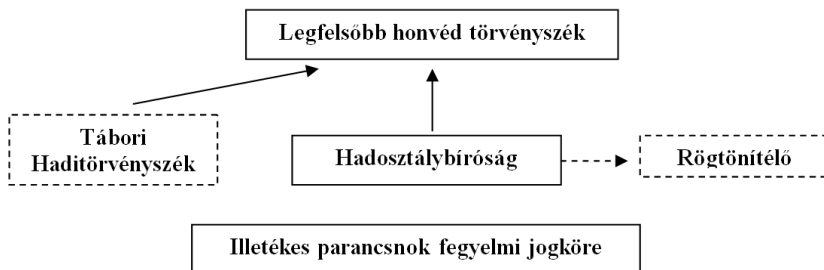
²¹ Csáky Károly honvédelmi miniszternek az 1925:13. törvénycikkhez írt indoklása, in *Nemzetgyűlési irományok*, 1922. XII. kötet 518-660., III. sz. - Irományszámok - 1922-571, 293. o.

²² A békeszerződés a honvédség maximális létszámát 35 ezer főben állapította meg összehasonlítás céljából 1914-ben 25 ezer volt az újoncok létszáma. – BALLA TIBOR: A honvédség fejlődése a századforduló után, in KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (szerk.): *Magyarország a XX. században. I. kötet Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, 1996, Babits Kiadó, Szekszárd, 292. o.

²³ Csáky Károly honvédelmi miniszternek az 1925:13. törvénycikkhez írt indoklása. in *Nemzetgyűlési irományok*, 1922. XII. kötet 518-660., III. sz. - Irományszámok - 1922-571, 293. o.

²⁴ Karafiáth Jenő az 1925:13 törvénycikk Nemzetgyűlés előtti előadója (a Nemzetgyűlés 393. ülése 1925. évi március hó 18-án). in *Nemzetgyűlési napló* 1922. XXXI. kötet, 143. o.

lamint hogy (2) a dandárbírósnál szolgáló hadbírókkal szemben nem volt feltétel a jogi végzettség és, ahogy fogalmazott, ez „a gyakorlatban nem vált be.”²⁵ Az 1925. évi XIII. törvénycikkkel módosított szervezet lényegében 1946-ig állt fenn.



6. Az új katonai büntető anyagi jogi kódex hatása a katonai igazságszolgáltatásra

Az 1930-ban megalkotott első magyar katonai büntetőtörvénykönyv jelentős mérföldkö volt a katonai jogalkotás területén, az eljárásjog terén viszont csak kisebb változásokat eredményezett, amelyek az új anyagi joghoz való igazításból eredtek.

Az illetékes parancsnok jogait a honvéd vegyes-dandárparancsnok és a honvédség főparancsnoka gyakorolhatta. Ha hűtlenség büntetett vagy vétségét katonai titokra követték el, akkor csak utóbbi járhatott el.

A fegyelmi jogkör alkalmazhatóságának törvényi feltételeit annyiban módosították, hogy szabadságvesztés büntetésnél már csak a hat hónapot meg nem haladó szabály érvényesült.²⁶ A végrehajtási rendelet a jogkör gyakorlását tovább korlátozta annyiban, hogy ha „... a sértettnek különös érdeke fűződne ahhoz, hogy az ítélet hírlapilag közzététessék, és ennek katonai érdek sem áll útjában, az illetékes pa-

²⁵ Csáky Károly honvédelmi miniszternek az 1925:13. törvénycikkhez írt indokolása. in Nemzetgyűlési irományok, 1922. XII. kötet 518-660., III. sz. - Irományszámok - 1922-571, 294. o.

²⁶ 1930.évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről (a továbbiakban: Élt.) 4. §, 9. §.

rancsnok, illetve a fegyelmi megtorlásra jogosult más parancsnok fontolja meg, hogy nem kellene-e az ügyet bűnvádi útra terelni.”²⁷

Az új anyagi kódex hatályba lépésével új szolgálati szabályzatot bocsátottak ki a régi, 1875-ös helyett. E szolgálati szabályzat igazodott a kor viszonyaihoz, a HKbp. és az új anyagi kódex rendelkezéseire. A korábban részletesen ismertetett szabályzat okán, az új szolgálati szabályzat esetében csak a lényeges eltéréseket emelem ki. Természetesen a fenyítő hatalom lényege és fogalmi meghatározása nem változott az új szabállyal, azonban felhívta a fenyítő hatalmat gyakorló parancsnok figyelmét, hogy a kifogásolt cselekményt és a bizonyítékokat minden esetben alaposan meg kell vizsgálni, a gyanúsítottat pedig ki kellett hallgatni. Harmadszori visszaesés esetén már nem volt lehetőség a fenyítés alkalmazására, bűnvádi eljárást kellett kezdeményezni.

A fegyelmi fenyítés tárgyi hatálya kiterjedt a (1) a szoros értelemben vett fegyelmi kihágásokra, a (2) a különböző jogszabályokban meghatározott és közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalt kihágásokra és (3) arra a magatartásra amely, valamely hatóság eljárási menetét vagy rendjét zavarta, kivéve ha bűnvádi eljárás alá tartozott. Bűncselekményekre vonatkozó szabályai megismételték a HKbp. ez irányú rendelkezéseit, kivéve, hogy fiatalokúak esetében – ha minden más feltétel fennállt – vétség esetén mindig lehetőség volt fegyelmi eljárásra, ezen szabályozás jelentős előrehaladás a korábbi szabályokhoz képest, amely a felnőtt korúakkal azonosan kezelte a fiatalokú elkövetőket. A személyi hatályban változás nem történt.²⁸

Nóvumként értékelhető, hogy az új szabályzat magába foglalta a hadrakelt seregre vonatkozó szabályanyagot is. E szerint a hadseregparancsnok és az önállóan működő hadtestparancsnoknak joga volt a legénységi állományba tartozó bármilyen rendfokozatú egyént megintési jegyzőkönyv nélkül rendfokozat nélküli egyénné lefokozni. Lehetőség volt az általánostól eltérő fenyítési nemek alkalmazására is.

²⁷ A m. kir. honvédelmi miniszternek és a m. kir. igazságügyminiszternek 1930. évi 13041. enl. H. M. 13. számú rendelete; a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930: III. törvénycikk végrehajtásáról 4. §-hoz, MRT., Budapest, 1930, 918-921. o.

²⁸ Szolgálati szabályzat a m. kir. honvédség számára - első rész, 1931, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 73. §.

A fenyítő hatalom terjedelme a csapattest parancsnokok és azoknál magasabb rendfokozatú parancsnoknál a lehető legnagyobb mértékű, továbbra is fennállt az az állapot, hogy ezen parancsnokok beavatkozhattak az alárendelt parancsnokok fenyítő hatalmába, úgy, hogy a fenyítő jogot maguk gyakorolták.

Szintén újdonsága a szolgálati szabályzatnak, hogy tartalmazta a honvédség igazságügyi szervei által alkalmazandó fegyelmi fenyítő szabályokat. E hatalmat gyakorolta a honvéd törvényszék vezetője, a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék elnöke, a honvéd koronaügyész, a hadbírói kar főnöke és a honvédség főparancsnokának ügyésze és valamennyi vegyes-dandárparancsnok ügyésze.²⁹

A fenyítéssel szemben panasszal lehetett élni, amely szabályozásában jelentős változás történt, hiszen egyik előjáró sem volt feljogosítva ekkortól arra, hogy az ellene irányuló panaszt elbírálja, továbbá a panasz tárgyában hozott döntés kérdésében szintén lehetőség volt panasszal élni, ezáltal a fenyítéssel szembeni jogorvoslat kétfokú jogorvoslati rendszert alakítottak ki.³⁰

A honvédtörvényszékeket továbbiakban már nem a honvéd hadosztályparancsnokságok, hanem a vegyes-dandárparancsnokságok állomáshelyein kellett felállítani és székhely szerint megjelölni.³¹

A rögtönítélő bíróság esetében módosította az illetékes parancsnok diszkrecionális jogkörét, bár csak csekély mértékben, de csökkentette az 1930. évi III. törvénycikk (továbbiak Élt.) azzal, hogy kimondta – a meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén³² – csak akkor rendelhető el rögtönbíráskodás, ha a „megzavart fegyelem helyreállítása elrettentő példaadást tesz szükségessé.”³³

Az Élt. rendeleti szabályozási lehetőséget biztosított az illetékes miniszternek a hadrakelt seregek ítélkezésének tekintetében „... az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében.”³⁴ Ennek során a HKbp. ez

²⁹ Szolgálati szabályzat a m. kir. honvédség számára - első rész (1931), 75. §.

³⁰ Szolgálati szabályzat a m. kir. honvédség számára - első rész (1931), 15. §.

³¹ Élt. 9. §.

³² A bűncselekmények körét leszűkítette függelemsértés minősített esetére, zendülésre, arra felhívásra, rábíráásra, katonai őr elleni büntettre és gyávaságra, valamint az gyávaságon kívül, amennyiben emberölés is megvalósul. – Élt. 42. §.

³³ Élt. 42. §.

³⁴ Élt. 50. §.

irányú rendelkezéseitől eltérő rendelkezéseket is megállapíthatott, azonban csak az ott meghatározott alapelvek figyelembevételével. A jogalkotó indokolása szerint erre azért volt szükség, mert „... háborús viszonyok kaleidoszkópszerű változásai folytán a legjobban átgondolt törvény alkalmazásakor is merülhetnek fel előre nem látható hiányok vagy akadályok, melyeknek gyors megszüntetése fontos katonai érdek.”³⁵ E felhatalmazással csak a II. világháború során élt a kormány.

7. A háborús jogalkotás hatása a katonai igazságszolgáltatás szervezetére és eljárása (1939-1944)

A második világháborút megelőzően a kormány a katonai igazságszolgáltatás több területét is érintő jogalkotási felhatalmazást kapott, ezeket az Élt. (korábbiakban meghatározott módon) és az 1939-ben elfogadott honvédelemről szóló törvény (továbbiakban Htv.) kivételes hatalmat szabályozó részében rögzítették.

A Htv. részletesen szabályozta azon az Országgyűlés hatáskörébe tartozó jogalkotási területeket, ahol a kivételes hatalom birtokában a kormány jogszabályokat alkothatott.³⁶ Ezeken túl a „... minisztérium kivételes hatalom ideje alatt az alábbi §-okban foglalt felhatalmazások körén túlmenően is megtehet rendelettel minden olyan közigazgatási, magánjogi, eljárási és a törvényhozás hatáskörébe tartozó egyéb intézkedést, amely a rendkívüli viszonyok által előidézett helyzetben a honvédelem érdekében elkerülhetetlenül szükséges s evégből a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapíthat meg.”³⁷

Eme szakasz alapján adott felhatalmazás abszolút jellegét tompította, hogy a kormány az állami főhatalom szervezetét és működését, az önkormányzati rendszert módosító, valamint új büntetőtörvényi tényállást létrehozó szabályt nem alkothatott. További ellensúlyt jelentett az Országgyűlés két házából álló bizottság előtti rendelet bemutatási kötelezettség, amely nem érintette annak hatályát, de ezen bizottság kezdeményezhette, hogy e kérdés megvitatására hívják össze az Országgyűlést.

³⁵ Gömbös Gyula honvédelmi és Zsitvay Tibor igazságügy miniszter indokolása az Élt-hez. in Képviselőházi irományok, 1927. XVIII. kötet, 448. o.

³⁶ A teljesség igénye nélkül: közigazgatás szervezete (kormánybiztos, szervezetrendszer módosítása), rendészet (útlevél kiadása, egyesülési jog, gyülekezési jog, sajtóellenőrzés), pénzügy (pénzforgalom, államháztartás hitelfelvétele), igazságszolgáltatás (polgári eljárások, bírók áthelyezése).

³⁷ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről 141. § (2) bekezdés.

Vargyai Gyula véleménye szerint: „a honvédelmi törvény azonban a kivételes hatalom mélységét tekintve minden előzmény nélkül állt a magyar állam történetében,”³⁸ amely abból adódott, hogy lehetővé tette, hogy a „... a kormány magán a kivételes hatalmon is túllépjen, kivételessé tegye a kivételes hatalmat.”³⁹ A miniszteri indokolás azonban rámutatott arra a tényre, hogy a korábbi törvény (KHtv.) hiányossága pontosan az volt, hogy a kormány csak taxatív meghatározott esetekben élhetett ezen jogkörével, így nem tudott megfelelően reagálni a felmerülő problémákra. Ennek az orvoslására a Htv. „... a kivételes hatalom igénybevételét nem szorítja pusztán a részletesen felsorolt egyes különleges felhatalmazások keretei közé, hanem ezeken túlmenően általánosságban is felhatalmazást ad a minisztériumnak rendkívüli intézkedésekre, ha a késedelem veszéllyel járna.”⁴⁰ Levente Nándor a korszak jeles honvéd koronaügyésze a kivételes hatalom terjedelmét elfogadhatónak, sőt szükségszerűnek tartotta mivel véleménye szerint, „... alig lehet elképzelni, hogy a mögöttes országrész az ellenséges támadásoktól teljesen mentes maradjon. Ezért mutatkozik célszerűnek arról gondoskodni, hogy azokon a területeken... egyszerűsített és gyorsított szabályok alkalmaztassanak.”⁴¹

A büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó rész vizsgálata előtt két tényt le kell szögezni: egyfelől a Htv. általános jellegű felhatalmazása lehetővé tette olyan tárgykörökben is jogszabályok megalkotását, amelyeket törvény pontosan nem nevesít, másfelől e területen az Élt. már biztosított a hadrakelt seregek perrendtartásának illetve a hűtlenség tényállásának körében szabályozási lehetőséget a kormánynak. Feltehetően ezek okán a Htv. szabályait vizsgálva azt láthatjuk, hogy abból expressis verbis nem volt kiolvasható annak a lehetősége, hogy a kormány a polgári személyek felett katonai igazságszolgáltatást rendeljen el vagy a katonákra vonatkozó büntető anyagi illetve eljárási szabályokat módosítsa.

³⁸ VARGYAI GYULA: *Sisak és cylinder*, 1984, Kozmosz Könyvek, Budapest, 34. o.

³⁹ Uo. 37. o.

⁴⁰ Bartha Károly honvédelmi miniszter indokolása a honvédelemről szóló törvényjavaslatához. in Felsőházi irományok 1935. IX. kötet 183.o.

⁴¹ LEVENTE NÁNDOR: Bírósági szervet és eljárás a hadrakelt seregeknél, in *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1942/1-2. szám, 6-7. o.

A korábbi 1912-es törvény 12. § 4. pontja és a 14. §-ban⁴² meghatározott esetekben kifejezetten lehetőséget biztosított erre. A jelenleg hatályos honvédelmi törvény büntető anyagi jog területén azt is lehetővé teszi, hogy egyes cselekményeket rendeleti úton pönalizálni lehet, azonban új büntetési nemet nem lehet megállapítani. A hatályos törvény e téren még nagyobb felhatalmazást ad a rendelet alkotónak, mint az 1939-es. Eljárásjog területén úgy rendelkezik, hogy „a katonai bíróság a hatáskörébe utalt büntetőügyekben általános hatáskörű elsőfokú bírósággént jár el,”⁴³ továbbá lehetőséget biztosít az egész országra kiterjedően rögtönbíráskodás elrendelésére, amely „törvényszék és a katonai bíróság hatáskörébe tartozik.”⁴⁴

Következtetésként levonható, hogy a konkrétan nevesített tárgykörökben a Htv. kisebb mozgásteret biztosított a kormánynak, azonban az is egyértelmű, hogy az 1912-es és a jelenleg hatályos szabály azáltal, hogy kógens módon meghatározta (meghatározza) a felhatalmazás határait biztos garanciát jelentett (jelent) az esetleges túlkapásokkal szemben. A Htv. általános jellegű felhatalmazása gyakorlati szempontból rugalmas, a viszonyokhoz könnyen alakítható fellépést biztosított a kormány számára, azonban ezzel a jogalkotó kivételes hatalom idején szinte korlátok nélkülivé tette a végrehajtó hatalmat, ezzel minimális szinten sem védve az alkotmányos intézményeket. A büntető igazságszolgáltatás szabályozásának területén, a végrehajtó hatalom korlátozása különösen szükséges lett volna, hiszen ez nélkül kivételes hatalom idején a kormány kénye-kedve szerint alakíthatta a békeidős igazságszolgáltatás rendszerét is. Ez azonban 1939-ben elmaradt.

Azonban azt is rögzíteni kell, hogy a kivételes hatalom lényege pontosan abban rejlik, hogy egy normál jogrendtől eltérő, az országot súlyosan fenyegető veszélyhelyzetben növelje a kormány reagálási képességét még úgy is, hogy egyes jogok esetlegesen ehhez mérten, arányosan esetlegesen sérülhetnek is. A második világháború előestéjén adott felhatalmazás széleskörű, és visszaélésekre adott lehetőséget, amelyekkel szemben a szabályozás elviekben biztosított ellensúly mechanizmust az országos bizottság révén, ez azonban a gyakorlatban nem

⁴² 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.

⁴³ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről (továbbiakban JHtv.) 75. § (1) bekezdés.

⁴⁴ JHtv. 75. § (5) bekezdés.

valósult meg. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azonban azt, hogy nálunk jóval jelentősebb demokratikusabb hagyományokkal rendelkező országok is nehezen kezelték a háborúból adódó kényes szituációkat. Példaként elég itt megemlíteni az Amerikai Egyesült Államokat, amely saját japán, olasz, német származású állampolgárait tartotta fogva internálótáborokban 1941 és 1946 között.⁴⁵

1939. szeptember 1-jén gróf Teleki Pál miniszterelnök a Htv. felhatalmazásával élve elrendelte a kivételes hatalom alkalmazását.⁴⁶ Ezt megelőzően, Tasnádi Nagy András igazságügy-miniszter 1939. február 4-én még a háború kirobbanása előtt, a 3431/1939. számú I.M.E rendelettel – igaz még csak a bűncselekmények szűk körére – elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését. Ez évben még a 18749/1939. számú IM. rendelet szűkítette ezen bűncselekmények körét, de ezt követően az 1944. év végéig kiadott nyolc rendelet egyre szélesebb körben rendelte el a rögtönítélő bíráskodás alkalmazását.

7.1. *A hadrakelt seregekre vonatkozó szabályok módosításai*

Az Élt. 50. §-a kimondta, hogy „a háború idejére szóló anyagi büntetőjogi rendelkezések hatályosságának tartama alatt és korlátain belül, hacsak a minisztérium kivételt nem tesz, a katonai büntetőbíráskodásban a HKbp.-nak a hadrakelt sereg számára szóló szabályait kell alkalmazni,”⁴⁷ ennek okán, a háború idején megalkotott jogszabályok szinte kizárólag a hadrakelt seregekre vonatkozó igazságszolgáltatási szabályokat érintették.

Az első ilyen jogszabályt 1941-ben bocsátották ki, amely már címében⁴⁸ is megfogalmazta célját, hiszen a hadrakelt seregbeli bűnvádi

⁴⁵ Bővebben lásd: KOTEK, JOËL – RIGOULOT, PIERRE: *A táborok évszázada. Fogva tartás, koncentrálás, megsemmisítés a radikális bűn száz éve*, 2005, Nagyvilág Kiadó, Budapest. FARKAS ÁDÁM: Gondolatok a táborok évszázada kapcsán, in *Jog Állam Politika*, 2013/3. szám, 149-155. o.

⁴⁶ A m. kir. minisztérium 1939. évi 8.100. M. E. számú rendelete, háború idejére, vagy az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély esetére megállapított kivételes hatalom hatályba lépéséről, MRT., Budapest, 1939, 1266-1267. o.

⁴⁷ Élt. 50. §.

⁴⁸ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről, MRT., Budapest, 1941, 1008-1015. o.

eljárásának gyorsításáról és egyszerűsítéséről szolt. Az illetékes parancsnok jogkörét kiterjesztette a hat hónapot meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő vétségekre és büntettekre is, azzal a megszorítással, hogy csak abban az esetben alkalmazhatta a fenyítést, ha az adott eset körülményeiből arra következtetett, hogy hat hónapnál súlyosabb büntetést nem lehetne kiszabni. Ez ténylegesen gyorsítást jelentett, de azt is látni kell, hogy az illetékes parancsnok, aki nagy valószínűség szerint nem jogvégzett személy volt – bár mellé jogász képesítésű hadbíró minden esetben volt beosztva – quasi egyesbíróként járt el akár büntettek megítélésében is.

A haditörvényszékek összetételére vonatkozó szabályokat is módosította a rendelet. Ez alapján legénységi egyénnel, polgári személlyel vagy legénységi állományú hadifogollyal szembeni eljárásban, amennyiben a vád vétségre vagy kihágásra szolt egy hadbíró, mint egyesbíró járt el, aki mindazokkal a hatáskörökkel rendelkezett, mint az elnök. Amennyiben a vád tárgyat büntett képezte, akkor a haditörvényszék egy hadbíróból, mint tárgyalásvezetőből és két katonaállományú tisztből állt, akik közül a magasabb rendfokozatú volt az elnök, neki a tárgyalásvezetővel legalább azonos rangban kellett lennie. Tiszt, hadifogoly tiszt vagy hasonlóállású személy bűnügyében a bíróság az előbbi szerint alakult meg, azzal a kiemelt feltétellel, hogy a két katonaállományú tisztnak magasabb rendfokozatúnak kellett lennie a vádlottnál. A büntető indítványnak a terhelttel való közlése és a főtárgyalás között minimum egy napot kellett hagyni, kivéve, ha erről lemondott.

Különleges eljárásként szabályozta a rendelet, azt a procedúrát, amikor a nyomozó eljárás és büntető indítvány mellőzhető volt. Ennek alapvető feltétele volt, hogy a terheltet tetten érték vagy beismerő vallomást tett. További feltételként szabta meg a rendelet, hogy a terhelt nem lehetett tiszt (hasonlóállású vagy hadifogoly) és a vád tárgyává tett bűncselekmény legfeljebb tíz évi szabadságvesztéssel volt büntethető. Feltétel volt még, hogy a „... gyanúsított legkésőbbben a tényvázlatnak (főjelentésnek) az illetékes parancsnok bírósághoz való beérkezését követő nyolc napon belül – nyomozó eljárás és írásbeli büntető indítvány mellőzésével – közvetlenül haditörvényszék elé állítható, főlteve, hogy bűnössége a haditörvényszék elé állításától számított nyolc nap alatt bebizo-

nyíthatónak ígérkezik.”⁴⁹ Erről az illetékes parancsnokhoz beosztott rangidős hadbíró határozott. A vádló kötelessége volt a szükséges bizonyítékok beszerzése.

Az eljárás leghosszabb időtartama maximum nyolc nap volt, amit a terhelt haditörvényszék elé állításától kellett számítani. Amennyiben nem tudták ennyi idő alatt lefolytatni az eljárást a bíróság végzéssel kimondta, hogy ezen különleges eljárást nem lehetett lefolytatni és nyomozati szakba visszahelyezte az ügyet. Nem jelentette a különleges eljárás akadályát, ha végül tíz évnél súlyosabb büntetést szabtak ki, viszont akkor nem volt lefolytatható, ha a gyanúsított ellen más – ezen eljárás feltételei alá nem eső – eljárás is folyamatban volt.

A „főtárgyalási jegyzőkönyv mellőzése és az ítélet egyszerűsítése” elnevezésű eljárás szintén különleges eljárás volt. Ezt abban az esetben lehetett alkalmazni, ha a vádlott nem tiszt, hadifogoly tiszt (hasonlóállású) volt és a főtárgyaláson beismerő vallomást tett és az ügy egyéb iratai is megerősítették ezt, továbbá a haditörvényszék öt évnél nem súlyosabb büntetést állapított meg. Ekkor a főtárgyalásról nem kellett jegyzőkönyvet készíteni, az ítélet indokolásának is csupán azt kellett tartalmaznia, hogy a vádlott beismerő vallomást tett valamint azokat az egyéb adatokat, amelyek vallomását alátámasztották.⁵⁰

1942-ben már a katonai igazságszolgáltatás területén is érzékeltette hatását a szélső jobboldali ideológiák térnyerése. Ezen év március 23-tól ugyanis nem lehetett zsidónak tekintendő személyt felvenni a honvédségi védők lajstromába és azon névjegyzékbe sem, amely ezen védők helyetteseit rögzítette, azokat pedig akiket már felvettek, törölni kellett.⁵¹

Ugyan ezen évben módosították mind a tábori haditörvényszéknél, mind pedig a rögtönítélő bíróságnál az ítélet kihirdetésére vonatkozó szabályokat. Mindkét bíróságnál, ha halálbüntetést mondtak ki, rövid indokolt véleményt kellett adni arról, hogy a halálraítélt méltó-e a kegyelemre. Rögtönítélő bíróságnál csak a haditörvényszék tagjai lehettek jelen, míg a tábori haditörvényszéknél a vádló is. Ezután a határozatot

⁴⁹ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről, MRT., Budapest, 1941, 7. §.

⁵⁰ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelet.

⁵¹ A m. kir. minisztérium 1942. évi 1.160. M. E. számú rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásának a honvédségi védőkre vonatkozó egyes rendelkezéseiről, MRT., Budapest, 1942, 665-666. o.

meg kellett küldeni a bűnügyi iratokkal együtt az illetékes parancsnoknak, aki jogosult volt határozni kegyelem kérdésében.⁵²

1944. március 29-én a háborús helyzet változásai folytán egyfelől elrendelték, hogy „... a hátszágban állomásozó mozgósított seregteknél – még ha nem is tartoznak a hadrakelt seregekhez – a honvéd katonai bűnvádi perrendtartásról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikknek a hadrakelt seregeknél követendő bűnvádi eljárására vonatkozó szabályait kell alkalmazni.”⁵³ Egy másik ugyan ezen a napon kelt rendelet pedig azon polgári személyek feletti ítélkezést helyezte hadrakelt sereg bíróságainak hatáskörébe, akiknek cselekményei már korábban is a katonai igazságszolgáltatás útjára tartoztak. Ezen rendelet újraszabályozta a hadrakelt seregekre vonatkozó HKbp.-ben rögzített szabályokat.

A rendelet az illetékes parancsnokok körét módosította a következőképpen: „1. a fővezér, illetőleg az a katonai parancsnok, aki a fővezér rendelkezése értelmében a hadrakelt sereg főparancsnokának jogkörét gyakorolja (hadsereg-főparancsnok); 2. a hadrakelt sereg seregteseinek parancsnokai; 3. azok a katonai parancsnokok,⁵⁴ akiket a hadrakelt sereg legfőbb parancsnoka az illetékes parancsnok jogaival felruház.”⁵⁵

Az illetékes parancsnok fegyelmi határozatával szemben lehetőséget biztosított arra, hogy az érintett panasszal a honvédelmi miniszterhez forduljon. Módosította a rendelet hadrakelt seregek mellett működő bíróságok elnevezését is tábori ítélőbíróságra. Egyesbíró járt el minden olyan esetben, amikor a vád tárgya vétség, kihágás vagy öt évnél nem súlyosabban büntetendő bűntett volt. Minden más esetben három tagú hadi-

⁵² A m. kir. minisztérium 1942. évi 6.510. M. E. számú rendelete, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. XXXIII. tc. 445. és 476. §-a egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről, MRT., Budapest, 1942, 3762-3763. o.

⁵³ A m. kir. minisztérium 1944. évi 1.410. M.E. számú rendelete, a 4.850/1941. M. E. számú rendeletnek a hadrakelt sereg számára szóló eljárási szabályok alkalmazására vonatkozó rendelkezése módosításáról 1. §, MRT., Budapest, 1944, 363. o.

⁵⁴ Ez utóbbiak azonban nem gyakorolhatták jogaikat ezredes és magasabb rendfokozatú tisztek, hadbírák és hadbíró jelöltek felett, mivel velük szemben csak a hadrakelt sereg legfőbb parancsnoka kezdeményezhetett eljárást és erősíthetett meg ítéletet.

⁵⁵ A m. kir. minisztérium 1944 évi 1.420. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregnél követendő bűnvádi eljárás szabályairól és a háború idejére szóló egyéb büntetőjogi rendelkezésekről 4. §, MRT, Budapest, 1944, 363-391. o.

törvényszék járt el. A haditörvényszékek megalakulására vonatkozó szabályok az e fejezetben korábban bemutatottakhoz képest nem változtak.

A bíróságvezető jelentős jogosultságokat kapott, többek között (1) a nyomozás megszüntetése; (2) a nyomozásvezető és a vádló kijelölése; az önálló vádemelés; (3) a büntetőindítvány visszavonása; (4) szükség esetében új büntetőindítvány benyújtása; (5) és a vádnak a főtárgyalás megkezdése előtti elejtése tartozott immár a hatáskörébe. A nyomozásvezető intézkedéseivel szemben a bíróságvezetőhöz, a bíróságvezető intézkedéseivel szemben 24 órán belül az illetékes parancsnokhoz lehetett előterjesztést benyújtani, ezen tárgyban hozott döntésekkel szemben nem volt hely további jogorvoslatnak. Tettenkapás és ténybeli beismerés esetén a rövidített különleges eljárást az eddigi nyolc nap helyett tizenegy napon belül kellett befejezni.

A rendeletben szabályozott egyes módosításokat a békebeli eljárásokra is alkalmazni kellett, ezen szabályok voltak: a fegyelmi eljárásokra, az ítéldbíróságra, az egyesbíróra, a haditörvényszékekre, a rövidített eljárásokra vonatkozó szabályok.⁵⁶

7.2. *A honvéd vezérkar főnökének különbírósága*

Az Élt. és a honvédelmi törvény által adott felhatalmazás alapján a kormány 1941 október végén felállította „... a vezérkari főnök ítélkező fórumát mindössze egyetlen törvényi tényállásban rögzített cselekmény elbírálására.”⁵⁷ A rendelet kizárólagos hatáskört biztosított a magyar királyi vezérkar főnökének az Élt. 59. § szakasza szerinti hűtlenség büntetnének bünvádi üldözésére. Ezen illetékesség kiterjedt a vádparancs kiadására, a vádemelésre és bizonyos fokig a nyomozati szakra is, ami azért is volt jelentős, mert a „Honvéd Vezérkar főnöke személyét illetően közvetlenül az államfő parancsai alatt állt, a honvédelmi miniszternek tárgyi tekintetben volt alárendelve.”⁵⁸ Az illetékes parancsnok csekély mértékű személyi függése és az Élt. 59. szakaszában meghatározott gumiszabály jellegű hűtlenségi tényállás, lehetőséget biztosított a jogalkal-

⁵⁶ A m. kir. minisztérium 1944 évi 1.420. M. E. számú rendelete.

⁵⁷ VARGYAI GYULA: A vezérkari főnök bíróságának ítélkezési gyakorlata a második világháború időszakában, in *Jogtudományi Közlöny*, 1981/5. szám, 365. o.

⁵⁸ SZAKÁLY SÁNDOR: *Honvédség és tisztikar 1919-1947*, 2002, Ister, Budapest, 184. o.

mázó számára a visszaélésekre, ami az eljárási szabályok megsértésében is megjelent.

A bíróság eljárására a hadrakelt seregek ítélkezésére vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni, – a korábban bemutatott – 2750/1941. M.E. rendelet (továbbiakban: módosító rendelet) meghatározott szakaszaiban⁵⁹ és az alapító rendeletben foglalt változtatásokkal. A módosító rendelet szerint kellett megalapítani a bíróságokat, amely különbséget tett polgári személy, legénységi személy és tiszti személy haditörvényszéke között. Egyesbíró csak vétség esetén járhatott volna el, de mivel az Élt. hűtlenségi szakasza csak büntettről szólt emiatt eleve kizárt lett volna e szakasz alkalmazása, ennek ellenére a gyakorlatban ez is előfordult.⁶⁰

Büntett esetén a bíróságnak három tagból kellett volna állnia, egy hadbíróból, mint tárgyalásvezetőből és két katonaállományú tisztből utóbbiak közül a magasabb rendfokozatú elnökölt. A gyakorlatban ez sem valósult meg maradéktalanul, hiszen a fennmaradt iratokból kitűnik, hogy az esetek nagy százalékában csak két tagból álló bíróság járt el,⁶¹ de az is előfordult, hogy öt tagú bíróság⁶² ítélkezett. Ha a védő kifogást emelt a bíróság összetételi hiányosságai miatt, akkor ezt a panaszt ugyan azon tanács bírálta el, mint amely a főtárgyaláson eljárt.⁶³

A módosító rendelet által különleges eljárásként nevesített nyomozó eljárás és büntető indítvány mellőzésével lefolytatott eljárás alkalmazásának feltételeit is rendkívül kiszélesítette az alapító rendelet azzal, hogy kimondta: „... arra alkalmas esetben tettenkapás vagy ténybeli elismerés esetén kívül is, továbbá az ott megjelölt büntetési tételre és a gyanúsított ellen esetleg már folyamatban lévő más bűnvádi eljárásra, — a 11. §-t pedig a kiszabott büntetés mértékére való tekintet nélkül kell

⁵⁹ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M. E. számú rendelete, a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről, MRT., Budapest, 1941., 2-3. §, 5-8. §, 11. §.

⁶⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1943. – H.37. 5. lap.

⁶¹ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatási szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 1-2., 6., 10. dobozok iratai alapján.

⁶² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1942. – H.152. 13. lap.

⁶³ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.4. 13. lap.

alkalmazni.”⁶⁴ Lehetőség volt továbbá a főtárgyalási jegyzőkönyv mellőzésére és az ítélet egyszerűsítésére öt évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetében is. Ezekkel a rendelkezésekkel tették lehetővé, hogy a Vezérkarfőnök bíróságának eljárása főszabály szerint különleges típusú eljárás lett.

A büntető indítványról történt közlés és a főtárgyalás között egy napnak kellett lennie kivéve, ha erről a terhelt lemondott. Akit a büntető indítvány közlése előtt egy egyszerűsített formanyomtatványon⁶⁵ nyilatkoztattak arról, hogy megakarja-e ismerni a büntető indítvány tartalmát, akar-e új bizonyítékokat előterjeszteni és védőt maga választja vagy számára a bíróság rendeljen ki, és hogy belegeyezi e határidőnek egy napra történő rövidítésébe.

A tárgyalást a magyar királyi honvéd vezérkar főnökének ügyésze készítette elő, aki az iratok tanúsága alapján gondoskodott a bizonyítékok beszerzéséről és tájékoztatta a tárgyalás kitűzéséről a vezérkari főnökséget és a honvédelmi minisztériumot.⁶⁶ A tárgyalások a nyilvánosság kizárása mellett zajlottak. A tárgyaláson a szakértők között a hűtlenség tényállásban foglalt katonai hátrány vagy előny tényállási elemek megvalósulásának igazolása érdekében katonai szakértőt vettek igénybe, akinek szakvéleménye főként a kommunista egyénekkal szemben lefolytatott perekben politikailag determinált volt.

A bíróság ítéletével szemben nem volt helye jogorvoslatnak, csak már a korábban is említett panasznak (védő, vádlott), amelyet az ítéletet hozó tanács bírált el. Volt arra is példa, hogy a bíróság elnöke kezdeményezett kegyelmi eljárást, mert „a büntetés mértéke tekintetében tárgyalásvezető és ülnök által elfogadott büntetés kiszabással szemben az elnök aránytalanul súlyosnak tartja.”⁶⁷ Ebben az esetben is ugyanaz a tanács

⁶⁴ A m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M. E. számú rendelete, a honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntettének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról 2. §, MRT., Budapest, 1941, 3350-3351. o.

⁶⁵ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 77. lap, Büntető indítvány közlése elnevezésű formanyomtatvány.

⁶⁶ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1941. – H.9. 77. lap, Krisztics Jezdimir és társai elleni bűnügy ügyészi iratai.

⁶⁷ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi

járt el és utasította el az elnök indítványát, megfogalmazása szerint azért „nem ajánlja kegyelemre, mert olyan indokot nem lát fennforogni, mely kegyelemben való részesítésre méltóvá tenné.”⁶⁸ Érdekes az a tény, hogy a bíróság a kötőerő beállta után is szabadon megváltoztathatta ítéletét az illetékes parancsnokhoz való felterjesztés előtt. A bíróság ítélete a vezérkari főnök megerősítésével vált jogerőssé. Az bíróság alapító rendelete kimondta, hogy halálbüntetést „... kötéllal végrehajtani nem lehet, azt agyonlövással kell végrehajtani,”⁶⁹ azonban ezt sem tartották be minden esetben, erre példaként szolgál Gábor Dezső esete, akit 1944. június 9-én a szolnoki reptéren akasztottak fel, melyre az ítéletéhez fűzött végrehajtási megjegyzés tanúbizonyságul szolgál.⁷⁰

A nyilas uralom idején aztán a rendkívüli szabályozás is teljesen kiforgatásra került, amivel „a bíróság kettős alárendeltségbe került. A tényleges honvédek ügyében továbbra is a Vezérkar Főnöke szerepelt, mint illetékes parancsnok. A polgári egyének ügyében (ideértve a nyugdíjas honvédeket is) a nyilas Kovarcz Emil miniszter mellé beosztott tábornok, Syposs János vezérőrnagy gyakorolta az illetékes parancsnoki jogkört.”⁷¹ A tényleges honvéd egyének ügyében ítélező bíróság elnevezése királyi honvédség főparancsnokának II. bírósága volt, ezen bíróság a 16150/1944. M.E. rendelet folytán már a terhelt távollétében is hozhatott ítéletet.⁷² A másik bíróság elnevezése pedig a Nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott magyar királyi tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornok bírósága volt. A háború végén a Sopronköhidán működő vésztörvényszék volt az utolsó ilyen típusú bíróság a honvédség történetében.

eljárásban Telljesnyicky László alezredes kegyelmi eljárás indítására irányuló indítványa.

⁶⁸ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárásban Kegyelemi tanácskozási jegyzőkönyv.

⁶⁹ A honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntetettének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról (1941), 3. §

⁷⁰ HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. 167., Gábor Dezső és társai elleni bűnvádi eljárás jegyzőkönyve.

⁷¹ BONHARDT ATTILA: Kisbarnaki Farkas Ferenc és a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok, in *Hadtörténelmi közlemények*, 2007/1. szám, 212. o.

⁷² HL HM IV. Katonai igazságszolgáltatás szervei 82. Vezérkar főnökének bírósága 610. f. h.v.f. bírósága 1944. H.679.

- [1] *A katonai bűnperrendtartás fordítása*, 1885, Légrády testvérek, Budapest.
- [2] ANGYAL PÁL: Büntetőjogszabályaink és a Magyar Népköztársaság, in *Jogtudományi Közlöny*, 1918/50. szám.
- [3] APÁTHY JENŐ: A döntvények a katonai büntetőjogban, 1918, Franklin, Budapest.
- [4] APÁTHY JENŐ: *A m. kir. legfelsőbb honvéd törvényszék döntvényei: figyelemmel a cs. és kir. legfelsőbb katonai és a cs. és kir. legfelsőbb Landwehr törvényszék gyakorlatára*, 1918, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest.
- [5] APÁTHY JENŐ: Az igazságszolgáltatásról a megszállott Szerbiában – A bűnvádi eljárásról, in *Jogtudományi Közlöny*, 1917/6. szám.
- [6] BALLA TIBOR: A honvédség fejlődése a századforduló után, in KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN(szerk.): *Magyarország a XX. században. I. kötet Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, 1996, Babits Kiadó, Szekszárd.
- [7] BALOGH ARNOLD: A francia katonai igazságszolgáltatás reformjai, in *Jogtudományi Közlöny*, 1902/48. szám.
- [8] BONTS GYULA: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéshez*, 1891, Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, Budapest.
- [9] BÖGÖLY GYULA: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákócziól napjainkig, in BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex Nyomda, Pécs.
- [10] BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex Nyomda, Pécs.
- [11] CZIÁKY FERENC, LEVENTE NÁNDOR: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban*, 1942, Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1942. évi 11. számából, Budapest.
- [12] CZIÁKY FERENC: *A magyar katonai büntetőjog*, 1936, Különlenyomat a Magyar Rendőr VI. évfolyamának 6. számából, Budapest.

- [13] CZIÁKY FERENC: Katonai igazságszolgáltatásunk történeti fejlődése, in *Magyar Katonai Szemle*, 1940/1. szám.
- [14] CZIÁKY FERENC: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*, 1942, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda, Pécs.
- [15] CSIHA GÁBOR: A szolgálati viszonyt és a rendfokozatot érintő mellékbüntetések Magyarországon a XIX-XXI. században, in *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2011/23. szám.
- [16] CSIZMADIA ANDOR: A „Magyar Népköztársaság” belső mechanizmusa 1918/1919-ben, in *Jogtudományi Közlöny*, 1968/11-12. szám.
- [17] CSÓKA FERENC: Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek keletkezésének története, 1911–1912, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám.
- [18] DAMJANITSCH, MARTIN (erlauter): *Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen von 15. Jänner 1855. für Kaiserthum Oesterreich*, 1861, Wilhelm Braumüller, Wien.
- [19] DAMJANITSCH, MARTIN: *Handbuch der Strafgesetze für die k. k. österreichische Armee, nach Verbrechen und Vergehen geordnet*, 1849, Wilhelm Barumüller, Wien.
- [20] DAMJANITSCH, MARTIN: *Handbuch des adelichen Richteramts für Militär-Richter*, 1849, Wilhelm Braumüller, Wien.
- [21] DAMJANITSCH, MARTIN: *Kriegsartikel für die k. k. österreichische Landarmee, Kriegsmarine und das Flottillenkorps von 15. Jänner 1855*, 1855, Verlag von Rud. Lechners k. k. Universitäts-Buchhandlung, Wien.
- [22] DAMJANITSCH, MARTIN: *Studien über das Militär-Strafrecht in seinem materiellen und formellen Theile*, 1862, Wilhelm Braumüller, Wien.
- [23] DAMJANITSCH, MARTIN: *Studien über das Militär-Strafrecht in seinem materiellen und formellen Theile*, 1862, Wilhelm Braumüller, Wien.
- [24] EPERJES KRISZTIÁN: Rákóczi „dogmatikája”, in BÖGÖLY GYULA, HAUZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex Nyomda, Pécs.
- [25] FABINYI GUSZTÁV: A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revisiójához, in *Jogtudományi Közlöny* 1890/41., 50., 51., 1891/2., 4., 6., 8., 10. szám.

- [26] FARKAS ÁDÁM (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból (1867-1945) I-II. kötet*, 2014, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest-Győr.
- [27] FARKAS ÁDÁM: A dualizmus katonai büntetőjogi vitájának nyitánya, in *Iustum Aequum Salutare*, 2014/4. szám.
- [28] FARKAS ÁDÁM: A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás helye, szerepe és létjogosultsága az állam és társadalom rendszereiben, in *Hadtudomány* 2012. évi elektronikus szám, (http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Farkas_Adam.pdf)
- [29] FARKAS ÁDÁM: A totális védelemről, in KECSKÉS GÁBOR (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2013*, 2013, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr.
- [30] FARKAS ÁDÁM: Árnyékból a fénybe. Adalékok a magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közötti természetrajzához, in FARKAS ÁDÁM (szerk.): *Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból (1867-1945) I. kötet*. 2014, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság – Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégium, Budapest-Győr.
- [31] FARKAS ÁDÁM: Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története, in SÜLYÖK GÁBOR (szerk.): *Optimi Nostri. Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok 2009*, 2009, Universitas-Győr, Győr.
- [32] FARKAS ÁDÁM: Jogtörténeti adalékok a büntetőkodifikáció katonai büntetőjogi kérdéseire, in *Hadtudomány*, 2012/1-2. szám.
- [33] FARKAS GYÖNGYI (szerk.): *A Hadtörténelmi Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertórium 1802-1991*, 2003, Hadtörténelmi levéltár, Budapest.
- [34] FARKAS GYÖNGYI: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt, in BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex nyomda, Pécs.
- [35] FARKAS GYÖNGYI: A politika viharai közt született, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám.
- [36] *Fegyelmi fenytő szabályzat a hadbírák gyanánt működő honvéd igazságügyi tisztek számára hivatali vagy kötelességeik megszegésére vonatkozólag*, 1914, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

- [37] FINKEY FERENC: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*, 1923, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- [38] FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve, IV. kiadás*, 1914, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest.
- [39] GÁBOR GYULA: *A szerb katonai büntető törvénykönyv*, 1902, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest.
- [40] GÁBOR GYULA: *Tanulmányok a katonai büntetőjogból*, 1901, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, Budapest.
- [41] GERŐ GYULA: *Jogi ismeretek, Tankönyv a M. K. honvéd nevelő és képzőintézetek számára*, 1917, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, Budapest.
- [42] GYÖRFFY LÁSZLÓ: *A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története*, 1925, Pallas, Budapest.
- [43] GYÖRFFY LÁSZLÓ: *Értekezések a katonai büntetőjog köréből*, 1913, Magánkiadás, Pozsony.
- [44] *Határozványok a katonai igazságszolgáltatásról mozgósítás esetére*, 1903, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest.
- [45] HAUSNER GÁBOR: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001/2-3. szám.
- [46] HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntetőjog rendszertana*, 2010, AndAnn kiadó, Pécs.
- [47] HAUTZINGER ZOLTÁN: *A magyar katonai büntető eljárás fejlesztési irányai*, 2011, Dialóg Campus kiadó – PTE ÁJK, Budapest-Pécs.
- [48] HAUTZINGER ZOLTÁN: A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története, in *Jogtudományi Közlöny*, 2007/6. szám.
- [49] HAUTZINGER ZOLTÁN: Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára, in BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex nyomda, Pécs.
- [50] HECKENAST GUSZTÁV: *Kajali Pál [1662-1710] kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai*, 1980, Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok igazgatósága, Vajna.
- [51] HERKE CSONGOR: A büntetőeljárás története az első magyar bűnvádi kodifikációig a Regulamentum Universale tükrében, in BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló*

- katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex Nyomda, Pécs.
- [52] JILLY LÁSZLÓ: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban*, 1943, Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1943. évi 1. számából, Budapest.
- [53] JILLY LÁSZLÓ: *Az új magyar katonai büntetőtörvénykönyv*, 1933, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Részvénytársaság, Pécs.
- [54] KAIN ALBERT: A katonai büntető eljárás reformjához, in *Jogtudományi Közlöny*, 1911/6. szám.
- [55] KARDOS SÁNDOR: A magyar katonai bíróság története a XVI. és XVII. században, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt, in Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex Nyomda, Pécs.
- [56] KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*, 2003, ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, PhD értekezés, Miskolc.
- [57] KELEMEN ROLAND: A katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bünvádi perrendtartás és annak módosításai tükrében, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám.
- [58] KELEMEN ROLAND: Sajtószabadság vagy hadiérdek? – Az első világháború dilemmája, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2014/2. szám.
- [59] KOBLHEPP, EMIL (szerk.): *Gesetz- und Normalien-Sammlung für das K. K. Heer. Vom Jahre 1818 bis 1877*, 1880, Verlag der Buchhandlung fr Militär-Literatur, Teschen.
- [60] KOCSIS BERNÁT (szerk.): *Válogatás a Magyar Hadügy írásaiból*, 1986, Zrínyi Kiadó, Budapest.
- [61] KOLOSVÁRI SÁNDOR, ÓVÁRI KELEMEN (ford.): *Werbőczy István Hármaskönyve*, 2006, Farkas Lőrincz Imre Könyvkiadó.
- [62] KOVÁCS TAMÁS: A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám.
- [63] KRAUS KÁLMÁN: *Főtárgyalás a haditörvényszék előtt*, 1913, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.
- [64] KÚN JÓZSEF: A magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Hadtörténeti levéltárban, in *Levéltári közlemények*, 1959/29. szám.
- [65] LEVENTE NÁNDOR: Bírósági szervet és eljárás a hadrakelt seregeknél, in *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1942/1-2. szám.

- [66] LIEBMANN ERNŐ: Beváltak-e a népbírák?, in *Jogtudományi Közlöny*, 1919/4. szám.
- [67] MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*, 2003, Osiris Kiadó, Budapest.
- [68] MEZEY BARNA: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége, in BÖGÖLY GYULA, HAUTZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex nyomda, Pécs.
- [69] NÉVAI LÁSZLÓ: Az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása a Magyar Tanácsköztársaságban, in *Jogtudományi Közlöny*, 1969/6. szám.
- [70] OSVÁTH FERENC: Katonai büntető törvénykönyv, in ANGYAL PÁL, ISAÁK GYULA: *Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről*, 1941, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- [71] ŐRI GÁBOR: A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig, in *Ügyészek lapja*, 1994/4. szám.
- [72] ŐRI GÁBOR: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése 1848-149-ben, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998/1. szám.
- [73] PÁLFFY GÉZA: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században*, 1995, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr.
- [74] PAP JÁNOS: A honvéd ügyész helye és szerepe a magyar katonai igazságszolgáltatásban 1912-1946 között, in *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2013/1. szám.
- [75] PAP KÁLMÁN: *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve*, 1888, Grill Károly Bizománya, Budapest.
- [76] PAP KÁLMÁN: *A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban*, 1890, Grill Károly Bizománya, Budapest.
- [77] PAP KÁLMÁN: *Adatok a katonai büntető igazságszolgáltatás reformjához*, 1890, Grill Károly Bizománya, Budapest.
- [78] PAP KÁLMÁN: Katonai büntető törvényeink és a jogfejlődés, in ANGYAL PÁL (szerk.): *Bűnügyi Szemle I. kötet*, 1923, Nyomatott Wessely és Horváth Könyvnyomdájában, Pécs.
- [79] RÁKÓCZY ROZÁLIA: *Regulamentum Militare*, 1699, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/2. szám.
- [80] SCHULTHEISZ EMIL: *A katonai büntetőtörvény magyarázata*, 1931, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest.

- [81] SCHULTHEISZ EMIL: *A katonai büntetőtörvény zsebkönyve*, 1943, Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, Budapest.
- [82] SZABÓ ANDRÁS: A Tanácsköztársaság büntetőjoga, in HALÁSZ PÁL (szerk.): *A magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*, 1959, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest.
- [83] SZAKÁLY SÁNDOR: *Honvédség és tisztikar 1919-1947*, 2002, Ister, Budapest.
- [84] SZENTIRMAY ÖDÖN: Államjogi sérelem a katonai büntető bíróságok hatáskörének megállapításánál, in *Jogtudományi Közlöny*, 1911/30. szám.
- [85] *Szervi határozványok és szolgálati utasítás a magyar királyi honvéd bíróságok és hadbírói tisztikar részére*. 1911, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.
- [86] SZIJJ Jolán: Ország hadsereg nélkül, in KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN (szerk.): *Magyarország a XX. században. I. kötet Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás*, 1996, Babits Kiadó, Szekszárd.
- [87] SZILÁGYI ARTHUR KÁROLY: A katonai bíróságok hatásköre, in *Jogtudományi Közlöny*, 1914/35-36. szám.
- [88] SZILÁGYI ARTHUR KÁROLY: *Értekezések a katonai jog köréből*, 1896, Grill Károly cs. és kir.udv. könyvkereskedése, Budapest.
- [89] SZILÁGYI ARTHUR KÁROLY: Katonai bíraskodás kiterjesztése polgári egyénekre, in *Jogtudományi Közlöny*, 1914/41. szám.
- [90] *Szolgálati szabályzat a m. kir. honvédség számára - első rész*. 1931, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest.
- [91] *Szolgálati szabályzat magyar királyi honvédség számára*. 1875, Pesti Köznyomda Részvény Társulat, Budapest.
- [92] TÓTH ANDRÁS: A hadbíróági eljárás szabályai a Regulamentum és az Eductum Universale-ban, in BÖGÖLY GYULA, HAUZINGER ZOLTÁN (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*, 2007, Kódex nyomda, Pécs.
- [93] TÓTH ÁRPÁD: A kivételes hatalom jogi szabályozása Magyarországon az első világháború előestéjén, in *Acta Juridica Et Politica, Tomus L., Fasc 13. Szeged: József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar*, 1996.
- [94] *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára*. 1888, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest.
- [95] VAJNA KÁROLY: *Hazai Régi Büntetések II. kötet*, 1907, Lőrintz Lajos „Univer” Könyvnyomdája, Budapest.

-
- [96] VARGA ENDRE (szerk.): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, 1996, Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg.
- [97] VARGA PÉTER: De re militari, in TÓTH KÁROLY (szerk.): *Acta Juridicata et Politica*, 1999, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged.
- [98] VARGYAI GYULA: A vezérkari főnök bíróságának ítélkezési gyakorlata a második világháború időszakában, in. *Jogtudományi Közlöny*, 1981/5. szám.
- [99] VARGYAI GYULA: Fegyverhasználat kiváltsággként, in *História*, 1981/4. szám.
- [100] VARGYAI GYULA: *Sisak és cylinder*, 1984, Kozmosz Könyvek, Budapest.
- [101] VINCZE MIKLÓS: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre, in *Ügyészek lapja*, 2006/6. szám.

dr. Farkas Ádám hadnagy

1988-ban született Keszthelyen. Gyermekkorában a katonai hivatás meghatározó volt, hiszen mire 1997-ben Győrbe költöztek, már mindkét szülő hivatásos katonaként szolgált.

Középiskolai tanulmányait 2003-ban kezdte meg a győri Jedlik Ányos Informatikai és Gépipari Középiskolában műszaki számítástechnikai technikus szakon. Középiskolai éve alatt angol és német nyelvből is középfokú nyelvvizsgát szerzett, majd kitűnő érettségit tett. Kulturális és közösségi tevékenységét a középiskola vezetése Jedlik Oklevéllel ismerte el.

Bár már a felsőoktatási jelentkezéskor érdeklődött a katonai pálya iránt, végül a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karára jelentkezett jogász szakra.

Egyetemi tanulmányait 2007-ben, államilag támogatott képzésen kezdte meg és már az első évtől kezdődően törekedett arra, hogy a tananyagban túlmutató – különösen katonai, biztonságpolitikai, geopolitikai – érdeklődését kielégítse. Első éves korától kezdve tagja volt a Batthyány Lajos Szakkollégiumnak és állandó résztvevője az intézményi Tudományos Diákköri Konferenciáknak versenyzőként, vagy opponensként, később pedig mentorként is.

Másodéves korától előbb a Jogelméleti, majd a Jogtörténeti Tanaszékek munkája iránt érdeklődött igazán, melyeken később demonstrátorként is tevékenykedett. 2009-ben a XXIX. Országos Tudományos Diákköri Konferencián harmadik helyezést ért el az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásáról írott munkájával. Még ebben az évben elnyerte a Győr Tehetséges Ifjúságáért Alapítvány elismerését is.

Hallgatóként a Batthyány Lajos Szakkollégium több tisztségét is ellátta, miközben számos a kiemelkedő tevékenységet elismerő ösztöndíjat elnyert a Hallgatói Önkormányzat által alapítottaktól, az Universitas Alapítvány ösztöndíján át, a két egymást követő évben is neki ítélte Köztársasági Ösztöndíjig.

2011-ben a Legfőbb Ügyész által Kozma Sándor emlékére kiírt tudományos pályázaton – a katonai ügyészségek különállásának megszűnése előtt utolsóként – elnyerte a Katonai Főügyészség különdíját.

Egyetemi tanulmányait summa cum laude minősítésű diplomával zárta, és ezt követően azonnal a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának ösztöndíjas hallgatójaként kezdte meg PhD tanulmányait. Ezzel egy időben a Batthyány Lajos Szakkollégium igazgatójának nevezték ki. PhD kutatási témája „A védelmi kodifikáció és szuverenitás a Kiegyezést követő jogtörténetünkben.”

2013 őszétől kormánytisztviselőként dolgozott a Honvédelmi Minisztérium Jogi Főosztály Kodifikációs Osztályán és ezzel párhuzamosan egyetemi tanársegédként tanított alma materében. Ugyanekkor kutatásai előmozdítására egy évre elnyerte a Nemzeti Kiválóság Program Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíját, ami jelentős segítséget nyújtott kutatásai folytatásához. 2014 áprilisától katonaként dolgozik tovább a Honvédelmi Minisztériumban, ahol jelenleg is – hadnagy rendfokozatban – teljesít szolgálatot.

Kutatásaival összefüggésben számos publikáció szerzője, szerkesztője. Ezek közül kiemelendő, hogy szerkesztője a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság által 2013-ban újtára indított elektronikus folyóiratnak, a Katonai Jogi és Hadijogi Szemlének, valamint 2014-ben – a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, illetve a Batthyány Lajos Szakkollégium támogatásával – közreadta „Válogatás a modern magyar honvéd-katonai büntető joghistória forrásaiból 1867-1945.” című, két kötetes jogforrás válogatását.

Kutatásaival összefüggésben több szakmai- tudományos társaságnak is tagja. Ezek közé tartozik a már említett Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság mellett, a Magyar Hadtudományi Társaság, valamint az International Society for Military Law and Law of War.

Kelemen Roland

1985-ben született. Középiskolai tanulmányait a győri Pálffy Miklós Kereskedelmi Szakközépiskolában végezte, ahol több szakirányú képesítést is szerzett.

Ezt követően előbb jogi asszisztens felsőfokú szakképesítést szerzett a Győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán, majd 2010-ben ugyanezen intézmény jogász képzésére nyert felvételt, ahol a második tanévtől kezdve állami ösztöndíjasként folytatta tanulmányait.

2011-től tagja a Széchenyi István Egyetem Batthyány Lajos Szakkollégiumának, ahol 2012-től kezdve több tisztséget is betöltött, amelyekkel párhuzamosan több ízben elnyerte a Hallgatói Önkormányzat kiemelkedő tudományos és kulturális tevékenységért járó, valamint 2012-ben az Universitas Győr Alapítvány hallgatói ösztöndíját is.

Másodéves korától demonstrátora a Kar Jogtörténeti Tanszékének, amely kötődés szakmai érdeklődéséből is tükröződik. Hallgatói pályája kezdetétől résztvevője a Tudományos Diákköri Mozgalomnak, amelynek keretében több – nem csak jogtörténeti tárgyú – dolgozattal megmérette magát.

A XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencián alkotmányjogi dolgozatával, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészeti-méleti Kutatóműhelyének 2014. évi pályázatán a kiberterrorizmusról írott munkájával, a Magyar Katonai Jogi és Hádijogi Társaság 2014. évi „Inter arma silent leges” című tudományos pályázatán pedig a sajtószabadság és a hadiérdek kapcsolatáról írott jogtörténeti tanulmányával ért el harmadik helyezést. Ezek mellett az Országos Bírósági Hivatal Mailáth György tudományos pályázatán a kibertámadások nemzetközi jogi és büntetőjogi relevanciájáról, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézetének pályázatán pedig a sajtószabadság 1780 és 1918 közötti szabályozásáról írott pályaműveiért részesült díjazásban.

Rendkívül aktív pályázati tevékenysége mellett a 2013/2014. tanévben az Országgyűlés Hivatalának ösztöndíjasa, 2014. nyarán pedig a Központi Nyomozó Főügyészség Győri Regionális Osztályának gyakor-noka.

Példás hallgatói, kutatói tevékenysége mellett és részben azokkal összefüggésben a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság és a Magyar Történeti Társulat is tagjává fogadta.